

REFERENČNÝ RÁMEC KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

Zväzok 1

Kontext, koncepty a model

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

REFERENČNÝ RÁMEC KOMPETENCIÍ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU

Zväzok 1
Kontext, koncepty a model

Anglické vydanie:

*Reference Framework of Competences for
Democratic Culture—Volume 1*

ISBN 978-92-871-8573-0

*Názory vyjadrené v tomto diele
sú zodpovednosťou autorov
a bezprostredne neodzrkadľujú oficiálnu
politiku Rady Európy.*

Všetky práva vyhradené. Rozmnožovanie
alebo šírenie tohto diela a jej časti
akýmkoľvek prostriedkami, elektronicky
(CD-Rom, internet, atď.) alebo mechanicky
vrátane fotokopírovania, záznamu či
ukladania informácií bez písomného
súhlasu Directorate of Communication
(F-67075 Strasbourg Cedex alebo
publishing@coe.int) je porušením
autorského zákona.

©Fotografie: iStockphoto.com

Návrh obálky a layout: odbor dokumentov
a tvorby publikácií (SPDP), Rada Európy

Council of Europe Publishing

F-67075Strasbourg Cedex

<http://book.coe.int>, www.coe.int

© Rada Európy, apríl 2018

Tlač: Rada Európy

Referenčný rámec kompetencií pre
demokratickú kultúru

Tento preklad je publikovaný so súhlasom
Rady Európy a zodpovednosť zaň
nesie prekladateľ.

© Štátny pedagogický ústav,
december 2019

Preklad: Mgr. Marek Trávníček

Editori: PhDr. Jozef Facuna, PhD.,
Ing. Beata Menzlová

Jazyková úprava: Mgr. Božena Mizerová

ISBN 978-80-8118-211-2

Obsah

PREDSLOV	5
PREDHOVOR	7
POĎAKOVANIE	9
ÚVOD	11
KAPITOLA 1 – ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE K RÁMCU	13
KAPITOLA 2 – RÁMEC – ČÍM JE A ČÍM NIE JE	19
KAPITOLA 3 – POTREBA KULTÚRY DEMOKRACIE A INTERKULTÚRNEHO DIALÓGU	23
KAPITOLA 4 – VÝZNAM INŠTITUCIONÁLNYCH ŠTRUKTÚR	27
KAPITOLA 5 – KONCEPČNÉ ZÁKLADY RÁMCA	29
KAPITOLA 6 – MODEL KOMPETENCIÍ POTREBNÝ PRE DEMOKRATICKÚ KULTÚRU A INTERKULTÚRNY DIALÓG	37
KAPITOLA 7 – DESKRIPTORY – ICH POUŽITIE A CIELE	59
ZÁVER	65
GLOSÁR KLÚČOVÝCH TERMÍNOV	67
ĎALŠIA LITERATÚRA	81

Predslov

Demokratické zákony a inštitúcie môžu účinne fungovať len vtedy, ak sa opierajú o kultúru demokracie. Kľúčom na jej dosiahnutie je vzdelanie. Uvádza sa to v záveroch Tretieho samitu hláv štátov a premiérov Rady Európy, ktorý sa konal vo Varšave v roku 2005. Na ich základe dostala naša organizácia úlohu „presadzovať demokratickú kultúru medzi našimi občanmi“. Zásadnou výzvou je zabezpečiť, aby mladí ľudia nadobudli vedomosti, hodnoty a schopnosť stať sa zodpovednými občanmi v moderných, kultúrne rôznorodých, demokratických spoločnostiach.

Členské štáty odvtedy podnikli sériu iniciatív v tejto oblasti. Chýba však jasná orientácia a pochopenie spoločných cieľov pri vzdelávaní občanov. Cieľom nášho Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru je vyplniť túto medzeru.

Naliehavosť tejto potreby sa dostala do centra pozornosti po mnohých teroristických útokoch, ku ktorým došlo v rôznych krajinách Európy v nedávnej minulosti. Vzdelávanie predstavuje strednodobú až dlhodobú investíciu s cieľom zabrániť násilnému extrémizmu a radikalizácii, práca však musí začať okamžite. Stála Konferencia ministrov školstva Rady Európy 2016 na svojej 25. schôdzi v Bruseli preto jednomyselne privítala Model kompetencií (obsahuje ho Zväzok 1 Rámca).

Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru je výsledkom konzultácií a testovania v členských štátoch Rady Európy i v ďalších krajinách. Je založený na princípoch, ktoré sú spoločné pre naše demokratické spoločnosti. Uvádza nástroje kritického porozumenia, prostredníctvom ktorých by učiaci sa na všetkých úrovniach vzdelávania mali nadobudnúť pocit spolupatričnosti a pozitívne prispieť k rozvoju demokratických spoločností, v ktorých žijeme. Za predpokladu rešpektovania rôznorodosti pedagogických prístupov ponúka systémom vzdelávania spoločné kroky.

Cieľom Rámca je prostredníctvom vzdelávania podporiť členské štáty v rozvíjaní otvorených, tolerančných a rôznorodých spoločností. Dúfam, že tento nástroj prijmú a budú z neho profitovať.

Thorbjørn Jagland

generálny tajomník Rady Európy

Vakej spoločnosti budú žiť zajtra naše deti? Významná časť odpovede na túto otázku spočíva vo vzdelaní, ktoré im dnes poskytneme. Vzdelanie zohráva zásadnú úlohu z hľadiska budúcnosti a odzrkadľuje svet, aký chceme pripraviť pre generácie, ktoré prídu po nás.

Demokracia je jedným z troch pilierov Rady Európy a naše členské štáty by nemali vôbec pochybovať o tom, že by mala zostať kľúčovým základom pre našu budúcnosť. Skutočne demokraticky budú členské štáty fungovať iba vtedy, keď si naši občania nebudú uvedomovať iba svoje volebné právo, ale i hodnoty, ktoré občianske spoločnosti stelesňujú. Vzdelávacie systémy a školy musia pripraviť mladých ľudí na to, aby sa stali aktívnymi, participatívnymi a zodpovednými jednotlivcami. V opačnom prípade nebudú môcť dobre fungovať komplexné, multikultúrne a rýchlo sa rozvíjajúce spoločnosti, v ktorých žijeme. S nástupom nových technológií je o to dôležitejšie, aby naše deti boli vybavené hodnotami, postojmi, zručnosťami a kritickým myslením, ktoré im umožnia prijímať zodpovedné rozhodnutia o svojej budúcnosti.

Východiskom pre vypracovanie Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru Rady Európy bolo presvedčenie, že systémy vzdelávania, školy a univerzity by mali vnímať prípravu na demokratické občianstvo ako jedno zo svojich kľúčových poslání. To znamená, že je potrebné zabezpečiť, aby žiaci a študenti poznali a chápali výzvy, ktorým čelia, ako i dôsledky svojich rozhodnutí, a aby vedeli, čo sú schopní urobiť a čo by robiť nemali. Na dosiahnutie nepotrebujú iba vedomosti, ale i príslušné kompetencie. Cieľom Rámca je zadefinovať tieto kompetencie.

Rámec sa skladá z troch zväzkov.

Prvý zväzok tvorí Model kompetencií, ktorý určil multidisciplinárny tím medzinárodných expertov na základe rozsiahleho výskumu a konzultácií. Obsahuje 20 kompetencií spolu s informáciami o vypracovaní modelu a jeho používaní rozdelených do štyroch oblastí – Hodnoty, Postoje, Schopnosti a Poznanie a kritické porozumenie.

Druhý zväzok pozostáva z výrokov – deskriptorov, ktoré definujú ciele učenia sa a výkony pre jednotlivé kompetencie. Deskriptory majú pomôcť pedagógom vytvoriť situácie, ktoré im umožnia pozorovať správanie učiaceho sa vo vzťahu k danej kompetencii. Dobrovoľne ich otestovali školy a učitelia v 16 členských štátoch.

Tretí zväzok ponúka usmernenie, akým spôsobom by sa mohol Model kompetencií používať v šiestich kontextoch vzdelávania. Ďalšie kapitoly sa doplnia v blízkej budúcnosti.

Vsúlade so spoločným cieľom je zámerom Rámca poskytnúť učiteľom inšpiráciu vo výučbe kompetencií pre demokratickú kultúru. Všetky zväzky Rámca nie je povinné používať uvedeným spôsobom. Predstavujú však koherentný celok, a preto odporúčame učiteľom oboznámiť sa s celým Rámcom skôr, než sa ho rozhodnú uplatňovať.

Som hrdá na to, že môžem predstaviť Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru našim členským štátom. Dielo je výsledkom spoločnej práce a príkladom nadšenia a otvorenej komunikácie.

Dúfam, že ho mnohí z vás uplatnia v snahe urobiť našu budúcu spoločnosť takou, v ktorej budeme šťastní my i naše deti.

Snežana Samardžić-Marković

*Rada Európy
generálna tajomníčka pre demokraciu*

Pod'akovanie

Tím autorov

Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru vypracoval Odbor vzdelávania (Education Department) v spolupráci s nasledujúcimi medzinárodnými odborníkmi:

Martyn Barrett
Luisa de Bivar Black
Michael Byram
Jaroslav Faltýn
Lars Gudmundson
Hillegje van't Land
Claudia Lenz
Pascale Mompoin-Gaillard
Milica Popović
Čálin Rus
Salvador Sala
Natalia Voskresenskaya
Pavel Zgaga

Odbor vzdelávania Rady Európy

Riaditeľ odboru: Sjur Bergan

Riaditeľ Divízie politiky vzdelávania: Villano Qiriasi

Hlavný projektový manažér: Christopher Reynolds

Asistenti: Mireille Wendling, Claudine Martin-Ostwald

Podpora a pomoc

Odbor vzdelávania Rady Európy vyjadruje vďaku najmä týmto spolupracovníkom za ich podporu:

- ▶ Josep Dallerès a Esther Rabasa Grau, stáli zástupcovia Andorrského kniežatstva pri Rade Európy v rokoch 2012 – 2017;
- ▶ Germain Dondelingert, Jindřich Fryč a Etienne Gilliard, predsedovia Riadiaceho výboru Rady Európy pre politiku a prax vzdelávania v rokoch 2012 - 2018;
- ▶ Ketevan Natriashvili, štátny tajomník Ministerstva školstva, Gruzínsko.

Projekt spracovania Referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru získal aktívnu a finančnú podporu z ministerstiev školstva Andorry, Belgicka, Cypru, Českej republiky, Gruzínska, Grécka a Nórska.

Odbor vzdelávania by chcel zároveň poďakovať Európskemu Wergeland Centru a Interkultúrnemu inštitútu v Timișoara za ich významnú pomoc pri vzdelávaní a pilotnom testovaní.

Príspevky

Odbor vzdelávania Rady Európy vyjadruje mimoriadnu vďaku týmto odborníkom za ich cennú spätnú väzbu a príspevky počas procesu tvorby Európskeho referenčného rámca kompetencií pre demokratickú kultúru:

Erik Amnå, Mattia Baiutti, Léonce Bekemans, Cezar Birzea, Lavinia Bracci, Fabiana Cardetti, Marisa Cavalli, Aidan Clifford, Daniel Coste, Que Anh Dang, Leah Davcheva, Darla Deardorff, Miguel Angel García López, Ralf Gauweiler, Rolf Gollob, Fernanda González-Dreher, Richard Harris, PrueHolmes, Bryony Hoskins, Caroline Howarth, Ted Huddleston, Elene Jibladze, Andreas Körber, Ildikó Lázár, Rachel Lindner, Petr Macek, Julia Marlier, Guillaume Marx, David Muller, Natia Natsvlshvili, Oana Nestian Sandu, Reinhild Otte, Stavroula Philippou, Alison Phipps, Agostino Portera, Marzena Rafalska, Monique Roiné, Roberto Ruffino, Florin Alin Sava, Hugh Starkey, Olena Styslavska, Angela Tesileanu, Felisa Tibbitts, Judith Torney-Purta, Angelos Vallianatos, Manuela Wagner, Charlotte Wieslander, Robin Wilson, Ulrike Wolff-Jontofsohn, Fatmiroshe Xhemalaj.

V neposlednom rade patrí srdečné poďakovanie mnohým učiteľom, pedagógom a riaditeľom škôl, ktorí sa venovali pilotnému testovaniu deskriptorov, za ich úsilie a spoluprácu.

Úvod

Referenčný rámec kompetencií pre demokratickú kultúru (ďalej „Rámec“) je určený na používanie pre pedagógov na všetkých stupňoch vzdelávacích systémov od predškolského vzdelávania, cez primárne a sekundárne vzdelávanie až po vyššie vzdelávanie vrátane vzdelávania dospelých a odborného vzdelávania. Rámec ponúka systematický prístup k plánovaniu výučby, učenia sa a hodnotenia kompetencií pre demokratickú kultúru (KDK) a ich zavádzanie do vzdelávacích systémov koherentným, komplexným a transparentným spôsobom pre všetkých účastníkov vzdelávacieho procesu.

Centrom Rámca je model kompetencií, ktoré si učitelia potrebujú osvojiť, ak majú účinne participovať na demokratickej kultúre a žiť v pokoji s druhými ľuďmi v kultúrne rôznorodých demokratických spoločnostiach. Rámec zároveň obsahuje deskriptory pre všetky kompetencie v modeli.

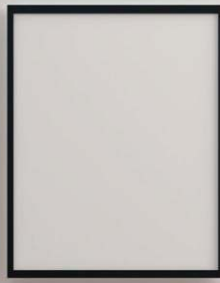
Publikácie k Rámcu pozostávajú z troch zväzkov.¹ Prvý zväzok popisuje základné informácie k Rámcu a predchádzajúce činnosti Rady Európy k tejto téme, ďalej predkladá dôležité usmernenia týkajúce sa používania Rámca. Nasledujúce časti vysvetľujú koncepty a teoretické východiská týkajúce sa Rámca. Po týchto vysvetleniach nasleduje popis modelu kompetencií, po ktorom prichádza úvod k úlohe deskriptorov v Rámci. Záver prvého zväzku zahŕňa glosár kľúčových termínov a zoznam odporúčanej literatúry.

1. Okrem toho existuje už dokument, ktorý popisuje, ako sa vypracoval model Rámca. Je určený čitateľom, ktorí chcú porozumieť procesu vývoja, princípom a špecifickým podrobnostiam modelu. Pozri: Rada Európy (2016), *Competences for democratic culture: living together as equals in culturally diverse democratic societies*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture.

Druhý zväzok sa zameriava podrobnejšie na deskripty. Popisuje, ako sa spracovali a uvádza kompletný zoznam všetkých deskriptorov.

Tretí zväzok ponúka usmernenia, akým spôsobom sa dá Rámec zaviesť do vzdelávacích systémov. Začína s tromi kapitolami, v ktorých sa hovorí o modeli a deskriptoroch v troch stupňoch plánovania vzdelávania, v poradí, v akom by sa mali prijať: plánovanie, vypracovanie a hodnotenie kurikúl. Ďalšie kapitoly sa zaoberajú spôsobmi, akými sa dá Rámec využiť pri vzdelávaní učiteľov, ako ho implementovať uplatnením „celoškolského“ prístupu a jeho relevantnosťou z hľadiska riešenia naliehavého sociálneho a politického problému, konkrétne budovania odolnosti voči radikalizácii vedúcej k násilnému extrémizmu a terorizmu.

Model v Rámci popisuje podrobne kompetencie, pričom deskripty poskytujú nástroj, ako využiť kompetencie v praxi zo strany pedagógov. Model nepredstavuje ideál ako celok, ale koncepčnú štruktúru kompetencií, ktorú môžu užívatelia Rámca využiť ako odporúčanie. Užívatelia sami rozhodnú o tom, ako ho prispôbia a implementovať vo svojich vlastných kontextoch pre svoje vlastné potreby. Rámec v treťom zväzku v inštruktážnych kapitolách popisuje možnosti jeho použitia. Užívatelia Rámca musia tak prijať vlastné rozhodnutia o tom, ktoré varianty sú vhodné v danom kontexte.

Kapitola 1

Základné informácie k Rámcu

Hodnoty a vzdelanie

Počas posledných rokov sa téma vzdelania postupne dostala čoraz viac do pozornosti činnosti Rady Európy ako centrálny prvok pri presadzovaní a ochrane ľudských práv, demokracie a právneho štátu. I keď tieto princípy sú základnými stavebnými kameňmi európskych spoločností už celé desaťročia, je potrebné ich neustále udržiavať a posilňovať. V období hospodárskej a politickej krízy je dokonca viac zrejmé, že občania by mali mať možnosť a schopnosť sa aktívne zapájať do ochrany týchto hodnôt a princípov. Nadobudnutie aktívnej participácie v demokratických procesoch začína v rannom detstve a pokračuje v priebehu života. Proces nadobúdania týchto kompetencií je dynamický a nikdy nie je ukončený. Okolnosti sa menia a ľudia potrebujú rozvíjať existujúce kompetencie a nadobúdať nové v reakcii na zmeny v prostredí, v ktorom žijú.

Vzdelávacie inštitúcie zohrávajú významnú rolu v tomto celoživotnom procese. Väčšina detí sa prvý raz ocitá vo verejnom priestore v školách, a práve školy by mali byť miestami, na ktorých začína demokratické vzdelávanie. Ďalšie vzdelávacie inštitúcie vrátane inštitúcií ďalšieho a vyššieho vzdelávania by mali tiež prevziať túto rolu spôsobmi zohľadňujúce vek a vospelosť študentov.

Demokratické vzdelávanie by malo byť súčasťou komplexnej a ucelenej vízie vzdelávania človeka. Rada Európy v Odporúčaní č. CM/Rec(2007)6 popisuje víziu vzdelávania so štyrmi hlavnými cieľmi:

- ▶ príprava pre trh práce;
- ▶ príprava na život ako aktívni občania v demokratických spoločnostiach;
- ▶ osobný rozvoj;
- ▶ rozvíjanie a udržiavanie širokej a hlbokéj bázy vedomostí.

Všetky štyri ciele sú potrebné preto, aby umožnili jednotlivcom žiť samostatné životy a participovať ako aktívni občania vo všetkých oblastiach moderných, rýchlo sa meniacich spoločností. Sú rovnako dôležité a vzájomne sa dopĺňajú. Napríklad mnohé kompetencie potrebné pre zamestnanie, ako sú analytické zručnosti, komunikačné zručnosti a schopnosť pracovať v skupine, sú dôležité pre aktívnych občanov v demokratických spoločnostiach a sú zásadné z hľadiska ich osobného rozvoja.

Keďže kultúrne, technologické a demografické zmeny si neustále vyžadujú pripravenosť učiť sa, reflektovať a konať na základe nových výziev a možností v práci, v súkromnom a verejnom živote, je dôležité naplňovať všetky štyri ciele jednotlivcami v ich živote. Verejné orgány majú zodpovednosť im v tom pomáhať prostredníctvom poskytovania adekvátneho systému celoživotného vzdelávania.

Za účelom podpory vzdelávacích inštitúcií pri plnení tejto zodpovednosti vypracovala Rada Európy prístupy a materiály a podporila ich implementáciu v členských štátoch. Charta Rady Európy vo vzdelávaní k demokratickému občianstvu a ľudským právam (VDO/VLP) definuje hlavné koncepty, ciele a oblasti implementácie VDO/VLP. Charta definuje vzdelávanie k demokratickému občianstvu ako:

vzdelávanie, školenie, šírenie povedomia, informovanie, praktiky a činnosti, ktoré študujúcim poskytnú vedomosti, schopnosti a porozumenie a rozvíjajú ich postoje a správanie tak, aby boli schopní uplatňovať a obhajovať svoje demokratické práva a zodpovednosti v spoločnosti, cítiť si rozmanitosť a zohrávať aktívnu úlohu v demokratickom živote s cieľom presadzovania a ochrany demokracie a právneho štátu. (ods. 2. a)

Charta zároveň definuje vzdelávanie k ľudským právam ako:

vzdelávanie, školenie, šírenie povedomia, informovanie, praktiky a činnosti, ktoré učiacim sa poskytujú vedomosti, schopnosti a porozumenie a rozvíjajú ich postoje a správanie tak, aby boli schopní prispievať k budovaniu a obrane všeobecnej kultúry ľudských práv v spoločnosti s ohľadom na presadzovanie a ochranu ľudských práv a základných slobôd. (ods. 2. b)

V rámci týchto definícií Charta poukazuje na kompetencie (ako vedomosti, porozumenie a postoje), ktoré učiaci sa potrebujú rozvinúť, aby mali schopnosť konať ako aktívni občania. Charta uvádza komplexný zoznam cieľov vzdelávania, princípov a politík, ktoré sú vyžadované pre posilnenie schopností učiacich sa.

Posilnenie schopností a európska tradícia vzdelávania

Charta VDO/VLP uvádza, že:

Vyučovanie a vzdelávacia prax sa majú riadiť demokratickými a ľudskoprávnymi hodnotami a zásadami. (ods. 5. e)

Činnosť Rady Európy v oblasti vzdelávania odzrkadľuje tento princíp a tradície európskych vzdelávacích procesov. Zodpovedajúca pedagogika neslúži iba ako nástroj, ale zároveň vzdeláva. Odzrkadľuje dlhú tradíciu vo vzdelávaní založenú na humanistických ideách, odzrkadlenú v koncepte Bildung: celoživotný proces umožňujúci ľuďom robiť nezávislé rozhodnutia vo svojich životoch, uznávať druhých ako rovnoprávných a komunikovať s nimi zmysluplnými spôsobmi. To znamená, že učiaci sa majú byť zodpovední za vlastné učenie a sa nebyť len príjemcom vedomostí alebo objektami prenosu hodnôt. Vzdelávacie systémy a inštitúcie, ako i pedagógovia majú dať učiacich sa do centra vlastných procesov učenia a podporiť ich pri rozvíjaní samostatného myslenia a úsudku.

Tento druh vzdelávania je explicitne spojený s ideálmi demokracie a odzrkadľuje princípy ľudských práv. Tieto princípy majú osobitný význam v súvislosti s rozvojom kompetencií pre aktívnu participáciu v demokracii. To znamená, že vzdelávanie by sa nemalo upriamiť iba na odovzdávanie vedomostí. Malo by sa zameriavať i na vytváranie zmysluplných podmienok, v ktorých učiaci sa dokážu rozvinúť svoj plný potenciál primeraným spôsobom a tempom.

Učenie nie je iba otázkou kognitívnych procesov. Učenie si vyžaduje procesy, ktoré zapájajú celú osobu učiaceho sa: intelekt, emócie a zážitky. Zážitkové a aktívne učenie je osobitne dôležité vzhľadom ku kompetenciám potrebným pre aktívnu demokratickú participáciu. Schopnosť spolupracovať v skupinách sa dá rozvíjať v rôznych vytvorených situáciách v rámci vzdelávania. Kritické myslenie sa obohacuje skúsenosťami a povzbudením, ako sa zapojiť do rôznych aspektov predmetu a rozličných interpretácií. Najlepší spôsob, ako pochopiť význam rešpektovania práv druhých, je ponoriť sa do vzdelávacieho prostredia, v ktorom sa rešpektujú práva a zodpovednosť všetkých, dospelých i mladých, ako základ pre vytváranie úsudkov a konania.

Tento Rámec pomôže pri tvorbe takého vzdelávacieho procesu, ktorý zabezpečí rozvoj humanity, ochranu práv jednotlivca a vyjadrenie demokratických hodnôt cez verejné inštitúcie a ďalšie organizácie, ktoré ovplyvňujú občanov. Kompetencie určené Rámcom definujú schopnosti vytvoriť alebo transformovať inštitúcie či procesy mierovým manévrom s cieľom vytvárať a posilňovať demokratické spoločnosti. To znamená, že občania majú naplňovať existujúcu prax a aktívne sa zapájať do takých praktík, ktoré sú považované za potrebné pre zmenu.

KDK a kontext vzdelávacích inštitúcií

Charta VDO/VLP ďalej uvádza, že:

vedenie vzdelávacích inštitúcií vrátane škôl by mali reflektovať a presadzovať hodnoty ľudských práv a podporovať zapojenie a aktívnu účasť učiacich sa, pedagogických pracovníkov a ďalších zainteresovaných osôb vrátane rodičov. (ods. 5. e)

Vzdelávacie inštitúcie dokážu implementovať tento princíp a posilňovať „učiacu sa demokraciu“ nasledovne:

- ▶ spôsobmi, akými sa organizujú a komunikujú rozhodovacie procesy;
- ▶ príležitosťami pre diskusiu a aktívnu participáciu v živote inštitúcie;
- ▶ tým, do akej miery sú postavené vzťahy medzi učiteľmi, učiacimi sa a rodičmi na základe vzájomnej úcty a dôvery.

Vhodná kombinácia demokratických kontextov, pedagogík a metodík vo vzdelávacích inštitúciách je predpokladom pre rozvoj demokratických kompetencií. V kontexte týchto postupov sa podporujú tri druhy učenia. V prvom rade ide o sebaúčinnosť (self-efficacy), ktorá sa rozvíja, keď učiaci sa dostanú príležitosti riešiť úlohy. Sú povzbudzovaní k vytrvalosti a dostanú uznanie i pri menšom úspechu. Tento zážitkový a afektívny rozmer procesu učenia značí „učenie sa cez“ demokraciu. Po druhé, nadobudnutie poznania a kritického porozumenia je „učeníím sa o“ demokracii. Po tretie, schopnosť používať vlastné spôsobilosti v danom kontexte či situácii je „učeníím sa pre“ demokraciu.² Všetky tri druhy učenia sa sú potrebné pre napĺňanie všeobecného cieľa vzdelávania, a to pripraviť a posilniť schopnosti učiacich sa pre život ako aktívnych občanov v demokratických spoločnostiach.

Odporúčanie Rady Európy CM/Rec(2012)13 o zabezpečení kvalitného vzdelávania podčiarkuje princípy Charty VDO/VLP, v ktorej sa uvádza:

„kvalitné vzdelanie“ sa chápe ako vzdelanie, ktoré ...

d. presadzuje demokraciu, rešpektovanie ľudských práv a sociálnej spravodlivosti vo vzdelávacom prostredí, ktoré uznáva vzdelávacie a sociálne potreby všetkých;

e. umožňuje žiakom a študentom rozvíjať primerané kompetencie, sebadôveru a kritické myslenie s cieľom pomôcť im stať sa zodpovednými občanmi.

Rámec so svojím modelom kompetencií a deskriptorov poskytuje nástroj na realizáciu princípov Charty VDO/VLP a na naplnenie výzvy Rady Európy pre kvalitné vzdelanie. Ponúka komplexný, koherentný a transparentný popis kompetencií požadovaných pre aktívnu demokratickú participáciu.

Jazyk a učenie sa

Odporúčanie Rady Európy CM/Rec(2014)5 zdôrazňuje význam vyučovania jazyka/jazykov. Uvádza (odsek 6b), že:

od samotného začiatku vyučovania je potrebné venovať osobitnú pozornosť osvojeniu si vyučovacieho jazyka, ktorý zohráva kľúčovú úlohu pri poskytnutí prístupu k vedomostiam a kognitívnemu rozvoju ako osobitný predmet v škole a zároveň i ako nástroj vyučovania v rámci iných predmetov.

Učiaci sa, ktorí majú problémy s jazykom, majú zároveň ťažkosti s učením a úspešným napredovaním vo vzdelávaní.

Vo všetkých disciplínach obsahujúce jazykové kompetencie zahŕňajú:

- ▶ čítanie a porozumenie vysvetľujúcim textom, ktoré sa často líšia v štruktúre v závislosti od kontextu danej disciplíny;

2. Tieto osobitosti sa vzťahujú na rozdiely medzi učením sa o, cez a pre ľudské práva v Deklarácii OSN o ľudskoprávnom vzdelávaní a školení. Pozn: www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx.

- ▶ počúvanie vysvetlení komplexných tém učiteľom;
- ▶ zodpovedanie otázok v ústnej i písomnej podobe;
- ▶ prezentovanie výsledkov skúmania a štúdie;
- ▶ participácia na tematických diskusiách.

Jazykové učenie je vždy súčasťou predmetového učenia a osvojenie si jazykovo špecifických vedomostí nie je možné bez jazykového sprostredkovania. Jazyková kompetencia je integrálnou súčasťou predmetovej kompetencie. Bez adekvátnej jazykovej kompetencie nedokáže učitelia sa primerane sledovať obsah, ktorý sa vyučuje, a ani komunikovať o ňom s druhými. Rada Európy vykonala analýzu a vypracovala materiály s cieľom pomôcť pedagógom v tom, aby jazykové kompetencie učiacich sa boli primerané pre úspešné vzdelávanie na svojej platforme Zdroje a referencie pre plurilingválne a interkultúrne vzdelávanie.³

Osvojenie si KDK závisí i od jazykových kompetencií. Môže byť ako osobitná časť kurikula, alebo prebiehať prostredníctvom vzdelávacej inštitúcie, aby sa povzbudila participácia učiacich sa. V ktoromkoľvek prípade je jazyková kompetencia kľúčová a musí byť predmetom pozornosti učiteľa. Učitelia sa si zároveň čoraz viac uvedomujú jazyk a význam svojich jazykových kompetencií pri vykonávaní svojich demokratických a interkultúrnych kompetencií.

3. Pozn.: www.coe.int/EN/web/platform-plurilingual-intercultural-language-education/.

Kapitola 2

Rámec – čím je a čím nie je

Rámec je referenčný dokument založený na hodnotách Rady Európy, ktorými sú: ľudské práva, demokracia a právny štát. Cieľom Rámca je poskytnúť komplexný zdroj pre plánovanie a realizáciu vyučovania, učenia sa a hodnotenia KDK a interkultúrneho dialógu, aby sa dosiahla transparentnosť a súdržnosť pre všetky zainteresované strany.

Rámec používa spoločný jazyk vrátane spoločnej terminológie, ktorá umožňuje pre všetkých komplexnú výučbu, učenie sa či hodnotenie, to značí naplno si uvedomiť rôzne druhy kompetencií – hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a kritické porozumenie a vzťahy medzi nimi. Transparentnosť sa presadzuje prostredníctvom podrobných výrokov a popisov kompetencií a tým, ako sa takéto popisy používajú pri vyučovaní, učení a hodnotení. Súdržnosť značí, že je potrebné zabezpečiť, aby neexistovali rozpory medzi nasledujúcimi tromi prvkami: vyučovanie, učenie sa a hodnotenie. Komplexnosť, transparentnosť a súdržnosť uľahčujú vzájomné porozumenie v rámci formálneho, neformálneho a informálneho vzdelávania a medzi vzdelávacími systémami členských štátov.⁴

4. „Formálne vzdelávanie“ je štruktúrovaný systém vzdelávania a školení, ktorý prebieha od predškolskej výchovy cez základnú, strednú školu až po vysokú školu; spravidla prebieha na všeobecnovzdelávacích alebo odborných vzdelávacích inštitúciách a vedie k vydaniu osvedčenia o ukončenom vzdelaní. „Neformálne vzdelávanie“ je akýkoľvek naplánovaný vzdelávací program s cieľom zlepšiť rôzne zručnosti a kompetencie mimo formálneho vzdelávacieho prostredia. „Informálne vzdelávanie“ je celoživotný proces, počas ktorého každý jednotlivec nadobúda postoje, hodnoty, schopnosti, vedomosti zo vzdelávacích vplyvov a zdrojov vo svojom vlastnom prostredí a z každodennej skúsenosti (rodina, rovesníci, blízki, stretnutia s ľuďmi, knižnica, médiá, práca, hra, atď.). Tieto definície sú prevzaté z Charty VDO/VLP.

Rámec nepredstavuje predpísané a dokonca ani odporúčané európske kurikulum. Nenavrhuje exkluzívnu pedagogiku či metodiku vyučovania alebo spôsob hodnotenia. Ukazuje však, ako sa KDK dajú zakomponovať do celej škály pedagogík, metódik a hodnotení, ktoré sú v súlade s hodnotami Rady Európy. Zároveň identifikuje, ktoré sú vhodnejšie pre vyučovanie, učenie sa a/alebo hodnotenie kompetencií, aby užívatelia Rámca mohli zhodnotiť svoje vlastné prístupy alebo rozhodnúť, či ďalšie prístupy sú vhodné a možné vo svojom vlastnom kontexte.

Rámec je preto nástrojom na použitie pri navrhovaní a vypracovaní kurikúl, pedagogík a hodnotení vhodných pre rôzne kontexty a systémy vzdelávania, ako to určili zodpovedné osoby ako napr. učiaci sa, tvorcovia kurikúl, učitelia, skúšajúci, školitelia učiteľov a ďalší sociálni aktéri. Hlavným cieľom tohto Rámca je posilnenie ich schopností.

Za účelom posilnenia schopností týchto aktérov poskytuje Rámec nástroje na konceptualizáciu a popis kompetencií potrebných pre to, aby sa aktívny člen akejkolvek sociálnej skupiny napr. vo vzdelávacej inštitúcii, na pracovisku, v politickom systéme (miestny, národný, medzinárodný), voľnočasovej organizácii alebo mimovládnej organizácii stal súčasťou demokratickej kultúry.

Okrem toho, úlohou Rámca je posilniť schopnosti a nie znevýhodniť jednotlivca, a preto by nemal slúžiť ako nástroj na vylúčovanie ľudí zo sociálnych skupín akéhokoľvek druhu vrátane občianstva štátu. Používať Rámec na vytvorenie bariéry voči inklúzii znamená zneužitie Rámca a jeho cieľov. Kľúčovým princípom Rámca je skutočnosť, že jeho uplatnenie by nemalo ublížiť žiadnemu jednotlivcovi ani skupine.

Proces, kontext a (súčasný) rozsah

Osvojenie si KDK neznamená lineárnu postupnosť smerom k čoraz viac rastúcej kompetencii v interkultúrnom dialógu alebo demokratických procesoch. Kompetencia v jednej situácii sa dá previesť i na iné, ale neplatí to vždy, a preto je nadobudnutie KDK celoživotný proces. To znamená, že vyučovanie a učenie sa musia zohľadniť kontext a hodnotenie musí zahŕňať spôsob uznania všetkých druhov kompetencie. Žiaden stupeň kompetencie sa nepovažuje za neadekvátny a všetky kompetencie predstavujú potenciálny rast.

Rámec neurčuje o aké kompetencie a/alebo úrovne spôsobilosti sa jednotlivec môže usilovať prostredníctvom celoživotného vzdelávania. Neurčuje napríklad, ktoré kompetencie a úrovne môžu byť vyžadované pri udelení občianstva. Použitie Rámca a stratégia jeho implementácie vo vzdelávaní sa bude musieť prispôbiť špecifickým miestnym, národným a kultúrnym kontextom, v ktorých sa používajú, ale zároveň ponúka nástroje na zabezpečenie komplexnosti, transparentnosti a súdržnosti v akomkoľvek kontexte.

Adaptácia je nevyhnutnou zodpovednosťou tvorcov politik a ľudí z praxe, ktorí majú podrobné znalosti a porozumenie špecifickým kontextom a tomu, ako sa líšia v jemných a dôležitých spôsoboch, ktoré nevyhnutne ovplyvňujú vzdelávacie procesy. Okrem toho, tieto okolnosti neustále reagujú na historické, ekonomické, technologické a kultúrne zmeny spôsobmi, ktoré sa nedajú predvídať a užívatelia Rámca budú musieť prehodnotiť svoju prax pri vyučovaní, učení sa a hodnotení pri prichádzajúcich zmenách.

Rozhodovanie založené na Rámci musí byť čo najbližšie k úrovni implementácie ako národné, regionálne či vzdelávacie inštitúcie, učiteľ alebo učiaci sa (ako sa uvádza v inštruktážnej kapitole vo Zväzku 3 o kurikule).

Osvojenie si KDK je celoživotný proces, pričom jednotlivci neustále zažívajú nové a rozličné kontexty, analyzujú ich a realizujú plány. Rámec a model kompetencií, ktorý je jeho súčasťou, má potenciál napomôcť jednotlivcom v tomto procese vo všetkých druhoch a stupňoch vzdelávania – formálneho, informálneho a neformálneho.

Kapitola 3

Potreba kultúry demokracie a interkultúrneho dialógu

Demokracia sa zvyčajne charakterizuje ako forma vládnutia v záujme ľudí. Hlavnou črtou takejto formy vládnutia je napĺňať požiadavky väčšiny. Preto demokracia nemôže fungovať pri absencii inštitúcií, ktoré zabezpečia aktívne uplatnenie volebného práva dospelých občanov, zorganizujú regulárne, slobodné a férové voľby, vládu väčšiny a vládnú zodpovednosť.

Avšak zatiaľ čo demokracia nedokáže fungovať bez demokratických inštitúcií a zákonov, tieto inštitúcie samotné nemôžu fungovať, pokiaľ nebudú občania uplatňovať demokratickú kultúru a zastávať demokratické hodnoty a postoje. Okrem iných sú to nasledujúce:

- ▶ záväzok sledovať verejné dianie;
- ▶ vôľa vyjadriť vlastné názory a načúvať názorom druhých;
- ▶ presvedčenie, že rôzne názory a konflikty je potrebné riešiť v pokoji;
- ▶ záväzok voči rozhodnutiam prijatým väčšinami;
- ▶ záväzok chrániť menšiny a ich práva;
- ▶ uznanie toho, že vláda väčšiny nemôže zrušiť práva menšiny;
- ▶ záväzok voči právnemu štátu.

Demokracia si zároveň vyžaduje záväzok občanov participovať aktívne vo verejnom priestore. Pokiaľ nebudú občania oddaní týmto hodnotám, postojom a tejto praxi, tak demokratické inštitúcie nebudú schopné fungovať.

V kultúrne rôznorodých spoločnostiach si demokratické procesy a inštitúcie vyžadujú interkultúrny dialóg. Zásadný princíp demokracie spočíva v tom, že ľudia, ktorých ovplyvnia politické rozhodnutia, majú možnosť vyjadriť svoje názory pri prijímaní týchto rozhodnutí a tí, ktorí ich prijímajú, budú venovať pozornosť ich názorom. Interkultúrny dialóg je prvý a najdôležitejší nástroj, v ktorom môžu občania vyjadriť svoje názory občanom pochádzajúcim z rôznych kultúr. Po druhé, je to nástroj prostredníctvom ktorého prijímateľa rozhodnutí dokážu pochopiť názory všetkých občanov pri zohľadnení rôznych kultúrnych príslušností, ku ktorým sa hlásia. V kultúrne rôznorodých spoločnostiach je interkultúrny dialóg kľúčový, s cieľom, aby mohli všetci občania rovnako participovať na verejnej diskusii a rozhodovaní. V kultúrne rôznorodých spoločnostiach sa demokracia a interkultúrny dialóg navzájom dopĺňajú.

Interkultúrny dialóg si vyžaduje rešpekt voči partnerovi v komunikácii. Bez tohto dialógu sa komunikácia s druhými ľuďmi vedie buď nepriateľským, alebo vynucujúcim spôsobom. V nepriateľskej komunikácii je cieľom „poraziť“ druhého snahou preukázať „nadradenosť“ vlastných názorov nad názormi druhých. Pri vynucujúcej komunikácii je cieľom vnútiť, donútiť či vytvárať tlak na druhú osobu, aby sa zriekla svojej pozície a namiesto nej prijala postoj druhého. V žiadnom z týchto prípadov nie je ten druhý rešpektovaný a neprichádza ku snahe o skutočný dialóg s druhými. Inými slovami, pokiaľ chýba rešpekt, dialóg stráca svoju kľúčovú charakteristiku ako otvorená výmena názorov, prostredníctvom ktorej jednotlivci pochádzajúci z rozličných kultúrnych prostredí môžu pochopiť pohľady tých druhých, ich záujmy i potreby.

Samotný rešpekt je založený na úsudku podľa ktorého má druhý človek prirodzenú dôležitosť a hodnotu a zaslúži si pozornosť a záujem. Znamená uznanie dôstojnosti druhého človeka a potvrdenie práv druhých zvoliť si a zasadzovať sa za svoje vlastné názory a spôsob života. Jednoducho vyjadrené, interkultúrny dialóg si vyžaduje rešpektovanie dôstojnosti, rovnosti a ľudských práv druhých. Zároveň si vyžaduje kritickú reflexiu nad vzťahom medzi kultúrnymi skupinami, ku ktorým patria tí, čo sú zapojení do interkultúrneho dialógu a rešpektovanie kultúrnych príslušností druhých. Aby mohli občania participovať na interkultúrnom dialógu, je potrebné, aby ovládali interkultúrnu kompetenciu a rešpekt je zásadným prvkom tejto kompetencie.

Napokon demokracia vyžaduje od inštitúcií presadzovanie ľudských práv a základných slobôd pre všetkých občanov. Tí, ktorí zastávajú menšinové názory, musia byť chránení pred krokmi väčšiny, ktorá môže ohroziť ich ľudské práva alebo slobody. Menšinové pohľady dokážu obohatiť diskusiu a nemali by byť nikdy marginalizované či vylúčené. To značí, že v demokracii musia inštitúcie stanoviť obmedzenia v súvislosti s krokmi, ktoré môže prijať väčšina. Takéto obmedzenia je možné vykonať prostredníctvom ústavy alebo legislatívy, ktorá uvádza a chráni ľudské práva a slobody všetkých občanov, väčšiny i menšiny.

Na záver môžeme povedať, že v kultúrne rozmanitých spoločnostiach si rozvoj demokracie vyžaduje vládu a inštitúcie, ktoré reagujú a naplňajú požiadavky väčšiny, pričom uznávajú a chránia práva menšiny, kultúru demokracie, interkultúrny dialóg, rešpektujú dôstojnosť a práva druhých a inštitúcií chrániacich ľudské práva a slobody všetkých občanov. Rámec bol vypracovaný za účelom pomáhať pedagógom v tom, aby prispeli k cieľu dosiahnuť a upevniť tri z týchto piatich podmienok: kultúru demokracie, interkultúrny dialóg a rešpektovanie dôstojnosti a práv druhých.

Biela kniha Rady Európy o interkultúrnom dialógu (2008)⁵ poukazuje na skutočnosť, že demokratické a interkultúrne kompetencie sa nenadobúdajú automaticky, ale je potrebné si ich osvojiť a uplatňovať v praxi. Vzdelávanie má jedinečnú úlohu usmerňovať a podporovať učiacich sa, a tým posilniť ich schopnosť v tejto oblasti. Nadobudnú schopnosti, ktoré potrebujú, aby sa stali aktívnymi a autonómnyimi účastníkmi v demokracii, interkultúrnom dialógu a v spoločnosti vo všeobecnosti. Dá im to schopnosť zvoliť si a naplňovať svoje vlastné ciele pri rešpektovaní ľudských práv, dôstojnosti druhých a demokratických procesov.

Tento Rámec pomáha pri plánovaní vzdelávacieho procesu naplniť cieľ posilniť schopnosti učiacich sa, aby sa stali autonómnyimi a rešpektujúcimi demokratickými občanmi tým, že ich vybaví kompetenciami potrebnými pre demokraciu a interkultúrny dialóg.

5. Rada Európy (2008), Biela kniha o interkultúrnom dialógu „Living together as equals indignity“, Výbor ministrov, Rada Európy, Štrasburg, www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf.

Kapitola 4

Význam inštitucionálnych štruktúr

Je nevyhnuté vybaviť učiacich sa kompetenciami potrebnými pre participáciu na demokratickej kultúre, to samotné však nestačí na to, aby demokracia dobre fungovala. Dôvody sú nasledovné.

V prvom rade potrebuje demokracia okrem demokraticky a interkultúrne kompetentných občanov aj demokratické politické a ústavné inštitúcie. Takéto inštitúcie musia poskytovať občanom príležitosti na aktívne zapojenie. Inštitúcie, ktoré odmietajú poskytnúť takéto príležitosti, nie sú demokratické. Napríklad občanom sú upierané možnosti realizovať demokratické aktivity a participovať na nich, pokiaľ neexistujú inštitucionálne konzultačné orgány prostredníctvom ktorých môžu občania komunikovať svoje názory politikom. Pokiaľ nastane takáto situácia, občania musia použiť alternatívne formy demokratických aktivít ak chcú, aby ich hlasy boli vypočuté. Podobne platí, že ak neexistujú inštitucionálne štruktúry na podporu interkultúrneho dialógu, občania sa budú zrejme menej zapájať do takéhoto dialógu. Ak však vlády poskytnú primerané miesta a priestory (napr. kultúrne a spoločenské centrá, mládežnícke kluby, vzdelávacie centrá, ďalšie voľnočasové zariadenia či virtuálny priestor) a propagujú využívanie týchto zariadení pre interkultúrne aktivity, potom je vyššia pravdepodobnosť, že sa občania zapoja do interkultúrneho dialógu.

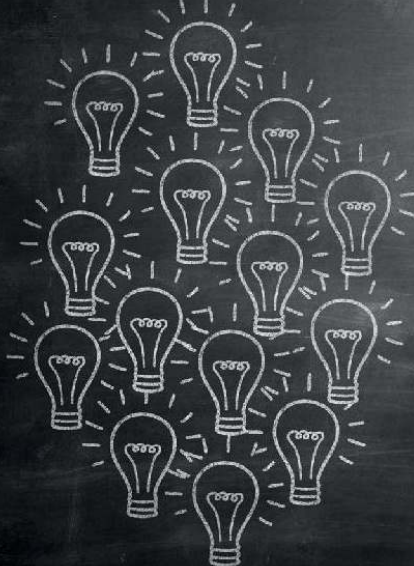
Inými slovami môžeme povedať, že zatiaľ čo demokratické inštitúcie nie sú udržateľné bez existujúcej demokratickej kultúry, zároveň platí, že demokratická kultúra a interkultúrny dialóg nie sú udržateľné, pokiaľ neexistujú správne nastavené inštitúcie. Inštitúcie a kompetencie občanov a ich aktivity sú navzájom prepojené.

Okrem toho existujú systematické vzorce znevýhodňovania a diskriminácie a tam, kde existujú rozdiely pri pridelovaní zdrojov v rámci spoločností, môžu ľudia stratiť možnosť participácie na rovnoprávnom základe. Napr. pokiaľ občania nemajú dostatočné materiálne či finančné zdroje pre prístup k informáciám o spoločenských alebo politických otázkach, budú znevýhodnení oproti druhým, ktorí takéto zdroje majú. V tomto prípade sú ich kompetencie pre účasť irelevantné, keďže neexistuje príležitosť, ako by ich využili.

Tieto nerovnosti a nevýhody sa často prehĺbujú zaujatosťou inštitúcií a moci, čo vedie k tomu, že demokratické a interkultúrne nastavenia a príležitosti ovládajú tí, ktorí zastávajú privilegované pozície. Znevýhodnení občania môžu byť vylúčení z participácie ako rovnoprávni občania kvôli jazyku a krokom privilegovaných skupín, napr. vysokou úrovňou vzdelania, vysokým postavením vďaka svojej práci či sieti silných kontaktov. Existuje nebezpečenstvo, že ľudia, ktorí sú marginalizovaní či vylúčení z demokratických procesov a interkultúrnych dialógov, budú odpojení z občianskeho života a odtrhnutí od participácie a diskusie.

Preto je potrebné prijať osobitné opatrenia, aby členovia znevýhodnených skupín mali skutočne rovnaké príležitosti, ako sa zapojiť do demokratických procesov. Nestačí vybaviť občanov kompetenciami, ktoré sú uvádzané v Rámci. Je zároveň potrebné zmeniť štrukturálne nerovnosti a nevýhody.

Rámec vychádza z predpokladu, že demokratické a interkultúrne kompetencie sú nevyhnutné pre účasť na demokratických procesoch a interkultúrnom dialógu, ale nie sú dostatočné pre takú participáciu. Potrebné sú i vhodné inštitucionálne štruktúry, aby bolo možné vykonať príslušné opatrenia v prípadoch, v ktorých existujú nerovnosti a znevýhodnenia.

Kapitola 5

Koncepčné základy Rámca

Koncepty „identity”, „kultúry”, „interkultúrneho” a „interkultúrneho dialógu”

Rámec vychádza z viacerých konceptov vrátane „identity”, „kultúry”, „interkultúrneho” a „interkultúrneho dialógu” a každý z nich je vysvetlený a zadefinovaný z hľadiska použitia v Rámci.

Výraz „identita” označuje sebauvedomenie človeka, kým je a vlastný popis toho, čomu pripisuje význam a hodnotu. Väčšina ľudí používa rôzne identity, ktorými sa popisujú, vrátane osobných i sociálnych identít. Osobné identity sú identity založené na osobných atribútoch (napr. starostlivý, tolerantný, extrovertný), interpersonálnych vzťahoch a rolách (napr. mama, priateľ, kolega) a autobiografických naratívoch (napr. narodený v robotníckej rodine, vzdelanie v štátnej škole). Sociálne identity sú zase založené na členstve v sociálnych skupinách (napr. národ, etnická skupina, náboženská skupina, rodová skupina, veková alebo generačná skupina, profesijná skupina, vzdelávacia skupina, voľnočasový klub, športový tím, virtuálne sociálne skupiny) a kultúrne identity (identity, ktoré si ľudia vytvoria na základe svojho členstva v kultúrnych skupinách) sú osobitným druhom sociálnej identity a majú zásadný význam z pohľadu Rámca.

„Kultúra“ sa nedá zdefinovať jednoduchým spôsobom, najmä z toho dôvodu, že kultúrne skupiny sú vždy vnútorne heterogénne a zahŕňajú škálu rôznych praktík a noriem, ktoré sú často predmetom sporu, časom sa menia a uplatňujú jednotlivcami personalizovaným spôsobom. Vzhľadom na tieto skutočnosti kultúru zvyčajne tvoria nasledujúce hlavné aspekty: materiálne zdroje, ktoré používajú členovia skupiny (napr. nástroje, potraviny, oblečenie), sociálne zdieľané zdroje skupiny (napr. jazyk, náboženstvo, pravidlá sociálneho správania) a subjektívne zdroje, ktoré používajú jednotliví členovia skupiny (napr. hodnoty, postoje, presvedčenia a praktiky, ktoré členovia skupiny zvyčajne používajú ako referenčný rámec vo vzťahu k svetu). Kultúra skupiny je kombináciou všetkých troch aspektov – pozostáva zo siete materiálnych, sociálnych a subjektívnych zdrojov. Celý súbor zdrojov je distribuovaný naprieč celou skupinou, ale každý jednotlivý člen skupiny si privlastňuje a používa len podskupinu z celej skupiny kultúrnych zdrojov, ktoré má potenciálne k dispozícii.

Definícia „kultúry“ v tomto zmysle znamená, že skupiny akejkol'vek veľkosti môžu mať svoje vlastné špecifické kultúry. To zahŕňa národy, etnické skupiny, náboženské skupiny, mestá, mestské štvrte, pracovné organizácie, profesijné skupiny, skupiny so sexuálnou orientáciou, skupiny ľudí trpiacich postihnutím, generačné skupiny, rodiny atď. Preto patria všetci ľudia naraz do viacerých skupín a identifikujú sa s rozličnými skupinami a ich príslušnými kultúrami.

V rámci kultúrnych skupín existuje zvyčajne značná variabilita, keďže zdroje, ktoré sú považované za zdroje súvisiace s členstvom v skupine sú často popierané, spochybňované a odmietané rôznymi jednotlivcami a podskupinami v rámci danej kultúrnej skupiny. Okrem toho dokonca i hranice v rámci skupiny samotnej a to, kto je vnímaný, že je súčasťou skupiny alebo je mimo skupiny, môžu rôzni členovia skupiny spochybňovať – hranice kultúrnych skupín sú často nejasné.

Táto interná variabilita a spory kultúr sú čiastočne dôsledkom skutočnosti, že všetci ľudia sú súčasťou rozličných skupín a ich kultúr, ale participujú v rôznych konšteláciách kultúr, a tak spôsoby, akými sa vzťahujú na akékoľvek iné kultúry závisí, minimálne čiastočne, od pohľadov, ktoré sú prítomné v iných kultúrach, v ktorých tiež participujú. Inými slovami, príslušnosti ku kultúre sa stretávajú v bode, v ktorom každá osoba zaujíma jedinečné kultúrne postavenie. Okrem toho významy a pocity, ktoré ľudia pripisujú konkrétnym kultúram, sú personalizované a sú dôsledkom ich vlastných životných príbehov, skúseností a osobností.

Kultúrne príslušnosti sú premenlivé a dynamické, so subjektívnou charakteristikou sociálnych a kultúrnych identít, ktoré sa menia pri rozličných situáciách, ktoré jednotlivec zažíva. Vychádzajú na povrch pri rôznych príslušnostiach, alebo rôznych skupinách stretávajúcej sa príslušností – v závislosti od osobitného sociálneho kontextu. Nestálosť pri charakteristike kultúrnych príslušností a identít je spojená i so záujmami, potrebami, cieľmi a očakávaniami ľudí, ktoré sa menia v rôznych situáciách a v rôznom čase. Navyše, všetky skupiny a ich kultúry sú dynamické a časom sa menia ako výsledok politických, ekonomických a historických udalostí a vývoja, ako i výsledok interakcií a vplyvov z iných kultúr a skupín. Zároveň sa menia časom z dôvodu interných sporov členov o význame, normách, hodnotách a praktikách skupiny.

Tento základný koncept kultúry sa použil pre vypracovanie Rámca a má dôsledky z hľadiska významu konceptu „interkultúrny“. Ak všetci pôsobíme v rámci viacerých kultúr, ale každý sa zúčastňuje na jedinečnej konštelácii kultúr, potom každá inter-

personálna situácia potenciálne predstavuje interkultúrnú situáciu. Často sa stáva, že ak stretneme druhých ľudí, reagujeme na nich ako na jednotlivcov, ktorí majú širokú škálu fyzických, sociálnych a psychologických atribútov, ktoré slúžia na to, aby ich odlišili a identifikovali ako jedinečných. Avšak niekedy reagujeme na druhých z hľadiska ich kultúrnej príslušnosti a pokiaľ to nastane, dáme ich do skupiny s ďalšími, ktorí zdieľajú túto príslušnosť. Existuje niekoľko faktorov, ktoré nás podnecujú k tomu, aby sme presunuli náš referenčný rámec od jednotlivca a interpersonálneho k interkultúrnemu. To zahŕňa okrem iného prítomnosť viditeľného kultúrneho symbolu, alebo praktík, ktoré odvodzujú, resp. vyvolávajú kultúrnu kategóriu v mysli vnímajúceho, časté používanie kultúrnych kategórií ako myslieť o druhých, aby sa tieto kategórie dali jednoduchšie zistiť a dostať sa k nim pri interakcii s druhými, ako i užitočnosť kultúrnej kategórie v tom, že pomôže pochopiť, prečo sa druhá osoba správa istým spôsobom.

Interkultúrne situácie preto vznikajú, ak jednotlivec vníma inú osobu (alebo skupinu ľudí) ako kultúrne odlišnú od seba. Keď iní ľudia sú vnímaní skôr ako členovia sociálnej skupiny a jej kultúry než jednotlivci, potom sa vlastná osoba zvyčajne kategorizuje a môže sa prezentovať skôr ako člen kultúrnej skupiny než len jednotlivec na základe individuálnych kritérií. Interkultúrne situácie identifikované týmto spôsobom môžu zahŕňať ľudí z rozličných krajín, ľudí z rôznych regionálnych, jazykových, etnických či náboženských skupín alebo ľudí, ktorí sa odlišujú navzájom z dôvodu svojho životného štýlu, rodu, veku alebo generácie, sociálnej triedy, vzdelania, povolania, praktizovania náboženstva, sexuálnej orientácie atď. Z tohto pohľadu sa dá „interkultúrny dialóg“ definovať ako otvorená výmena názorov na základe vlastného porozumenia a rešpektu medzi jednotlivcami alebo skupinami, ktoré sa vnímajú ako odlišné z hľadiska príslušnosti ku kultúre.

Interkultúrny dialóg posilňuje konštruktívne zapojenie ľudí naprieč rôznymi kultúrami, znižuje mieru netolerance, predsudkov a stereotypov, zlepšuje súdržnosť demokratických spoločností a pomáha vyriešiť konflikty. Zároveň však môže byť interkultúrny dialóg náročným procesom. Stáva sa to najmä v prípade, keď sa účastníci vnímajú ako zástupcovia kultúr, ktoré majú nepriateľský vzťah medzi sebou (napr. ako dôsledok minulého alebo súčasného ozbrojeného konfliktu), alebo ak je účastník presvedčený o tom, že jeho vlastná kultúrna skupina bola silne poškodená (napr. očividná diskriminácia, závažné zneužívanie či genocída) zo strany druhej skupiny, ku ktorej zaraďujú svojho partnera v komunikácii. Za takýchto okolností môže byť interkultúrny dialóg mimoriadne náročný, vyžaduje si vysokú mieru interkultúrnej kompetencie a značnú emocionálnu a sociálnu citlivosť, záväzok, vytrvalosť a odvalu.

Záverom treba povedať, že Rámec vychádza z predpokladu, že kultúry sú heterogénne, dynamické a neustále sa menia a jednotlivci majú komplexné príslušnosti k rozličným kultúram. Rámec zároveň predpokladá, že interkultúrne situácie vznikajú z dôvodu vnímania, že existujú kultúrne rozdiely medzi ľuďmi. Z tohto dôvodu model kompetencií v Rámci často uvádza „ľudí, ktorí sú vnímaní, že patria k inej kultúre ako jednotlivec“ (a nie napr. „ľudí z iných kultúr“). Interkultúrny dialóg sa tvorí ako otvorená výmena názorov medzi jednotlivcami alebo skupinami, podľa ktorých vnímania majú príslušnosť k rôznym kultúram.

Koncepty „kompetencia” a „skupiny kompetencií”

Ďalší dôležitý koncept, ktorý má pre Rámec zásadný význam, je kompetencia. Pojem „kompetencia” sa dá použiť rôznymi spôsobmi. Prvý význam je bežné hovorové používanie slova ako synonymum pre „schopnosť”, po druhé ide o špecifickejšie použitie v rámci odborného vzdelávania a prípravy a po tretie ide o použitie označujúce schopnosť splniť komplexné požiadavky v rámci daného kontextu. Pre účely Rámca sa termín „kompetencia” definuje ako schopnosť mobilizovať a uplatňovať relevantné hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a/alebo porozumenie s cieľom primerane a účinne reagovať na požiadavky, výzvy a príležitosti, ktoré vyplývajú z daného kontextu.

Demokratické situácie sú jedným druhom takéhoto kontextu. „Demokratická kompetencia” je teda schopnosť mobilizovať a uplatňovať relevantné psychologické zdroje (konkrétne hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a/alebo porozumenie) s cieľom primerane a účinne reagovať na požiadavky, výzvy a príležitosti prezentované demokratickými inštitúciami. Podobne pojem „interkultúrna kompetencia” je schopnosť mobilizovať a uplatňovať relevantné psychologické zdroje s cieľom reagovať primerane a efektívne na požiadavky, výzvy a príležitosti vyplývajúce z interkultúrnych situácií. V prípade občanov, ktorí žijú v rámci kultúrne rôznorodých spoločností, interkultúrna kompetencia je interpretovaná Rámcom ako integrálny prvok demokratickej kompetencie.

Je dôležité uviesť, že demokratické a interkultúrne situácie nastávajú nielen vo fyzickom svete, ale i v digitálnom online svete. Inými slovami, demokratické diskusie a debaty a interkultúrne diskusie a interakcie neprebiehajú iba cez osobné rozhovory, tradičné médiá, printové, rozhlasové a televízne médiá, listy, žiadosti atď., ale zároveň cez počítačom sprostredkovanú komunikáciu, napr. cez sociálne siete, fóra, blogy, e-petície a emaily. Preto je tento Rámec relevantný nielen vo vzťahu ku vzdelávaniu k demokratickému občianstvu, ľudským právam a interkultúrnemu vzdelávaniu, ale zároveň i k vzdelávaniu k digitálnemu občianstvu.

Rámec považuje kompetencie za dynamický proces. Dôvodom je skutočnosť, že kompetencia zahŕňa výber, aktivovanie, organizáciu a koordináciu relevantných psychologických zdrojov, ktoré sa uplatňujú prostredníctvom správania tak, že jednotlivec sa primerane a efektívne adaptuje na danú situáciu. Primeraná a efektívna adaptácia zahŕňa neustály vlastný monitoring výsledkov správania a situácie. Môže zároveň obsahovať zmenu správania (uplatnenie ďalších psychologických zdrojov podľa možností) pre naplnenie meniacich sa požiadaviek danej situácie. Inými slovami, kompetentný jednotlivec zmobilizuje a uplatní psychologické zdroje dynamickým spôsobom podľa situácie.

Okrem tohto globálneho a holistického použitia termínu „kompetencia” (v singulári), výraz „kompetencie” (v pluráli) sa používa v Rámci, aby poukázal na špecifické a psychologické zdroje (špecifické hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a porozumenie), ktoré sa mobilizujú a uplatnia pri vyjadrení kompetentného správania.

Čiže v tomto zmysle pojem „kompetencia“ značí holistický termín pozostávajúci z výberu, aktivácie a organizácie „kompetencií“ a uplatňovanie týchto kompetencií je koordinované, adaptívne a dynamické vzhľadom ku konkrétnym situáciám.

Je potrebné uviesť, že podľa Rámca kompetencie nezahŕňajú iba zručnosti, vedomosti a porozumenie, ale i hodnoty a postoje. Hodnoty a postoje sa považujú za zásadné pre primerané a efektívne správanie v demokratických a interkultúrnych situáciách. Rovnako ako zručnosti, vedomosti a porozumenie i hodnoty a postoje sú psychologickými zdrojmi, ktoré je možné aktivovať, organizovať a uplatňovať prostredníctvom správania s cieľom reagovať primerane a efektívne v demokratických a interkultúrnych situáciách. Hodnoty a postoje ako také sú považované za kompetencie, z ktorých môžu jednotlivci čerpať rovnako ako pri zručnostiach, vedomostiach a porozumení.

Dispozície sú však vylúčené zo skupiny kompetencií definovaných Rámcom. Dispozície sa považujú implicitne za súčasť kompetencie, ktorá je oporou celého Rámca, t. j. kompetencia ako mobilizácia a uplatnenie kompetencií prostredníctvom správania. Pokiaľ sa kompetencie nezmobilizujú a neuplatnia (ak neexistuje dispozícia pre ich uplatnenie v správaní), potom nie je možné považovať danú osobu za kompetentnú. Inými slovami, dispozícia uplatniť danú kompetenciu v správaní je podstatná a prirodzená súčasť samotného pojmu kompetencia – neexistuje kompetencia bez tejto dispozície.

V reálnych situáciách v živote sa kompetencie len zriedka mobilizujú a uplatňujú individuálne. Namiesto toho kompetentné správanie zahŕňa aktiváciu a aplikáciu celej skupiny kompetencií. V závislosti od situácie a špecifických požiadaviek, výziev a príležitostí, ktoré daná situácia prináša, ako i špecifických potrieb a cieľov jednotlivca v danej situácii, bude potrebné aktivovať a uplatniť rôzne podskupiny kompetencií. Nasleduje päť príkladov situácií, ktoré si vyžadujú mobilizáciu a uplatnenie celej skupiny kompetencií dynamickým a adaptívnym spôsobom, ako je to uvedené v príkladoch 1 až 5.

Situácia 1: Interakcia počas interkultúrneho stretnutia

Na multikultúrnom podujatí stoja vedľa seba dvaja ľudia rôzneho etnického pôvodu. Začnú sa rozprávať o svojej etnickej a náboženskej praxi. Ich rozhovor si na začiatku vyžaduje, aby jeden voči druhému pristupovali s postojom otvorenosti. Môže to od nich zároveň vyžadovať schopnosť ovládať svoje emócie, aby prekonal obavy a neistotu, ktoré v nich môže vzbudzovať stretnutie a interakcia s niekým, kto pochádza z inej kultúry. Keď dialóg začne, je potrebné, aby zmobilizovali a uplatnili schopnosť pozorne načúvať, ako i jazykové a komunikačné zručnosti, aby nenastali nedorozumenia a aby obsah rozhovorov zostal citlivý vzhľadom ku komunikačným potrebám a kultúrnym normám druhej osoby. Empatia sa tiež vyžaduje spolu so schopnosťou analyticky myslieť pre zlepšenie porozumenia postoja druhej osoby, najmä pokiaľ nie je bezprostredne zrejmý z toho, čo hovorí. V priebehu rozhovoru sa môže ukázať, že medzi ich postojmi existujú neprekonateľné rozdiely. V takom prípade je nevyhnutné uplatniť rešpektovanie rozdielov a toleranciu mnohoznačnosti a akceptovať nejestvujúce jednoznačné vyriešenie.

Situácia 2: Postaviť sa proti nenávisnému prejavu

Občan sa rozhodne zaujať principiálny postoj voči nenávisnému prejavu, ktorý je na internete namierený proti utečencom a migrantom. Takýto postoj je zrejme aktívovaný ľudskou dôstojnosťou ako základnou hodnotou a udržaný aktiváciou postoja občianskej uvedomelosti a zmyslu pre zodpovednosť. Pre spochybnenie obsahu nenávisného prejavu je potrebné uplatniť analytické zručnosti a schopnosť kriticky myslieť. Okrem toho formulovanie primeranej odpovede si vyžaduje poznanie ľudských práv, ako i jazykové a komunikačné zručnosti s cieľom zabezpečiť, aby bol daný postoj vyjadrený primerane a efektívne pre cieľové publikum. Okrem toho je potrebné uplatniť poznanie a porozumenie digitálnych médií, aby bola reakcia vyjadrená primeraným spôsobom a mala maximálny dosah.

Situácia 3: Účasť v politickej diskusii a podpora vlastnej politickej pozície

Pre efektívne fungovanie v rámci politickej diskusie a argumentáciu v prospech vlastnej politickej pozície je potrebná dobrá znalosť a porozumenie politických tém, ktoré sú predmetom diskusie. Okrem toho sa musí vlastná komunikácia prispôbiť nástroju vyjadrenia (napr. ústny, písomný prejav) a cieľovému obecenstvu. Okrem toho potrebuje človek pochopiť slobodu prejavu a jej limity a v prípadoch, v ktorých komunikácia zahŕňa ľudí pochádzajúcich z iných kultúr, ako je tá vlastná, je potrebné chápať kultúrnu primeranosť. Politická diskusia si zároveň vyžaduje schopnosť posúdiť názory druhých a zhodnotiť argumenty, ktoré uvedú v priebehu diskusie. Politická diskusia a podpora vlastnej politickej pozície si preto vyžaduje všetky nasledujúce kompetencie: poznanie a kritické porozumenie politiky, jazykové a komunikačné zručnosti, poznanie a porozumenie komunikácie, poznanie a porozumenie kultúrnych noriem, schopnosť analyticky a kriticky myslieť a schopnosť prispôbiť primeraným spôsobom vlastné argumenty v priebehu diskusie.

Situácia 4: Čeliť propagande presadzujúcej násilný extrémistický cieľ na internete

Pri surfovaní na internete môže človek naraziť na propagandu, ktorá sa usiluje získať čitateľov pre svoj násilný extrémistický cieľ. Po vzhliadnutí takéhoto obsahu je potrebné zmobilizovať schopnosti analyticky a kriticky myslieť. Tieto schopnosti umožňujú jednotlivcovi nielen porozumieť presne obsahu, ale zároveň odhaliť jeho propagandistický charakter, ako i základné motívy a zámer autorov daného materiálu. Dodatočnou mobilizáciou poznania a kritického porozumenia médií sa dá spozorovať a odhaliť spôsob, akým sa zámerne vybrali a editovali obrázky a správy v propagande, s cieľom dosiahnuť zamýšľaný efekt na čitateľa. Keďže obsah navádza na porušovanie ľudských práv druhých osôb za účelom presadzovania extrémistického cieľa, je potrebné aktivovať hodnotu ľudskej dôstojnosti a ľudských práv, spolu s rešpektovaním mierových demokratických riešení sociálnych a politických konfliktov. Okrem toho, ak príde k aktivácii občianskej uvedomelosti, tak táto osoba nahlási online obsah príslušným orgánom. Odolnosť a kroky voči násilnej extrémistickej propagande sa preto dosiahnu uplatnením veľkého počtu kompetencií vrátane hodnôt, postojov, schopností, poznania a kritického porozumenia.

Situácia 5: Zmierenie po konflikte

Po vážnom konflikte medzi dvomi skupinami človek, ktorý zažil násilie či nespravodlivosť v priebehu trvania konfliktu, sa možno nikdy nebude usilovať o zmierenie s ľuďmi z druhej skupiny. Uznanie toho, že všetky ľudské bytosti majú rovnakú dôstojnosť a hodnotu, odhliadnuc od konkrétnej skupiny, ku ktorej patria, môže slúžiť ako motivácia v snahe o zmierenie. Na druhej strane snaha o dosiahnutie zmierenia môže byť motivovaná poznaním histórie konfliktov medzi skupinami a pochopením toho, že snaha o pomstu či odplatu za minulé skutky povedie iba k ďalším konfliktom a cyklu násilia a spôsobí ďalšie straty na ľudských životoch a zármutok. Zásadnú úlohu zohráva schopnosť ovládať vlastné emócie, najmä pokiaľ existovali v minulosti negatívne pocity voči protivníkovi. Osoba, ktorá si stanovila za cieľ zmierenie, potrebuje mobilizovať postoj otvorenosti voči bývalému nepriateľovi a vôľu dozvedieť sa viac, prípadne sa stretnúť s členmi druhej skupiny. Je nevyhnutné mobilizovať schopnosti empatie, ako i jazykové a komunikačné schopnosti a schopnosť načúvať, pokiaľ sa uskutoční stretnutie. Tieto zručnosti zrejme povedú k pochopeniu toho, ako členovia nepriateľskej skupiny vnímajú daný konflikt. Empatia môže zároveň viesť k porozumeniu toho, že členovia nepriateľskej skupiny majú rovnaké základné psychologické potreby ako členovia vlastnej skupiny, ako je oslobodenie sa od hrozieb a bezpečnosť pre členov vlastnej skupiny, že konflikt viedol k bolestivým a škodlivým následkom pre obe skupiny, čo mohlo spôsobiť utrpenie na oboch stranách. Schopnosti analyticky a kriticky myslieť sa musia tiež uplatniť na posúdenie toho, ako bol konflikt prezentovaný na oboch stranách s negatívnymi obrazmi, stereotypmi, propagandou, ktorá slúžila na predlžovanie konfliktu. Pokiaľ sa uplatní s odhodlaním a horlivosťou táto veľká skupina kompetencií, môže sa v konečnom dôsledku objaviť odpustenie, zmierenie a nádej pre budúce vzťahy s druhou skupinou.

Týchto päť príkladov situácií ukazuje, že vo všetkých piatich prípadoch si adaptívne správanie vyžaduje mobilizáciu, prípravu a citlivé uplatnenie širokej skupiny kompetencií, ktorá je primeraná vzhľadom k danej situácii. Navyše, tieto kompetencie majú širokú škálu a zahŕňajú hodnoty, postoje, zručnosti, vedomosti a porozumenie. Tento pojem kompetencií, ktorý sa uplatňuje skôr dynamicky v celých skupinách než individuálne s cieľom splniť potreby a príležitosti špecifických demokratických a interkultúrnych situácií pri ich vzniku, má dopad na dizajn kurikula a pre vyučovanie a učenie sa kompetencií, ako i pre ich hodnotenie.

Záverom môžeme povedať, že demokratické a interkultúrne kompetentné správanie vzniká na základe Rámca z dynamického a adaptívneho procesu, v ktorom jednotlivec reaguje primerane a účinne na neustále sa meniace požiadavky, výzvy a príležitosti, ktoré prinášajú demokratické a interkultúrne situácie. Dosahuje sa to flexibilnou mobilizáciou, prípravou a uplatnením rozličných skupín psychologických zdrojov čerpaných selektívne z repertoára hodnôt, postojov, zručností, poznania a porozumenia daného jednotlivca.

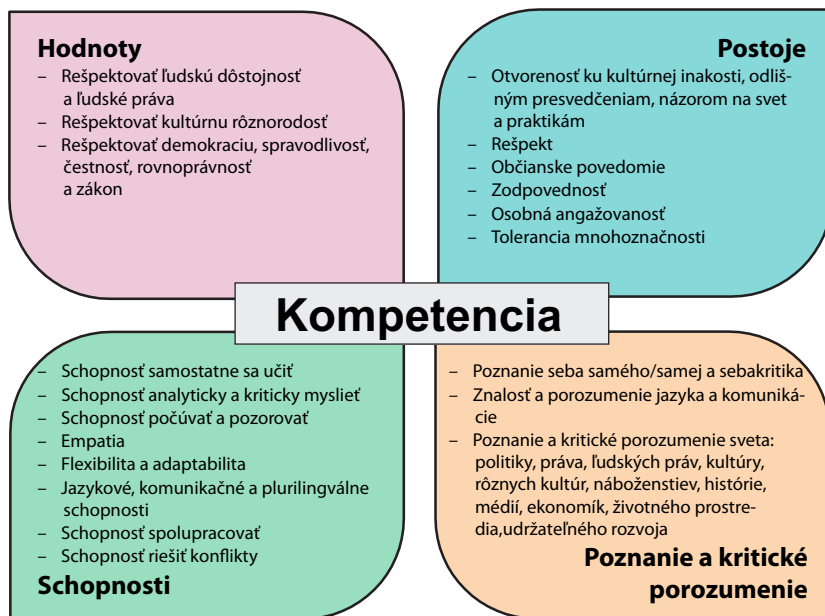
Kapitola 6

Model kompetencií potrebný pre demokratickú kultúru a interkultúrny dialóg

Na základe týchto hlavných konceptov ponúka Rámec komplexný, koncepčný model kompetencií, ktoré potrebujú jednotlivci, aby mohli fungovať ako demokratickí a interkultúrne kompetentní občania. Sú to teda kompetencie, na ktoré sa majú pedagógovia zamerať, s cieľom posilniť schopnosti učiacich sa konať ako kompetentní a efektívni demokratickí občania.

Model obsahuje spolu 20 kompetencií. Tieto kompetencie sú rozdelené do hodnôt, postojov, schopností a poznania a kritického porozumenia. Sumár 20 kompetencií sa nachádza v diagrame na obr. č. 1.⁶

Obr. 1: Model kompetencií obsahuje 20 kompetencií

Model navrhuje, aby sa v kontexte demokratickej kultúry a interkultúrneho dialógu človek považoval za kompetentného, ak spĺňa požiadavky, výzvy a príležitosti, ktoré predstavujú demokratické a interkultúrne situácie primeranou a účinnou mobilizáciou niektorých z týchto 20 kompetencií. V nasledujúcej časti sú podrobne popísané tieto štyri skupiny kompetencií, ako i jednotlivé kompetencie v každej skupine.

HODNOTY

Hodnoty sú všeobecné presvedčenia, ktoré majú ľudia o želateľných cieľoch, o ktoré by sa mali v živote usilovať. Motivujú ich k akcii a zároveň slúžia ako usmerňujúce princípy pri rozhodovaní, ako konať. Hodnoty presahujú konkrétne skutky a okolnosti a majú normatívnu preskriptívnu kvalitu, pokiaľ ide o to, čo by sa malo urobiť, alebo ako by sa malo myslieť naprieč rôznymi situáciami. Hodnoty ponúkajú štandardy alebo kritériá pre hodnotenie skutkov vlastných i druhých ľudí, zdôvodnenie názorov, postojov a správania, rozhodovanie medzi alternatívami, plánovanie konania a snahu ovplyvňovať druhých.

6. Podrobný popis princípov modelu kompetencií a procesu identifikácie konkrétnych kompetencií sa nachádza v publikácii Rada Európy (2016), *Competences for democratic culture: living together as equals in culturally diverse democratic societies*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, www.coe.int/en/web/education/competences-for-democratic-culture.

Čitatelia oboznámení s existujúcimi schémami kompetencií môžu byť prekvapení objavením sa hodnôt ako osobitného typu kompetencie v súčasnom modeli. Je však dôležité mať na pamäti, že termín „kompetencia“ sa nepoužíva vo svojom bežnom význame ako synonymum „schopnosti“, ale v špecifickjšom význame vo vzťahu k psychologickým zdrojom (ako sú postoje, schopnosti a poznanie), ktoré je potrebné zmobilizovať pre naplnenie požiadaviek a výziev vyplývajúcich z demokratických a interkultúrnych inštitúcií. Hodnoty sú jedným takým typom zdroja. V podstate ďalšie schémy kompetencií často zahŕňajú hodnoty, ale nedarí sa im ich identifikovať a miesto toho sa spájajú s postojmi. Naopak, súčasný model jasne rozlišuje koncepcie medzi hodnotami a postojmi, pričom hodnoty sú charakterizované normatívnou preskriptívnou kvalitou.

Hodnoty sú zásadné v kontexte konceptualizácie kompetencií, ktoré umožňujú participáciu na demokratickej kultúre. Dôvod je ten, že bez špecifikácie konkrétnych hodnôt, ktoré sú základom týchto kompetencií, by to neboli demokratické kompetencie, ale miesto toho všeobecnejšie politické kompetencie, ktoré by sa dali použiť v službách rôznych druhov politických poriadkov, vrátane nedemokratických systémov. Napr. človek by mohol byť zodpovedný, angažovaný a politicky dobre informovaný občan v rámci totalitnej diktatúry, ak by sa uplatnil iný súbor hodnôt ako základ pre vlastné úsudky, rozhodnutia a kroky. A tak hodnoty, ktoré model Rámca obsahuje, sú centrom demokratickej kompetencie a sú zásadné pre charakteristiku danej kompetencie.

Existujú tri skupiny hodnôt, ktoré sú kľúčové pre participáciu na demokratickej kultúre.

Vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva

Táto prvá skupina hodnôt je založená na všeobecnom presvedčení, že každá individuálna ľudská bytosť má rovnakú hodnotu, rovnakú dôstojnosť, má právo na rovnaký rešpekt a rovnaké ľudské práva a základné slobody, a tak je s ňou potrebné zaobchádzať. Toto presvedčenie je založené na predpoklade, že ľudské práva sú univerzálne, neodňateľné a nedeliteľné a vzťahujú sa na všetkých bez rozdielu; ľudské práva poskytujú minimálnu ochranu, ktorá je potrebná preto, aby ľudské bytosti mohli žiť dôstojný život. Ľudské práva zároveň poskytujú základ pre slobodu, rovnosť, spravodlivosť a mier vo svete. Táto skupina hodnôt zahŕňa:

1. Uznanie, že všetci ľudia zdieľajú spoločne ľudskú prirodzenosť a majú rovnakú dôstojnosť bez ohľadu na ich kultúrny pôvod, status, schopnosti, či okolnosti.
2. Uznanie univerzálneho, neodňateľného a nedeliteľného charakteru ľudských práv.
3. Uznanie, že ľudské práva by sa mali neustále presadzovať, rešpektovať a chrániť.
4. Uznanie, že základné slobody by sa mali vždy obhajovať, pokiaľ neporušujú ľudské práva druhých osôb.
5. Uznanie, že ľudské práva predstavujú základ pre spolužitie rovnoprávných osôb v spoločnosti, ako i základ pre slobodu, spravodlivosť a mier vo svete.

Vážiť si kultúrnu rôznorodosť

Druhá skupina hodnôt je založená na všeobecnom presvedčení, že príslušnosť ku kultúre, kultúrnu rôznorodosť a rozmanitosť, pluralizmus pohľadov, názorov a praktík je potrebné vnímať pozitívne, vážiť si ich a ctiť. Toto presvedčenie sa zakladá na predpoklade, že kultúrna rôznorodosť je prínosom pre spoločnosť; ľudia sa môžu učiť a môžu profitovať z rôznych pohľadov druhých; kultúrna rôznorodosť by sa mala presadzovať a chrániť; bolo by dobré povzbudzovať ľudí, aby komunikovali medzi sebou odhliadnuc od vnímaných kultúrnych rozdielov a interkultúrny dialóg by sa mal využívať pre rozvoj demokratickej kultúry spolužitia rovnoprávných ľudí v spoločnosti.

Je potrebné uviesť, že existuje potenciálne napätie medzi rešpektovaním ľudských práv a rešpektovaním kultúrnej rôznorodosti. V spoločnosti, ktorá prijala ľudské práva ako svoj primárny hodnotový základ, rešpektovanie kultúrnej rôznorodosti bude mať isté obmedzenia. Tieto obmedzenia sú vedené potrebou presadzovať, rešpektovať a chrániť ľudské práva a slobody druhých. Preto sa predpokladá, že kultúrnu rôznorodosť je vždy potrebné rešpektovať, pokiaľ nenarúša ľudské práva a slobody druhých.

Táto druhá skupina hodnôt zahŕňa:

1. Uznanie, že kultúrna rôznorodosť a pluralita názorov, pohľadov na svet a praktík je prínosom pre spoločnosť a poskytuje príležitosť obohatiť všetkých členov spoločnosti.
2. Uznanie, že všetci ľudia majú právo byť rôzni a majú právo zvoliť si vlastnú perspektívu, vlastné pohľady, presvedčenia a názory.
3. Uznanie, že ľudia by mali rešpektovať perspektívu, pohľady, presvedčenia a názory druhých, pokiaľ nie sú namierené na porušovanie ľudských práv a slobôd druhých.
4. Uznanie, že ľudia by mali vždy rešpektovať životný štýl a prax druhých ľudí, pokiaľ nezasahujú alebo nenarušujú práva a slobody druhých.
5. Uznanie, že ľudia by mali načúvať a angažovať sa v dialógu s tými, ktorí sú vnímaní ako odlišní.

Vážiť si demokraciu, spravodlivosť, čestnosť, rovnoprávnosť a zákon

Tretia skupina hodnôt sa opiera o skupinu presvedčení o tom, ako by spoločnosti mali fungovať a ako by mali byť spravované vrátane nasledujúcich presvedčení: všetci občania by mali mať možnosť rovnako participovať (priamo, alebo nepriamo prostredníctvom zástupcov) na postupoch, ktorými sa formulujú a uplatňujú zákony regulujúce spoločnosť. Všetci občania by sa mali zapájať aktívne do demokratických postupov, ktoré fungujú v rámci spoločnosti (**umožniť, že to môže znamenať nezapojiť sa z dôvodu svedomia či okolností**); zatiaľ čo rozhodnutia by mali robiť väčšina, je potrebné zabezpečiť spravodlivé a férové zaobchádzanie s menšinami rôzneho druhu; sociálna spravodlivosť, férovosť a rovnosť by mali fungovať na všetkých úrovniach spoločnosti a právny štát má fungovať tak, aby sa s každým v spoločnosti zaobchádzalo spravodlivo, férovo, nestranne a rovnoprávne v súlade so zákonmi, ktoré platia pre všetkých. Táto skupina hodnôt preto zahŕňa:

1. Podporu demokratických procesov a postupov (pri uznaní skutočnosti, že existujúce demokratické postupy možno nie sú optimálne a niekedy môže existovať potreba ich zmeniť či zlepšiť demokratickými prostriedkami).
2. Uznanie významu aktívneho občianstva (pri uznaní toho, že neúčasť môže byť niekedy zdôvodnená svedomím či okolnosťami).
3. Uznanie významu občianskej angažovanosti pri politickom rozhodovaní.
4. Uznanie potreby chrániť občianske slobody vrátane občianskych slobôd ľudí, ktorí majú menšinové názory.
5. Podpora pokojného riešenia konfliktov a sporov.
6. Zmysel pre sociálnu spravodlivosť a sociálnu zodpovednosť za spravodlivé a férové zaobchádzanie so všetkými členmi spoločnosti vrátane rovnakých príležitostí pre všetkých, odhliadnuc od národnosti, etnického pôvodu, rasy, náboženstva, jazyka, veku, pohlavia, rodu, politického názoru, narodenia, sociálneho pôvodu, majetku, postihnutia, sexuálnej orientácie či ďalšieho postavenia.
7. Podpora právneho štátu a rovnakého a nestranného zaobchádzania so všetkými občanmi podľa práva ako nástroj pre zabezpečenie spravodlivosti.

POSTOJE

Postoj znamená celkovú duševnú orientáciu, ktorú jednotlivec zaujme voči niekomu alebo niečomu (napr. osobe, skupine, inštitúcii, téme, udalosti, symbolu). Postoje zvyčajne pozostávajú zo štyroch prvkov: presvedčenie alebo názor o objekte postoja, emócia alebo pocit voči objektu, hodnotenie (či už pozitívne, alebo negatívne) objektu, tendencia správať sa istým spôsobom voči objektu.

Nasleduje šesť postojov, ktoré sú dôležité pre demokratickú kultúru.

Otvorenosť voči kultúrnej inakosti a iným presvedčeniam, pohľadom na svet a praktikám

Otvorenosť je postoj voči ľuďom, ktorí sú buď vnímaní ako ľudia patriaci k inej kultúre, alebo voči pohľadom na svet, presvedčeniam, hodnotám a praktikám, ktoré sa líšia od vlastných. Je potrebné rozlišovať medzi postojom otvorenosti voči kultúrnej inakosti a postojom záujmu o zbieranie zážitkov „exotiky“, ktorý slúži iba pre vlastné potešenie či prospech. Oproti tomu otvorenosť znamená:

1. Citlivosť voči kultúrnej rôznorodosti a pohľadom na svet, presvedčeniam, hodnotám a praktikám, ktoré sa líšia od tých vlastných.
2. Zvedavosť a záujem objaviť a dozvedieť sa viac o inej kultúrnej orientácii a príslušnosti a iných pohľadoch na svet, presvedčeniach, hodnotách a praktikách.
3. Vôľa prestať s posudzovaním a nedôverou voči iným pohľadom na svet, presvedčeniam, hodnotám a praktikám druhých a vôľa spochybňovať „prirodzenosť“ vlastného pohľadu na svet, vlastných presvedčení, hodnôt a praktík.

4. Emocionálna pripravenosť nájsť si vzťah k druhým, ktorí sú vnímaní ako odlišní.
5. Vôľa vyhľadávať alebo využívať príležitosti, ako sa zapojiť, spolupracovať a komunikovať s ľuďmi, ktorí sú vnímaní, že patria k inej kultúre, ktorá je odlišná, v rovnoprávnom vzťahu.

Rešpekt

Rešpekt je postoj voči niekomu alebo niečomu (napr. osobe, presvedčeniu, symbolu, princípu, praktike), pri ktorom je objekt tohto postoja považovaný za takého, ktorý má istú dôležitosť, význam, hodnotu, ktoré si zaslúžia pozitívny prejav a úctu.⁷ V závislosti od charakteru objektu, ktorý je rešpektovaný, môže rešpekt nadobudnúť veľmi rôzne formy (rešpekt voči škole/inštitúcii verus rešpekt voči múdrosti starších verus rešpekt voči prírode).

Jeden druh rešpektu je osobitne dôležitý v kontexte kultúry demokracie, a to je rešpekt voči ľuďom, ktorí sú považovaní za príslušníkov iných kultúr či majú iné presvedčenia, názory, praktiky. Takýto rešpekt predpokladá prirodzenú dôstojnosť a rovnosť všetkých ľudských bytostí a ich neodňateľné ľudské práva zvoliť si vlastnú príslušnosť, presvedčenia, názory alebo praktiky. Je dôležité, že tento rešpekt si nevyžaduje minimalizáciu alebo ignorovanie skutočných rozdielov, ktoré môžu existovať medzi jednotlivcom a druhými, ktoré môžu byť niekedy značné a hlboké, ani nevyžaduje súhlas či premenu voči tomu, čo je rešpektované. Je to naopak postoj, ktorý zahŕňa pozitívne ocenenie dôstojnosti a právo druhej osoby mať túto príslušnosť, zastávať tieto presvedčenia, názory či praktiky, pričom je potrebné identifikovať a uznať rozdiely, ktoré existujú medzi jednotlivcom a tým druhým. Postoj rešpektu je potrebný pre uľahčenie demokratickej interakcie a interkultúrneho dialógu s druhými. Je však potrebné uviesť, že rešpekt má svoje limity, napr. rešpekt nie je možné vyjadriť voči obsahu presvedčení a názorov či životnému štýlu a praktikám, ktoré potláčajú či porušujú dôstojnosť, ľudské práva alebo slobody druhých.⁸

Koncept rešpektu odzrkadľuje lepšie než koncept tolerancie postoj, ktorý je vyžadovaný pre kultúru demokracie. Tolerancia môže v niektorých kontextoch naznačovať, že treba jednoducho strpieť alebo tolerovať rozdiely a blahosklonným postojom tolerovať to, čo by radšej človek nezniesol. Tolerancia sa niekedy môže interpretovať aj ako akt moci, ktorý umožňuje existenciu rozdielnosti tým, že to toleruje a týmto aktom tolerancie posilňuje moc a autoritu tolerujúceho jednotlivca. Rešpekt je menej dvoznačný koncept než tolerancia, je založený na uznaní dôstojnosti, práv a slobôd druhých a vzťahu rovnosti medzi sebou a druhým.

7. Všimnite si, že rešpekt je úzko spojený s hodnotami dvomi spôsobmi: hodnota môže byť objektom rešpektu (napr. hodnota môže byť rešpektovaná) a môže zároveň fungovať ako základ pre rešpekt (napr. je možné niekoho alebo niečo rešpektovať, pretože stelesňuje alebo uplatňuje v praxi istú hodnotu).

8. Z pohľadu ľudských práv je potrebné, aby právo na slobodu presvedčenia druhej osoby bolo vždy rešpektované, ale rešpekt nemôže byť vyjadrený voči obsahu presvedčení, ktoré sa usilujú oslabiť či porušiť dôstojnosť, ľudské práva a základné hodnoty druhých. V prípade presvedčení, pri ktorých nie je možné rešpektovať ich obsah, sa neobmedzí právo zastávať dané presvedčenia, ale sloboda prejavovať takéto presvedčenia, pokiaľ si takéto obmedzenia vyžaduje verejná bezpečnosť, ochrana verejného poriadku, ochrana práv a slobôd druhých (pozri čl. 9 Európskeho dohovoru o ľudských právach: www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf).

Rešpekt preto zahŕňa:

1. Pozitívny pohľad a úctu voči druhému na základe úsudku, že má prirodzenú dôležitosť, význam alebo hodnotu.
2. Pozitívny pohľad a úctu voči ľuďom ako rovnoprávnym ľudským bytostiam, ktoré zdieľajú spoločnú dôstojnosť a majú rovnaké ľudské práva a slobody, odhliadnuc od ich kultúrnej príslušnosti, presvedčení, názorov, životných štýlov alebo praktík.
3. Pozitívny pohľad a úctu voči presvedčeniam, názorom, životným štýlom a praktikám prijatým inými ľuďmi, pokiaľ neoslabujú alebo neporušujú dôstojnosť, ľudské práva alebo slobody druhých.

Občianska uvedomelosť

Občianska uvedomelosť je postoj voči komunite alebo sociálnej skupine. Výraz „komunita“ sa v tomto prípade používa na označenie sociálnej alebo kultúrnej skupiny, ktorá je väčšia než bezprostredný okruh priateľov a rodiny a voči ktorej človek pociťuje príslušnosť. Existujú rôzne druhy skupín, ktoré môžu byť relevantné, v tomto prípade napr. ľudia žijúci v rámci danej geografickej oblasti (ako je mestská štvrť, obec, mesto, krajina, skupina krajín kontinentu ako Európa či Afrika alebo dokonca svet v prípade „globálnej komunity“), viac geograficky rozptýlená skupina (ako je etnická skupina, náboženská skupina, voľnočasová skupina, skupina s istou sexuálnou orientáciou) alebo akýkoľvek iný druh sociálnej či kultúrnej skupiny, ku ktorej človek pociťuje príslušnosť. Každý jednotlivec patrí do rôznych skupín a postoj občianskej uvedomelosti môže zaujímať voči akémukoľvek počtu. Občianska uvedomelosť zahŕňa:

1. Pociť príslušnosti a identifikáciu s danou komunitou.
2. Uvedomenie si druhých ľudí v komunite, prepojenie medzi týmito ľuďmi a dopad krokov jednotlivca na týchto ľudí.
3. Zmysel pre solidaritu s druhými ľuďmi v komunite vrátane vôle spolupracovať a pracovať s nimi, pociťov obáv a dbanie o ich práva a blahobyť a vôle postaviť sa za tých, ktorí môžu byť v rámci komunity oslabení a znevýhodnení.
4. Záujem a pozornosť k záležitostiam a obavám komunity.
5. Zmysel pre občiansku povinnosť, vôľu aktívne prispieť ku komunitnému životu, vôľu participovať na rozhodnutiach týkajúcich sa záležitostí, obáv a spoločného dobra komunity a vôľu zapojiť sa do dialógu s ďalšími členmi komunity odhliadnuc od ich kultúrneho pôvodu.
6. Závazok naplňať podľa najlepších schopností, zodpovednosti a povinnosti spojené s rolami alebo pozíciami, ktoré človek má v komunite.
7. Zmysel pre zodpovednosť voči druhým ľuďom v rámci komunity a akceptovanie toho, že človek zodpovedá voči druhým za svoje rozhodnutia a kroky.

Zodpovednosť

Slovo „zodpovednosť“ ma veľa významov. Dva významy, ktoré sú osobitne relevantné z hľadiska kultúry demokracie, sú zodpovednosť za úlohu a morálna zodpovednosť. Tá prvá je aspektom občianskej uvedomelosti (pozri vyššie, bod 6); v tejto časti sa budeme zaoberať tou druhou. Morálna zodpovednosť je postoj voči vlastným skutkom. Vzniká, keď má človek povinnosť konať istým spôsobom a zaslúži si chválu alebo vinu buď za vykonanie daného skutku, alebo za to, že tak nekoná. Nevyhnutné podmienky pre jednotlivcov, aby sa dalo zhodnotiť, či ich za svoje správanie treba pochváliť alebo viniť sú také, že sú schopní reflektovať svoje vlastné skutky, sú schopní formovať zámery, ako budú konať a budú schopní vykonať zvolené skutky (ak chýbajúce zdroje alebo štrukturálne podmienky neumožňujú ľuďom konať, je nevhodné im pripisovať či už chválu alebo vinu). Zodpovednosť môže vyžadovať odvahu pokiaľ zaujatie principiálneho stanoviska môže znamenať konať na vlastnú päsť, podnikáť kroky voči normám komunity alebo spochybňovať kolektívne rozhodnutie, ktoré človek považuje za chybné. Preto môže niekedy existovať napätie medzi občianskou uvedomelosťou (chápanou ako solidarita a lojalita voči druhým ľuďom) a morálnou zodpovednosťou. Postoj zodpovednosti za vlastné konanie preto zahŕňa:

1. Prijatie uvážlivého a premysleného prístupu k vlastným skutkom a možným dôsledkom vlastných skutkov.
2. Identifikáciu vlastných povinností a spôsobu konania vo vzťahu ku konkrétnej situácii na základe hodnoty resp. súboru hodnôt.⁹
3. Rozhodovanie sa o skutkoch, ktoré treba urobiť (čo by v istých prípadoch mohlo znamenať nekonanie) vzhľadom k okolnostiam, ktoré nastanú.
4. Podniknutie krokov (alebo vyhnutie sa) podľa situácie ako autonómny aktér.
5. Vôľu prevziať na seba zodpovednosť za charakter alebo dôsledky vlastných rozhodnutí a skutkov.
6. Vôľu chváliť a posudzovať seba.
7. Vôľu konať s odvahou, pokiaľ to považuje za potrebné.

Sebaúčinnosť

Sebaúčinnosť je postoj voči sebe. Zahŕňa pozitívnu vieru vo svoju vlastnú schopnosť podnikáť kroky, ktoré sú potrebné pre dosiahnutie istého cieľa. Táto viera zvyčajne obsahuje presvedčenie o tom, že človek chápe, čo sa od neho požaduje, dokáže robiť primerané úsudky, dokáže vyberať vhodné metódy pre splnenie úloh, dokáže úspešne zvládať prekážky, ovplyvňovať, čo sa deje a urobiť rozdiel pri udalostiach, ktoré ovplyvňujú vlastný život i životy druhých. A preto je sebaúčinnosť spojená s pocitmi sebavedomia vo svoje vlastné schopnosti.

9. Uplatnenie postoja zodpovednosti v demokratických a interkultúrnych situáciách si vyžaduje uplatniť jednu alebo viac hodnôt z troch skupín hodnôt uvedených v súčasnom modeli (napr. vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva, vážiť si kultúrnu rôznorodosť alebo vážiť si demokraciu, spravodlivosť, férovosť/čestnosť, rovnosť a právny štát/zákon, rovnosť a právny štát). Pri absencii paralelného uplatnenia jednej alebo viac skupín týchto hodnôt, zodpovednosť by nebola demokratickou kompetenciou, ale všeobecnejšou politickou kompetenciou (pre porovnanie vyššie uvedený úvodný text o hodnotách).

Nízka sebaúčinnosť môže odradiť od demokratického a interkultúrneho správania, dokonca i keď existuje vysoká miera schopnosti, zatiaľ čo nereálne vysoká sebaúčinnosť môže viesť k frustrácii a sklamaniu. Optimálny postoj je relatívne vysoká sebaúčinnosť spojená s realisticky odhadovanou vysokou úrovňou schopnosti, ktorá povzbudzuje jednotlivcov k tomu, aby sa chopili nových výziev a umožňuje im podniknúť kroky pri otázkach vzbudzujúcich obavy. Sebaúčinnosť teda zahŕňa:

1. Vieru vo vlastnú schopnosť pochopiť problémy, urobiť úsudok a vybrať vhodné metódy pre splnenie úloh.
2. Vieru vo vlastnú schopnosť organizovať a vykonávať plánované aktivity potrebné pre dosiahnutie konkrétnych cieľov zvládať prekážky, ktoré sa môžu vyskytnúť.
3. Pocit dôvery vo zvládnutie nových výziev.
4. Pocit dôvery pokiaľ ide o demokratické zapojenie a podniknutie krokov považovaných za potrebné pre dosiahnutie demokratických cieľov (vrátane vyvodzovania zodpovednosti voči tým, čo sú v pozícii moci a autority, pokiaľ sú ich rozhodnutia považované za neférové či nespravodlivé).
5. Pocit dôvery pri zapájaní sa do interkultúrneho dialógu s druhými, ktorí patria k inej kultúre.

Tolerancia mnohoznačnosti

Tolerancia mnohoznačnosti je postoj voči objektom, udalostiam a situáciám, ktoré sú vnímané ako neisté a sú predmetom rôznych rozporuplných a nesúladných interpretácií. Ľudia, ktorí majú vysokú mieru tolerancie mnohoznačnosti, hodnotia takéto objekty, udalosti a situácie pozitívne, prijímajú s ochotou ich prirodzene chýbajúcu jasnosť, sú ochotní priznať, že pohľady iných ľudí môžu byť tak primerané ako ich vlastné a s mnohoznačnosťou zaobchádzajú konštruktívne. A tak slovo „tolerancia“ by sa malo v tomto kontexte vnímať v pozitívnom zmysle ako akceptácia a prijatie mnohoznačnosti (a nie v negatívnom zmysle ako strpieť a vysporiadať sa s mnohoznačnosťou). Ľudia, ktorí majú nízku mieru tolerancie mnohoznačnosti miesto toho prijímajú jednoduchý pohľad na nejasné situácie a problémy, zastávajú uzavretý postoj voči neznámym situáciám a témam a používajú pevné a neflexibilné kategórie pri uvažovaní o svete. A tak v súčasnom kontexte tolerancia mnohoznačnosti zahŕňa:

1. Uznanie a prijatie skutočnosti, že môžu existovať rôzne pohľady a interpretácie danej situácie alebo daného problému.
2. Uznanie a prijatie skutočnosti, že vlastný pohľad na situáciu nemusí byť lepší než pohľad druhých.
3. Prijatie komplexnosti, rozporov a nedostatku jasnosti.
4. Vôľu podniknúť kroky, keď sú k dispozícii iba nekompletné resp. čiastočné informácie.
5. Vôľu tolerovať neistotu a zaobchádzať s ňou konštruktívne.

Schopnosti

Schopnosť je kapacita realizovať komplexné, dobre organizované vzorce myslenia alebo správania adaptívnym spôsobom s cieľom dosiahnuť istý konkrétny účel alebo cieľ.

Pre demokratickú kultúru je potrebný súbor nasledujúcich ôsmich schopností.

Schopnosť samostatne sa učiť

Schopnosť samostatne sa učiť patrí medzi tie schopnosti, ktoré jednotlivci potrebujú pre uskutočňovanie, organizáciu a hodnotenie vlastného učenia sa v súlade so svojimi vlastnými potrebami, samostatným spôsobom bez pobádania zo strany druhých. Schopnosť samostatne sa učiť je dôležitá pre demokratickú kultúru, pretože umožňuje jednotlivcovi učiť sa pre seba o tom, ako sa zaoberať politickými, občianskymi a kultúrnymi témami pomocou rôznych druhov bližších i vzdialenejších zdrojov namiesto spoliehania sa iba na ľudí v bezprostrednom okolí, ktorí poskytujú informácie k týmto témam. Schopnosť samostatne sa učiť zahŕňa nasledujúce schopnosti a zručnosti:

1. Identifikácia vlastných potrieb učenia sa – tieto potreby môžu pochádzať z nedostatkov vo vedomostiach alebo porozumení, z nedostatku alebo slabého zvládania zručností, alebo z ťažkostí, ktoré vznikli v dôsledku súčasných postojov alebo hodnôt.
2. Identifikácia, lokalizácia a prístup k rozličným zdrojom informácií, rád a usmerení, ktoré sú potrebné pre naplnenie týchto potrieb – tieto zdroje by mohli zahŕňať osobné skúsenosti, interakcie a diskusie s druhými, stretnutia s ľuďmi pochádzajúcimi z iných kultúr alebo ľuďmi, ktorí majú iné presvedčenie, názor, svetonázor a vizuálne, printové, rozhlasové, televízne a digitálne mediálne zdroje.
3. Posúdenie spoľahlivosti rôznych zdrojov informácií, rád či usmerení, hodnotenie ich možného skreslenia alebo prekrútenia a výber najvhodnejších zdrojov z dostupného rozsahu.
4. Získavanie a spracovanie informácií, používanie najvhodnejších stratégií a techník učenia sa alebo prijatie a dodržiavanie rád či usmerení z najspoľahlivejších zdrojov, podľa potreby prispôbovať existujúci repertoár vedomostí/poznatkov, porozumenia, schopností, postojov alebo hodnôt.
5. Premýšľanie nad nadobudnutými poznatkami, dosiahnutým pokrokom, hodnotenie stratégií učenia sa, ktoré sa používali, a vyvodenie záverov o ďalšom vzdelávaní/učení sa, ktoré je potrebné, a o nových stratégiách učenia sa, ktoré možno bude potrebné si osvojiť.

Schopnosť analyticky a kriticky myslieť

Schopnosť analyticky a kriticky myslieť pozostáva z veľkej a komplexnej skupiny navzájom prepojených schopností. Schopnosť analyticky myslieť zahŕňa schopnosti, ktoré sú potrebné pre analýzu materiálu akéhokoľvek druhu (napr. texty, argu-

menty, interpretácie, témy, podujatia, zážitky) systematickým a logickým spôsobom. Zahŕňajú nasledujúce schopnosti a zručnosti:

1. Systematické triedenie analyzovaných materiálov a ich logické usporiadanie.
2. Identifikácia a interpretácia významu jednotlivých prvkov, ak je to možné porovnať ich a dať do vzťahu k tomu, čo je už známe a identifikovať podobnosti a rozdiely.
3. Preskúmanie prvkov vo vzťahu k sebe navzájom a identifikácia prepojení medzi nimi (napr. logické, kauzálne, temporálne).
4. Identifikácia nesúladu, nezrovnalostí alebo odlišností medzi prvkami.
5. Identifikácia alternatívnych možných významov a vzťahov pre jednotlivé prvky, vytvorenie nových prvkov, ktoré môžu z celku chýbať, systematická zmena prvkov, aby sa definoval vplyv na celok a tvorba nových syntéz z prvkov, ktoré boli preskúmané – inými slovami predstava a preskúmanie nových možností a alternatív.
6. Vyvodenie výsledkov analýzy spolu s organizovaným a koherentným spôsobom pre vytvorenie logických a obhájitelných záverov o celku.

Schopnosť kriticky myslieť pozostáva zo schopností potrebných pre zhodnotenie a posúdenie materiálov akéhokoľvek druhu. Zahŕňa preto nasledujúce schopnosti alebo zručnosti:

1. Schopnosť zhodnotiť na základe internej konzistentnosti a na základe konzistentnosti s existujúcimi dôkazmi a skúsenosťami.
2. Schopnosť posúdiť, či sú analyzované materiály platné, presné, akceptovateľné, spoľahlivé, užitočné a/alebo presvedčivé.
3. Pochopenie a zhodnotenie predsudkov, predpokladov a textových alebo komunikačných zvyklostí, o ktoré sa opierajú materiály.
4. Zaoberanie sa nielen doslovným významom materiálov, ale aj ich širším rétorickým účelom vrátane základných motívov, zámerov a agend tých, ktorí ich vytvorili (v prípade politických komunikácií to značí schopnosť identifikovať propagandu, odhaliť základné motívy, zábery a ciele autorov propagandy).
5. Situovanie materiálov v rámci historického kontextu, v ktorom vznikli, s cieľom pomáhať pri vytváraní hodnotiacich posudkov.
6. Tvorenie a vypracovanie rôznych alternatívnych možností a riešení z toho, čo je uvedené v predmetných materiáloch.
7. Posúdenie výhod a nevýhod existujúcich možností – môže to byť analýza nákladov a prínosov (zahŕňajúca krátkodobé i dlhodobé pohľady/perspektívy), analýza zdrojov (zhodnotenie, či zdroje požadované pre každú možnosť sú k dispozícii v praxi) a analýza rizík (porozumenie a hodnotenie/posudzovanie rizík spojených s každou alternatívou a spôsob, ako by sa dali riadiť).

8. Vyvodenie záverov hodnotiaceho procesu spolu s organizovaným a koherentným spôsobom pre vytvorenie logického a obhájitelného argumentu pre alebo proti konkrétnej interpretácii, záveru alebo priebehu akcie na základe explicitných a špecifikovaných kritérií, princípov alebo hodnôt a/alebo presvedčivých dôkazov.
9. Rozpoznanie vlastných predpokladov a predsudkov, ktoré mohli ovplyvniť hodnotiaci proces, a uznanie toho, že vlastné presvedčenia a úsudky vždy závisia od vlastnej kultúrnej príslušnosti a perspektívy.

Efektívne analytické myslenie zahŕňa kritické myslenie (hodnotenie materiálov, ktoré sú predmetom analýzy), zatiaľ čo efektívne kritické myslenie zahŕňa analytické myslenie (rozlišovanie a vytváranie prepojení). Z tohto dôvodu sú schopnosti analytický a kritický myslieť prirodzene navzájom prepojené.

Schopnosť počúvať a pozorovať

Schopnosť počúvať a pozorovať zahŕňa schopnosti, ktoré sú vyžadované pre porozumenie toho, čo druhí ľudia hovoria a pochopenie správania druhých. Porozumenie tomu, čo hovoria druhí, si vyžaduje aktívne počúvanie – venovať dôkladne pozornosť nielen tomu, čo sa hovorí, ale i tomu, ako sa to hovorí použitím tónu, výšky hlasu, hlasitosti, rýchlosti, plynulosti hlasu a zároveň venovať osobitnú pozornosť reči tela, najmä pohybom očí, výrazu tváre a gestám. Detailné pozorovanie správania druhých môže byť dôležitým zdrojom informácií o typoch správania, ktoré je najvhodnejšie a najefektívnejšie v rôznych sociálnych prostrediach a kultúrnych kontextoch a môže pomôcť učiacemu sa pri zvládnutí tohto správania prostredníctvom uchovania týchto informácií a replikovaním správania druhej osoby neskôr v podobných situáciách. A tak schopnosti počúvať a pozorovať zahŕňajú nasledujúce schopnosti alebo zručnosti:

1. Počúvať nielen to, čo sa hovorí, ale tiež ako sa to hovorí a sledovať reč tela rečníka.
2. Venovať pozornosť možným nekonzistentnostiam medzi verbálnymi a neverbálnymi posolstvami.
3. Venovať pozornosť významovým odtienkom a tomu, čo môže byť vyjadrené iba čiastočne, resp. môže zostať zamlčané.
4. Venovať pozornosť vzťahu medzi tým, čo sa hovorí a sociálnym kontextom, v ktorom sa to hovorí.
5. Venovať dôkladnú pozornosť správaniu druhých a uchovanie informácie o tom správaní, najmä správaní druhých pochádzajúcich z iných kultúr.
6. Venovať dôkladnú pozornosť podobnostiam a rozdielom v tom, ako ľudia reagujú na rovnakú situáciu, najmä ľudia pochádzajúci z inej kultúry ako daný jednotlivec.

Empatia

Empatia je súhrn schopností potrebných pre porozumenie a pochopenie myšlienok, presvedčení a pocitov druhých a schopnosť vidieť svet z pohľadu druhých. Empatia zahŕňa schopnosť vystúpiť z vlastného psychologického referenčného rámca (odpútať sa od vlastného pohľadu) a schopnosť s predstavivosťou vnímať a chápať psychologický referenčný rámec a pohľad druhej osoby. Táto schopnosť má zásadný význam z hľadiska predstavy kultúrnej príslušnosti, svetonázorov, presvedčení, záujmov, emócií, želaní a potrieb druhých ľudí. Existuje niekoľko rozličných foriem empatie vrátane nasledujúcich:

1. Kognitívna perspektíva – schopnosť vnímať a chápať vnemy, myšlienky a presvedčenia druhých ľudí.
2. Afektívna perspektíva – schopnosť vnímať a chápať emócie, pocity a potreby druhých ľudí.
3. Pochopenie nazývané niekedy ako „súcitná empatia“ alebo „empatická obava“ – schopnosť zažiť pocity súcitu a obavy pre druhých ľudí na základe obavy z ich kognitívneho a afektívneho stavu alebo podmienok, alebo ich materiálnej situácie či okolností.¹⁰

Flexibilita a adaptabilita

Flexibilita a adaptabilita sú schopnosti, ktoré sú požadované pre zásadné prispôsobenie myšlienok, pocitov, správania novým kontextom a situáciám, aby človek dokázal reagovať efektívne a primerane vzhľadom na výzvy, požiadavky a príležitosti. Flexibilita a adaptabilita umožňujú jednotlivcom pozitívne sa prispôbiť novinkám a zmeniť sociálne či kultúrne očakávania druhých, komunikačné štýly a správanie. Zároveň umožňujú jednotlivcom prispôbiť svoje schémy myslenia, cítenia alebo správania v reakcii na nové neočakávané situácie, zážitky, stretnutia a informácie. Flexibilitu a adaptabilitu definovanú týmto spôsobom je potrebné rozlíšiť od nezásadového a oportunistického prispôsobovania správania pre osobné výhody či zisky.

10. Všimnite si postavenie empatie ako schopnosti v súčasnom modeli. Výraz „empatia“ sa samozrejme používa rôzne v bežných každodenných rozhovoroch. Napríklad sa niekedy použije, ak človek zažije rovnakú emóciu, akú cíti druhá osoba (t. j. fenomén „emočný vplyv“, pri ktorom druhý človek „pochytí“ a zdieľa radosť, paniku, strach a pod. druhého, niekedy sa hovorí o emocionálnej prepojenosti alebo identifikácii s druhou osobou (napr. „Pocitoval som veľkú empatiu s hlavnou postavou v knihe“) a niekedy sa hovorí o súcite alebo obavách voči druhej osobe vychádzajúcej zo súcitu (napr. „Cítim empatiu s tebou v tvojej ťažkej situácii“). Slovo „empatia“ sa niekedy používa pri väčšej skupine reakcií, ktorú môže človek vyjadriť voči druhej osobe, v ktorej sa spájajú otvorenosť voči druhému, rešpekt k druhému, kognitívna a emocionálna angažovanosť voči druhému, ako i pocity a emocionálne prepojenie. Súčasný model namiesto toho používa termín „empatia“ v užšom a špecifickjšom význame na označenie skupiny schopností, ktoré sú požadované pre porozumenie a uvedenie do vzťahu s myšlienkami, presvedčeniami a pocitmi druhých, čo je kľúčová skupina schopností pre participáciu v kultúre demokracie. Cieľom tejto definície nie je vopred zabrániť paralelnej mobilizácii a uplatneniu empatie, otvorenosti, rešpektu atď. ako celej skupiny kompetencií či schopností v istých situáciách.

11. Napríklad by nemalo prísť k akceptácii nútenej asimilácie kultúrnych menšín do väčšinovej kultúry. Všetci ľudia majú základné právo zvoliť si svoju vlastnú príslušnosť ku kultúre, presvedčenie a životný štýl (pozri pozn. 8 pod čiarou).

Zároveň ich treba i odlíšiť od adaptácie vynútenej zvonku.¹¹ Flexibilita a adaptabilita preto zahŕňajú nasledujúce schopnosti a zručnosti:

1. Prispôsobenie zvyčajného spôsobu myslenia z dôvodu meniacich sa okolností či dočasného posunu do iného kognitívneho pohľadu v reakcii na kultúrne podnety.
2. Zváženie vlastných názorov vo svetle nových dôkazov a/alebo racionálnych argumentov.
3. Ovládanie a regulovanie vlastných emócií a pocitov s cieľom uľahčiť efektívnejšiu a primeranejšiu komunikáciu a spoluprácu s druhými.
4. Prekonanie úzkostí, obáv a neistôt zo stretnutí a interakcie s druhými ľuďmi pochádzajúcimi z inej kultúry.
5. Ovládanie a znižovanie negatívnych pocitov voči členom inej skupiny, s ktorou mala skupina daného jednotlivca v minulosti konflikt.
6. Prispôsobenie vlastného správania sociálne primeraným spôsobom na základe prevládajúceho kultúrneho prostredia.
7. Prispôsobenie sa rôznym štýlom komunikácie a typom správania a zmena smerom k primeranému štýlu komunikácie a správaniu, aby človek neporušoval kultúrne normy druhých a komunikoval s nimi nástrojmi, ktorým sú schopní porozumieť.

Jazykové, komunikačné a plurilingválne schopnosti ¹²

Jazykové, komunikačné a plurilingválne schopnosti sú schopnosti vyžadované pre efektívnu a primeranú komunikáciu s druhými. Zahŕňajú, okrem iných, nasledujúce schopnosti a zručnosti:¹³

1. Schopnosť jasne komunikovať v rozličných situáciách – to značí vyjadriť vlastné presvedčenie, názory, záujmy a potreby, vysvetliť a objasniť myšlienky, obhajovať, presadzovať, argumentovať, zdôvodňovať, diskutovať, debatovať, presviedčať a vyjednávať.
2. Schopnosť splniť komunikačné požiadavky vyplývajúce z interkultúrnych situácií použitím viac než jedného jazyka alebo jazykovej variácie, alebo použitím spoločného jazyka, resp. lingua franca pre porozumenie druhému jazyku.

12. Výraz „jazyk“ používaný v Rámci označuje všetky jazykové systémy, či už sú uznané ako jazyky, alebo považované za variety uznaných jazykov odhliadnuc od modality. Zahŕňa hovorený a znakový jazyk a všetky ďalšie varianty nehovoreného jazyka. Slová „verbálna“ a „neverbálna“ komunikácia v tomto kontexte preto znamenajú: „komunikácia uskutočnená prostriedkom jazyka“ a „komunikácia uskutočnená inými než jazykovými prostriedkami“.

13. Efektívna a primeraná komunikácia si v prvom rade vyžaduje jazykové zručnosti (produkcia a porozumenie ústnym a písomným vetám a výrokmi), sociolingvistické zručnosti (spracovať prízvuk, dialekt, register a jazykové znaky sociálnych vzťahov medzi hovoriacimi) a diskurzívne zručnosti (tvoriť dlhšie súvislé úseky reči použitím primeraných komunikačných zvyklostí a vyjadriť prostredníctvom hovoreného prejavu i písomné texty). Avšak, keďže ide o generické schopnosti (ako je základná znalosť aritmetických úkonov a gramotnosť), z modelu Rámca boli vypustené. Čitatelia, ktorí sa zaujímajú o podrobnejší popis jazykových, sociolingvistických a diskurzívnych schopností, by si mali preštudovať Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky.

3. Schopnosť vyjadrovať sa so sebadôverou a bez agresie, dokonca i v situáciách, v ktorých je človek znevýhodnený z dôvodu nerovnosti moci a vyjadriť zásadný nesúhlas s druhou osobou spôsobom, ktorý napriek nesúhlasu rešpektuje dôstojnosť a práva druhej osoby.
4. Schopnosť rozpoznať rozličné formy vyjadrenia a rozličné komunikačné zvyklosti (verbálne i neverbálne) v komunikáciách iných sociálnych skupín a ich kultúr.
5. Schopnosť prispôbiť a modifikovať svoje komunikačné správanie tak, aby človek používal také komunikačné zvyklosti (verbálne i neverbálne), ktoré sú primerané pre komunikačného partnera a pre prevažujúce kultúrne prostredie.
6. Schopnosť klásť objasňujúce otázky primeraným a citlivým spôsobom v prípadoch, v ktorých význam vyjadrený druhou osobou nie je jasný, resp. sa ukážu nezrovnalosti medzi verbálnym a neverbálnym odkazom vyjadreným zo strany druhej osoby.
7. Schopnosť zvládnuť zlyhanie/kolaps pri komunikácii, napr. žiadosťou o zopakovanie alebo preformulovanie druhými alebo nové vyjadrenie, revíziu či zjednodušenie nepochopenej komunikácie.
8. Schopnosť pôsobiť ako jazykový mediátor v interkultúrnej komunikácii vrátane zručností, ako sú preklad, tlmočenie a vysvetlenie a pôsobiť ako interkultúrny mediátor pri pomoci druhým pochopiť a oceniť vlastnosti niečoho alebo niekoho vnímaného ako príslušníka inej kultúry.

Schopnosť spolupracovať

Schopnosť spolupracovať zahŕňa schopnosti, ktoré sú vyžadované pre úspešnú participáciu s druhými na spoločných aktivitách, úlohách a podujatiach. Zahŕňa nasledujúce schopnosti a zručnosti:

1. Vyjadrenie pohľadov a názorov a povzbudzovanie druhých členov skupiny na vyjadrenie ich pohľadov a názorov v danom prostredí.
2. Vytvorenie konsenzu a kompromisu v rámci skupiny.
3. Podniknutie krokov spolu s druhými koordinovane a na základe reciprocity.
4. Identifikácia a stanovenie cieľov skupiny.
5. Uskutočňovanie cieľov skupiny a prispôbenie vlastného správania za účelom dosiahnutia týchto cieľov.
6. Ocenenie talentov a silných stránok všetkých členov skupiny a pomoc druhým rozvíjať sa v oblastiach, v ktorých potrebujú a chcú zlepšenie.
7. Povzbudzovanie a motivácia ďalších členov skupiny, aby spolupracovali a pomáhali si navzájom za účelom dosiahnutia cieľov skupiny.
8. Pomáhanie druhým s ich prácou tam, kde je to vhodné.
9. Zdieľanie relevantných a užitočných vedomostí, skúseností alebo odborných znalostí so skupinou a presvedčenie ďalších členov skupiny, aby rovnako postupovali.
10. Identifikovanie/rozpoznanie konfliktu v prostredí skupiny vrátane identifikovania emocionálnych prejavov konfliktu v sebe a v druhých a primerané odpovedanie použitím mierových nástrojov a dialógu.

Schopnosť riešiť konflikty

Schopnosť riešiť konflikty znamená mať schopnosti, ktoré sú vyžadované pre zvládnutie, manažment a riešenie konfliktov pokojným spôsobom. Zahŕňajú nasledujúce schopnosti a zručnosti:

1. Znižovanie alebo zabránenie šíreniu agresivity a negativity a vytvorenie neutrálneho prostredia, v ktorom ľudia cítia, že môžu slobodne vyjadrovať svoje rôzne názory a obavy bez strachu z represálií.
2. Povzbudzovanie a zlepšovanie vnímavosti, vzájomného porozumenia a dôvery medzi stranami konfliktu.
3. Rozpoznanie rozdielov v moci a/alebo postavení strán konfliktu a podniknutie krokov na zníženie možných dopadov takýchto rozdielov na komunikáciu medzi nimi.
4. Efektívne riadenie a ovládanie emócie – schopnosť interpretovať vlastné základné emocionálne a motivačné stavy, ako i stavy druhých a zaoberať sa emocionálnym stresom, úzkosťou a neistotou u seba a u druhých.
5. Počúvanie a chápanie rôznych pohľadov strán zapojených do konfliktu.
6. Vyjadrenie a zhrnutie rôznych postojov, ktoré zastávajú strany konfliktu.
7. Odstránenie alebo zníženie dezinterpretácií vychádzajúcich od strán konfliktu.
8. Uvedomenie si, že niekedy môže existovať potreba pre obdobie pokoja, prímeria alebo obdobie nekonania/nečinnosti, a tak umožniť stranám konfliktu reflexiu nad pohľadmi z druhej strany.
9. Identifikácia, analýza, hľadanie vzájomných prepojení a kontextualizácia dôvodov/príčin a ďalších aspektov konfliktu.
10. Identifikácia spoločného základu, na ktorom sa dá postaviť dohoda medzi stranami konfliktu, identifikácia možností riešenia konfliktov a vylepšenie možných kompromisov a riešení.
11. Pomáhanie druhým pri riešení konfliktu zlepšením pochopenia existujúcich možností.
12. Pomáhanie a usmerňovanie zaangažovaných strán, aby sa dohodli na prijateľnom riešení konfliktu.

POZNANIE A KRITICKÉ POROZUMENIE

Poznanie je súbor informácií, ktoré vlastní človek, pričom porozumenie značí pochopenie a uvedenie si ich významu. Termín „kritické porozumenie“ sa používa na zdôraznenie potreby pochopiť a uvedomiť si v kontexte demokratických procesov a interkultúrneho dialógu význam zapojenia aktívnej reflexie a kritického hodnotenia toho, čo sa chápe a interpretuje (na rozdiel od automatickej, zvykovej a nerefektívnej interpretácie).

Rozličné formy poznania a kritického porozumenia, ktoré sú potrebné pre demokratickú kultúru, môžeme rozdeliť do nasledujúcich troch kategórií.

Poznanie a kritické porozumenie seba samého

Sebauvedomenie a porozumenie seba samého sú zásadné z hľadiska efektívnej a primeranej participácie na kultúre demokracie. Poznanie a kritické porozumenie seba samého má rôzne aspekty:

1. Poznanie a porozumenie vlastnej kultúrnej príslušnosti.
2. Poznanie a porozumenie vlastnému pohľadu na svet a jeho kognitívnych, emocionálnych a motivačných aspektov a predsudkov.
3. Poznanie a porozumenie predpokladov a predsudkov, ktoré sú základom vlastného pohľadu na svet.
4. Porozumenie toho, ako sú vlastný pohľad na svet a vlastné predpoklady a predsudky podmienené a závislé na príslušnosti ku kultúre a skúsenostiam a ako následne ovplyvňujú vlastné vnemy, úsudky a reakcie voči druhým.
5. Uvedenie si vlastných emócií, pocitov a motivácií najmä v kontexte komunikácie a spolupráce s druhými.
6. Poznanie a pochopenie limitov vlastnej kompetencie a expertízy.

Znalosť a porozumenie jazyka a komunikácie

Znalosť a kritické porozumenie jazyka a komunikácie majú mnohé rôzne aspekty vrátane nasledujúcich:

1. Znalosť zvyklostí vo verbálnej a neverbálnej komunikácii, ktoré sa používajú v jazyku, ktorý človek používa.
2. Pochopenie skutočnosti, že ľudia s rôznymi kultúrnymi príslušnosťami môžu používať rôznu verbálnu a neverbálnu komunikáciu líšiacu sa od vlastnej zmysel z ich pohľadu, dokonca i keď používajú rovnaký jazyk ako daný jednotlivec.
3. Pochopenie skutočnosti, že ľudia s rôznou kultúrnou príslušnosťou môžu vnímať význam komunikácie rôznym spôsobom.
4. Pochopenie toho, že existujú rôzne spôsoby hovorenia v akomkoľvek jazyku a rôzne spôsoby používania toho istého jazyka.
5. Pochopenie toho, ako sa používanie jazyka stane kultúrnou praxou, ktorá funguje

je ako nositeľ informácie, informácií a identít, ktoré prúdia v kultúre, v ktorej je jazyk zakorenený.

6. Pochopenie skutočnosti, že jazyk môže vyjadrovať kultúrne zdieľané myšlienky jedinečným spôsobom, alebo vyjadrovať jedinečné myšlienky, ku ktorým môže byť ťažký prístup prostredníctvom iného jazyka.
7. Pochopenie sociálneho dopadu a vplyvov rôznych štýlov komunikácie na druhých vrátane pochopenia toho, ako rôzne štýly komunikácie môžu na seba naraziť alebo viesť k prerušeniu komunikácie.
8. Pochopenie, ako sa vlastné predpoklady, predsudky, vnemy, presvedčenia a úsudky vzťahujú na konkrétny jazyk, ktorým jednotlivci hovoria.

Poznanie a kritické porozumenie sveta (vrátane politiky, práva, ľudských práv, kultúry, rôznych kultúr, náboženstiev, histórie, médií, ekonomík, životného prostredia a udržateľného rozvoja)

Poznanie a kritické porozumenia sveta obsahuje širokú a rozsiahlu škálu znalostí a porozumenia v rozličných oblastiach vrátane nasledujúcich.

a) Poznanie a kritické porozumenie politiky a práva, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie politických a právnych konceptov vrátane demokracie, slobody, spravodlivosti, rovnosti, občianstva, práv a zodpovedností, potreby zákonov a regulácií a právneho štátu.
2. Poznanie a porozumenie demokratických procesov, fungovania demokratických inštitúcií vrátane úlohy politických strán, volebných procesov a volieb.
3. Poznanie a pochopenie rôznych spôsobov, akými sa občania môžu zúčastňovať na verejných rokovaníach a rozhodovacích procesoch a ako môžu ovplyvňovať politiku a spoločnosť vrátane chápania role, ktorú môže zohrávať občianska spoločnosť a mimovládne organizácie v tejto súvislosti.
4. Porozumenie mocenským vzťahom, politickým nezhodám a rozporom v názoroch v demokratických spoločnostiach a to, ako sa dajú pokojne vyriešiť takéto nezhody a konflikty.
5. Poznanie a porozumenie súčasných udalostí, súčasných sociálnych a politických problémov a politických názorov druhých.
6. Poznanie a porozumenie súčasných hrozieb demokracie.

b) Poznanie a kritické porozumenie ľudských práv, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie skutočnosti, že ľudské práva sú zakorenené v dôstojnosti, ktorá je prirodzená všetkým ľudským bytostiam.
2. Poznanie a porozumenie skutočnosti, že ľudské práva sú univerzálne, neodcudziteľné a nedeliteľné a každý človek má nielen ľudské práva, ale i zodpovednosť za rešpektovanie práv druhých odhliadnuc od ich národnosti, etnického pôvodu, rasy, náboženstva, jazyka, veku, pohlavia, rodu, politického názoru, narodenia, sociálneho pôvodu, majetku, zdravotného postihnutia, sexuálnej orientácie a ďalšieho postavenia.

3. Poznanie a porozumenie povinností štátov a vlád vo vzťahu k ľudským právam.
4. Poznanie a porozumenie histórie ľudských práv vrátane Univerzálnej deklarácie ľudských práv, Európskeho dohovoru o ľudských právach a Dohovoru o právach dieťaťa OSN.
5. Poznanie a porozumenie vzťahu medzi ľudskými právami, demokraciou, slobodou, spravodlivosťou, mierom a bezpečnosťou.
6. Poznanie a porozumenie toho, že môžu existovať rôzne spôsoby interpretácie a uplatňovania ľudských práv v rôznych spoločnostiach a kultúrach, ale i to, že možné rozdiely sú vymedzené medzinárodne dohodnutými právnymi nástrojmi, ktoré stanovujú minimálne štandardy pre ľudské práva odhliadnuc od kultúrneho kontextu.
7. Poznanie a porozumenie toho, ako sa princípy ľudských práv uplatňujú v praxi v konkrétnych situáciách, ako môže prichádzať k porušovaniu ľudských práv, ako je možné riešiť porušovania ľudských práv a ako sa dajú vyriešiť možné konflikty medzi ľudskými právami.
8. Poznanie a porozumenie kritických výziev v oblasti ľudských práv v súčasnom svete.

c) Poznanie a kritické porozumenie kultúry a kultúr, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie toho, ako príslušnosť ku kultúre ovplyvňuje pohľady ľudí na svet, ich predsudky, vnímanie, presvedčenia, hodnoty, správanie a interakcie s druhými.
2. Poznanie a porozumenie toho, ako sú všetky kultúrne skupiny vnútorne variabilné a heterogénne, ako nemajú pevné prirodzené charakteristiky a ich súčasťou sú jednotlivci, ktorí spochybňujú tradičné kultúrne významy, ktoré sa neustále vyvíjajú a menia.
3. Poznanie a porozumenie toho, ako fungujú štruktúry moci, diskriminačné praktiky a inštitucionálne bariéry v rámci a medzi rôznymi kultúrnymi skupinami za účelom obmedzenia príležitostí a prístupu jednotlivcov k moci.
4. Poznanie a porozumenie špecifických presvedčení, hodnôt, noriem, praktík, prejavov a produktov, ktoré môžu používať ľudia, ktorí sú príslušníkmi istých kultúr, najmä tie produkty, ktoré používajú ľudia, s ktorými jednotlivec komunikuje a vníma ich, že pochádzajú z odlišnej kultúry.

d) Poznanie a kritické porozumenie náboženstiev, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie kľúčových aspektov histórie konkrétnych náboženských tradícií, kľúčových textov a doktrín konkrétnych náboženských tradícií a spoločných znakov a rozdielov, ktoré existujú medzi rôznymi náboženskými tradíciami.
2. Poznanie a porozumenie náboženských symbolov, rituálov a náboženského použitia jazyka.
3. Poznanie a porozumenie kľúčových znakov presvedčení, hodnôt, praktík a skúseností jednotlivcov, ktorí praktizujú konkrétne náboženstvá.

4. Porozumenie skutočnosti, že subjektívna skúsenosť a osobné náboženské prejav sa zrejme líšia rôznymi formami od popisu týchto náboženstiev v štandardných učebniciach.
5. Poznanie a porozumenie internej rôznorodosti foriem viery a praxe, ktorá existuje v rámci jednotlivých náboženstiev.
6. Poznanie a porozumenie skutočnosti, že všetky náboženské skupiny majú jednotlivcov, ktorí spochybňujú tradičné náboženské významy, nemajú pevnú prirodzenú charakteristiku, neustále sa vyvíjajú a menia.

e) Poznanie a kritické porozumenie histórie, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie plynúceho charakteru histórie a toho, ako sa interpretácie minulosti menia v čase a naprieč kultúrami.
2. Poznanie a porozumenie konkrétnych rozprávání z rôznych perspektív o historických silách a okolnostiach, ktoré formovali súčasný svet.
3. Porozumenie procesov historického skúmania najmä toho, ako sa vyberajú a tvoria fakty a ako sa stanú dôkazom pri tvorbe historických príbehov, vysvetlení a argumentov.
4. Porozumenie potreby prístupu k alternatívnym zdrojom informácií, pretože príspevky marginalizovaných skupín (napr. kultúrne menšiny a ženy) sú často vylučované zo štandardných historických príbehov.
5. Poznanie a porozumenie toho, ako sa dejiny často prezentujú a vyučujú z etnocentrického pohľadu.
6. Poznanie a porozumenie toho, ako sa vyvinuli koncepty demokracie a občianstva rôznymi spôsobmi v priebehu času.
7. Poznanie a porozumenie toho, ako uplatňovanie stereotypov predstavuje formu diskriminácie, ktorá sa používa pre popieranie individuality, rôznorodosti ľudských bytostí a na porušovanie ľudských práv a v niektorých prípadoch vedie ku zločinom proti ľudskosti.
8. Porozumenie a interpretácia minulosti vo svetle prítomnosti s ohľadom na budúcnosť a pochopenie relevantnosti minulosti vzhľadom k obavám a problémom v súčasnom svete.

f) Poznanie a kritické porozumenie médií, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie procesov, prostredníctvom ktorých masovokomunikačné médiá vyberajú, interpretujú a editujú informácie prv, než ich vysielajú pre verejnosť.
2. Poznanie a porozumenie masovokomunikačných médií ako komodít, ktoré zahŕňajú producentov a spotrebiteľov a možné motívy, zábery a účely producentov obsahu, obrazov, reklám pre masovokomunikačné médiá, ktoré môžu mať.
3. Poznanie a porozumenie digitálnych médií, ako sa tvoria obsahy, obrázky, správy a reklamy v digitálnych médiách a rôznych možných motívoch, záberoch a účeloch tých, ktorí ich tvoria alebo reprodujú.

4. Poznanie a porozumenie vplyvov, ktoré obsah masovokomunikačných médií a digitálnych médií môže mať na úsudky a správanie jednotlivcov.
5. Poznanie a porozumenie toho, ako sa tvoria politické posolstvá, propaganda a nenávisťné prejavy v masovokomunikačných prostriedkoch a digitálnych médiách, ako sa dajú tieto formy komunikácie identifikovať a ako sa jednotlivci dokážu chrániť proti vplyvom takejto komunikácie.

g) Poznanie a kritické porozumenie ekonomík, životného prostredia a udržateľnosti, ktoré zahŕňa:

1. Poznanie a porozumenie ekonomík a finančných procesov, ktoré ovplyvňujú fungovanie spoločnosti vrátane vzťahov medzi zamestnaním, zárobkom, ziskom, zdanením a vládnymi výdavkami.
2. Poznanie a porozumenie vzťahov medzi príjmami a výdavkami, charakterom a dôsledkami dlhu, reálnymi nákladmi úverov a rizikami úverov pri neschopnosti ich splácať.
3. Poznanie a porozumenie ekonomickej vzájomnej závislosti globálneho spoločenstva a dopadu, ktorý môžu mať osobné voľby a vzorce spotreby v ďalších časťach sveta.
4. Poznanie a porozumenie prírodného prostredia, faktorov, ktoré ho ovplyvňujú, rizík spojených so znečistením životného prostredia, súčasných environmentálnych výziev a potreby zodpovednej spotreby a ochrany životného prostredia a udržateľnosti.
5. Poznanie a porozumenie vzťahov medzi ekonomickými, sociálnymi, politickými a environmentálnymi procesmi, najmä z hľadiska globálnej perspektívy.
6. Poznanie a porozumenie etických otázok v súvislosti s globalizáciou.

Prehodnotenie konceptu skupiny kompetencií

Ako uvádzame vyššie, podľa Rámca sa týchto 20 kompetencií len zriedka mobilizuje a uplatňuje individuálne. Naopak, pri kompetentnom správaní s oveľa väčšou pravdepodobnosťou príde k paralelnej alebo postupnej aktivácii a aplikácii celej skupiny kompetencií dynamickým a organizovaným spôsobom, čo umožní jednotlivcovi primeranú a efektívnu adaptáciu na špecifické požiadavky a výzvy, ktoré predstavuje daná situácia. Kompetencie sa v akejkoľvek skupine čerpajú zo širokej škály hodnôt, postojov, schopností, poznania a kritického porozumenia. To značí, že používatelia Rámca musia venovať dôkladnú pozornosť všetkým štyrom skupinám kompetencií pri plánovaní nového vzdelávacieho kurikula.

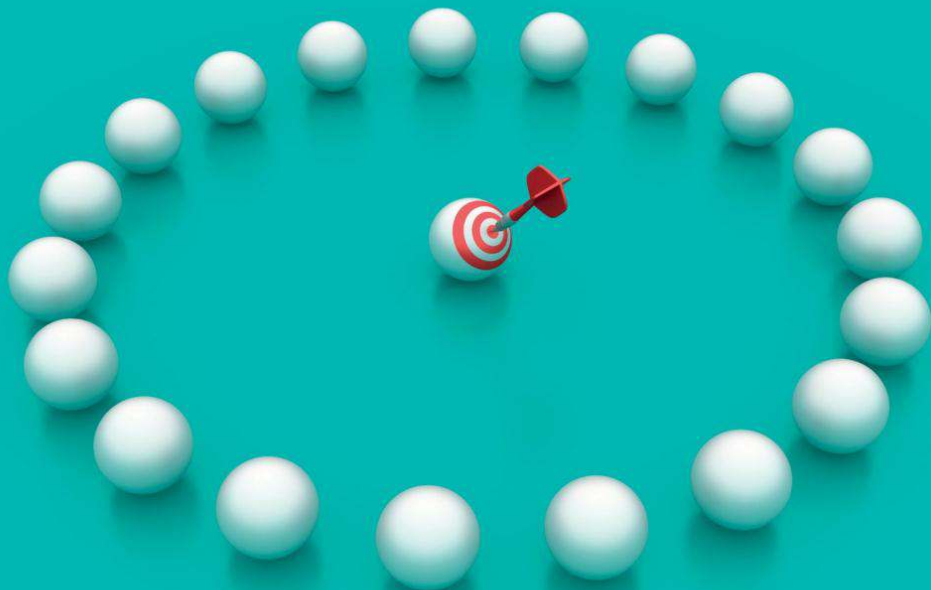
Môže nastať situácia, že nie všetkých 20 kompetencií sa bude dať zahrnúť do kurikula. Môže to byť dôsledok obmedzených materiálnych zdrojov, ktoré majú pedagógovia k dispozícii v danom čase. Alebo to môže súvisieť s politickými rozhodnutiami, ktoré stanovujú, že niektoré kompetencie majú vyššie priority než iné alebo môžu existovať širšie politické a kultúrne obavy, z ktorých vyplýva, že nie je prijateľné sa zamerať na konkrétnu kompetenciu prostredníctvom vzdelávania.

Pokiaľ sa príjme rozhodnutie vynechať niektoré kompetencie z kurikula, používatelia Rámca by mali mať na pamäti dve skutočnosti. Po prvé, keďže kompetentné správanie vyžaduje od jednotlivca čerpať z celej skupiny kompetencií, pokiaľ tento jednotlivci

vec nebol plne vybavený celou škálou kompetencií, nastanú nevyhnutne niektoré situácie, v ktorých nebude schopný kompetentne reagovať. Používatelia Rámca musia zohľadniť vo svojom rozhodovaní dôsledky vynechania istých kompetencií z kurikula.

Po druhé, bolo by potrebné i zvážiť, či vynechanie istých kompetencií nenaruší celkový účel Rámca, ktorým je presadzovať a chrániť demokraciu, ľudské práva a interkultúrny dialóg. Napríklad vynechanie hodnôt by znamenalo, že učiaci sa nebudú vybavení demokratickými kompetenciami, ale všeobecnejšími politickými kompetenciami, ktoré, ako už bolo uvedené, sa dajú použiť v službe pre nedemokratické politické režimy (inými slovami, vypustenie hodnôt z kurikula nespôsobí nevyhnutne, že poznanie a schopnosti budú neutrálné). Naopak, pokiaľ sa vyučovanie zameria iba na schopnosti, poznatky a kritické porozumenie a vynechajú sa hodnoty a postoje, znamenalo by to, že zatiaľ čo učiaci sa môžu byť vybavení relevantnými schopnosťami, znalosťami a kritickým porozumením, nemusia mať ochotu a sklon ich uplatňovať v praxi, pretože sú to práve hodnoty a postoje, ktoré ľudí predurčujú k tomu, aby používali svoje schopnosti, znalosti a kritické porozumenie.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že je nutné pristupovať s veľkou mierou opatrnosti k vynechaniu konkrétnych kompetencií z učebných osnov. Takéto rozhodnutia by sa mali prijať iba na základe dôkladného preskúmania možných dôsledkov vyplývajúcich z navrhnutých vypustení.

Kapitola 7

Deskripty – ich použitie a ciele

Potreba deskriptorov kompetencií

Demokratická kultúra sa spolieha na občanov, ktorí majú hodnoty, postoje, schopnosti a poznanie a kritické porozumenie popísané v modeli kompetencií. Dva elementy sú zásadné z hľadiska rozvoja KDK u učiacich sa:

1. možnosť prístupu k súčasnej úrovni spôsobilosti učiacich sa ku každej kompetencii za účelom identifikácie ich potrieb a oblastí ďalšieho zlepšenia a
2. referencia pre pedagógov, ktorí im môžu pomôcť naplánovať, realizovať a zhodnotiť vzdelávacie aktivity vo formálnom i neformálnom prostredí.

Pre naplnenie týchto potrieb uvádza Rámec deskripty pre každú z týchto 20 kompetencií, ktoré sú obsiahnuté v modeli kompetencií. Tieto deskripty pomáhajú sfunkčnit kompetencie a poskytujú dôležité a užitočné nástroje pre plánovanie kurikúl, vyučovanie a učenie sa a hodnotenie. Deskripty kompetencií sú výroky, ktoré popisujú pozorované správanie, ktoré naznačuje, že daná osoba dosiahla istú úroveň spôsobilosti v súvislosti s danou kompetenciou. Aby boli deskripty relevantné z hľadiska plánovania kurikula, vyučovania, učenia a hodnotenia, je potrebné ich sformulovať použitím jazyka výsledkov vzdelávania.

Ako sa vypracovali deskriptory

Pre formuláciu deskriptorov v Rámci sa použili nasledujúce kritériá:

- ▶ **Znenie:** deskriptory bolo potrebné sformulovať použitím jazyka výsledkov vzdelávania, na začiatku sa použilo jednoznačné činné sloveso a popis pozorovateľného správania spojeného s výsledkom vzdelávania.
- ▶ **Stručnosť:** deskriptory museli byť skôr kratšie, v ideálnom prípade maximálne 25 slov.
- ▶ **Positívnosť:** každý deskriptor mal vyjadriť schopnosť na základe pozitívneho výroku (napr. dokáže, vyjadruje, podporuje) a nie negatívneho výroku (napr. nedokáže, zlyháva pri, má obmedzené). V ideálnom prípade bolo cieľom, aby každý deskriptor umožnil učiteľovi povedať: „Áno, táto osoba to dokáže/má túto/tento (hodnotu, postoj, schopnosť, porozumenie)” alebo: „Nie, táto osoba to nedokáže/nemá túto/tento (hodnotu, postoj, schopnosť, poznanie, porozumenie)”.
- ▶ **Jasnosť:** každý deskriptor musel byť transparentný a nemal obsahovať žargón a mal byť sformulovaný za použitia jednoduchej gramatiky.
- ▶ **Samostatnosť:** každý deskriptor musel byť samostatný od všetkých ďalších deskriptorov. Inými slovami, žiaden deskriptor nemohol mať význam iba v nadväznosti na iný deskriptor v skupine. Z tohto dôvodu deskriptory neuvádzali rovnaký výrok viackrát pre vytvorenie skupiny jednoduchým nahradením kvalifikačného slova naprieč výrokmí (napr. slabo/priemerne/dobre, niekoľko/niektoré/veľa/väčšinou, pomerne široko/veľmi široko), čo by znamenalo, že jednotlivé body by neboli nezávislé od seba navzájom.
- ▶ **Určitosť:** každý deskriptor mal zároveň popísať konkrétne správanie alebo výsledky, ktoré by ukázali, či príslušná hodnota/ schopnosť/ poznanie/ porozumenie boli alebo neboli zvládnuté zo strany jednotlivca.

Na základe týchto kritérií vznikla na úvod skupina 2 085 návrhov deskriptorov pokrývajúcich všetkých 20 kompetencií. Počet týchto deskriptorov sa postupne znížil a ich znenie sa dopracovalo použitím rôznych foriem spätnej väzby a hodnotiacich úloh, validačných a škálovacích úloh, na ktorých participovalo 3 094 pedagógov z praxe z rôznych krajín Európy. Údaje z týchto úloh sa použili pre identifikáciu skupiny 447 validovaných a vysoko hodnotených deskriptorov a menšieho súboru 135 kľúčových deskriptorov, ktoré boli posúdené ako mimoriadne užitočné pre zaradenie ku 20 kompetenciám obsiahnutým v modeli Rámca.¹⁴

Údaje získané od pedagógov z praxe sa tiež použili na rozdelenie deskriptorov do troch úrovní spôsobilosti: základná, stredne pokročilá a pokročilá úroveň spôsobilosti. Zistilo sa, že mnohé z týchto deskriptorov mohli byť jasne spojené len s jednou z týchto troch úrovní spôsobilosti. Avšak pri niektorých deskriptoroch sa ukázalo postupom škálovania napriek tomu, že boli platné, že spadajú buď na úroveň medzi základnú a stredne pokročilú úroveň, alebo medzi stredne pokročilú a pokročilú úroveň.

14. Kompletný popis procesu, akým sa vypracovali deskriptory, sa nachádza vo Zväzku 2 publikácie.

Vďaka tejto rozsiahlej empirickej práci sa zaviedli škálovateľné deskriptory pre každú z 20 kompetencií. Tieto deskriptory naznačujú, že osoba prejavujúca dané správanie konzistentným spôsobom bude s vyššou pravdepodobnosťou dosahovať zodpovedajúcu úroveň spôsobilosti (základná, stredne pokročilá alebo pokročilá) pre zodpovedajúcu kompetenciu. Kompletný zoznam kľúčových deskriptorov a rozsiahlejšia databáza validovaných deskriptorov sú uvedené vo Zväzku 2 súčasnej publikácie a sú zároveň k dispozícii online na web stránke Rady Európy venovanej Rámcu.

Pre účely ilustrácie uvádzame príklady škálovateľných kľúčových deskriptorov pre dve kompetencie na obr. 6 a 7.

Obr. 6: Kľúčové deskriptory pre schopnosti počúvať a pozorovať

- Základná úroveň spôsobilosti
 - Pozorne počúva druhých
 - Pozorne počúva rozličné názory
- Stredne pokročilá úroveň spôsobilosti
 - Dokáže efektívne počúvať, aby rozpoznal/a význam a zámery druhej osoby
 - Sleduje gestá a všeobecnú reč tela rečníka, aby zistil význam toho, čo hovorí
- Pokročilá úroveň spôsobilosti
 - Venuje pozornosť tomu, čo druhí ľudia naznačujú, ale nepovedia
 - Všíma si, ako ľudia patriaci do inej kultúry reagujú rôznymi spôsobmi na rovnakú situáciu

Obr. 7: Kľúčové deskriptory pre poznanie a kritické porozumenie politiky, práva a ľudských práv

- Základná úroveň spôsobilosti
 - Dokáže vysvetliť zmysel základných politických konceptov vrátane demokracie, slobody, občianstva, práv a zodpovedností
 - Dokáže vysvetliť, prečo má každý zodpovednosť za rešpektovanie ľudských práv druhých
- Stredne pokročilá úroveň spôsobilosti
 - Dokáže vysvetliť univerzálny, neodňateľný a nedeliteľný charakter ľudských práv
 - Dokáže kriticky uvažovať o dôvodoch porušovania ľudských práv vrátane roly stereotypov a predsudkov v procesoch, ktoré vedú k porušovaniu ľudských práv
- Pokročilá úroveň spôsobilosti
 - Dokáže popísať rôznorodosť, akou občania dokážu ovplyvňovať politiku
 - Dokáže uvažovať kriticky o vyvíjajúcom sa charaktere rámca ľudských práv a prebiehajúcom vývoji ľudských práv v rôznych častiach sveta

Používanie deskriptorov

Proces vypracovania deskriptorov viedol k dvom skupinám validovaných a škálovateľných deskriptorov: celková databáza 447 deskriptorov (s niektorými deskriptormi spojenými s tromi úrovňami spôsobilosti a niektorými deskriptormi umiestnenými medzi týmito úrovňami) a zredukovanej podskupine 135 kľúčových deskriptorov, ktoré sú jasne spojené s každou z troch úrovni spôsobilosti. Základný predpoklad (ktorý spočíva na štatistickom postupe použitom pre škálovanie deskriptorov) je ten, že ak osoba prejavuje správanie zodpovedajúce deskriptoru na pokročilej úrovni, potom je vysoko pravdepodobné, že táto osoba bude tiež schopná prejavovať správanie zodpovedajúce deskriptorom na stredne pokročilej a základnej úrovni pre rovnakú kompetenciu.

Oba tieto zoznamy deskriptorov sa dajú použiť niekoľkými spôsobmi. Existuje však i niekoľko potenciálnych zneužití, ktorým je potrebné zabrániť.

Deskriptory je možné použiť rôznymi spôsobmi v kontexte formálneho i neformálneho vzdelávania. Keďže sú formulované vo forme výsledkov vzdelávania, sú priamo relevantné ako referencia pre spracovanie kurikula na rôznych úrovniach, od celoštátnych kurikul až po školské kurikulá, ako i pre plánovanie, implementáciu a hodnotenie vzdelávacích aktivít.

Keďže kompetencie sa zvyčajne mobilizujú v skupinách, pedagógovia môžu naplánovať vzdelávacie aktivity, ktoré vytvoria príležitosti pre učiacich sa preukázať a precvičiť si druhy správania spojené s kombináciou deskriptorov z rôznych kompetencií. Tieto aktivity tak prispejú k rozvíjaniu týchto kompetencií. Deskriptory však môžu byť i zdrojom inšpirácie pre pedagógov pri plánovaní vzdelávacích aktivít a výsledky vzdelávania sa dajú zároveň zdefinovať kombináciou a prispôbením existujúcich deskriptorov.

To zjednoduší úlohu pre pedagógov pri pokrytí čo najväčšieho počtu z 20 kompetencií relevantnými príležitosťami na precvičenie. Nebolo by správne predpokladať, že pedagógovia by sa mali usilovať samostatnými vzdelávacími aktivitami pokryť každý zo 447 deskriptorov či všetkých 135 kľúčových deskriptorov. V prvom rade je databázu deskriptorov potrebné vnímať ako súbor nástrojov, z ktorého sa dajú vybrať a kombinovať čo najrelevantnejšie prvky vzhľadom na úroveň učiacich sa a ich špecifického kontextu. Databáza by nemala byť vnímaná ako povinný zoznam („todo list“). Po druhé, pri výbere čo najrelevantnejších deskriptorov pre stanovenie očakávaných výsledkov vzdelávania by mali pedagógovia zvážiť skutočnosť, že vzdelávacie aktivity majú poskytnúť zmysluplné príležitosti pre učiacich sa, aby sa posúvali na vyššie úrovne spôsobilosti alebo stabilizovali a skonsolidovali vlastné ovládanie rozličných kompetencií. Cieľ sa preto nemá stanovovať príliš vysoko zameraním sa na deskriptory na úrovni pokročilý, ak veľké množstvo učiacich sa na to nie je pripravené a nemal by sa stanoviť ani príliš nízko voľbou deskriptorov iba na základnej úrovni, ak možnosti učiacich sa sú vyššie.

Tento proces je zároveň spojený s ďalším dôležitým použitím deskriptorov, a tým je hodnotenie. Keďže ide o výsledky vzdelávania, je vhodné, aby sa deskriptory použili ako referencia pre účely hodnotenia. Je však dôležité podčiarknuť, že deskriptory sa týkajú spôsobilosti a nie výkonu v jednej špecifickej situácii.

Je preto možné, že učiaci sa náhodou prejavuje isté správanie v špecifickom kontexte, napr. v kontexte vzdelávacej aktivity, ale bez toho, že by sa toto správanie ďalej prejavovalo v iných prostrediach. Jedno pozorovanie učiaceho sa pri prejavovaní správania popísaného deskriptorom pri jednej príležitosti neznamená nevyhnutne, že učiaci sa dosiahol úroveň označenú deskriptorom.

Zároveň platí i naopak, že ak učiaci sa neprejavuje vo vzdelávacej situácii správanie popísané deskriptorom, nedá sa na tom základe vyvodiť záver, že učiaci sa dosahuje nižšiu úroveň spôsobilosti. Môže nastať prípad, že v konkrétnej situácii, v danom okamihu správanie nebolo viditeľné, ale za iných okolností by učiaci sa prejavil relevantné správanie.

Okrem toho z dôvodu kumulatívneho charakteru deskriptorov (a validity škálovania na základe robustného štatistického postupu) pri realizácii hodnotenia pedagógovia nemusia používať zoznamy deskriptorov ako kontrolné zoznamy, aby sa uistili, že všetky boli pokryté. Napríklad ak učiaci sa prejavuje konzistentné správanie, ktoré je odzrkadlené v deskriptore na stredne pokročilej úrovni pre danú kompetenciu, nie je nevyhnutné preverovať druhy správania u iných deskriptorov na stredne pokročilej úrovni pre tú istú kompetenciu alebo pre deskripty na základnej úrovni, pretože je vysoko pravdepodobné, že sú už zvládnuté. Namiesto toho by mal pedagóg preveriť, či učiaci sa prejavuje správanie zodpovedajúce deskriptorom pre tú kompetenciu na pokročilej úrovni a či také správanie sa nedá pozorovať, a tak môže ďalej nasmerovať ďalšie vzdelávacie aktivity.

Keďže sú deskripty formulované pozitívne, ich použitie umožňuje spoznať, čo učiaci sa dokážu a absencia správania by mala sprevádzať budúce aktivity a nemala by sa používať na onálepkovanie učiaceho sa negatívnym spôsobom. Ako vidíme pri preskúmaní škálovateľných deskriptorov uvedených v obr. 6 a 7, i deskripty na základnej úrovni si vyžadujú významnú mieru spôsobilosti.

Ďalšie riziko zneužitia môže nastať, ak správanie, ktoré je odzrkadlené v deskriptore na základnej úrovni, nie je spozorované. Bolo by chybné dospieť k záveru, že učiaci sa nemá žiadnu úroveň spôsobilosti. Dokonca i v tomto prípade učiaci sa môže dosahovať istú úroveň spôsobilosti a deskripty pre základnú úroveň môžu byť budúcim cieľom učenia.

Okrem rôznych spôsobov využitia zo strany pedagógov vo formálnom a neformálnom vzdelávaní deskripty môžu byť užitočné medzi učiacich sa viacerými spôsobmi.

Keďže Rámec obsahuje schopnosti ako sebaúčinnosť a samostatnosť v učení, učiaci sa môžu uvažovať o deskriptoroch pre všetkých 20 kompetencií s cieľom plánovať a implementovať svoju vlastnú cestu rozvoja. Zoznam deskriptorov im môže pomôcť v orientácii na ciele vzdelávania odstupňovanou a dosiahnuteľnou cestou, čím sa zvýši ich šanca na úspech a posilnenie schopností.

Deskripty sú zároveň relevantné pre vlastné hodnotenie a aj ako pomôcka pre kritickú reflexiu učenia, či už sa koná vo formálnom, neformálnom či informálnom prostredí. Učiaci sa môžu používať deskripty pre zvaženie, ako sa správali v špecifických relevantných situáciách v minulosti a čo by mohli robiť v budúcnosti. V súvislosti s hodnotami učiaci sa môžu zároveň uvažovať nad tým, čo by nastalo

v spoločnosti, ak by občania nebrali do úvahy alebo odmietali obsah príslušných deskriptorov.

Na záver je potrebné uviesť, že deskripty predstávajú cenný nástroj pre pedagógov i učiacich sa. Rizikám potenciálneho zneužitia sa dá vyhnúť, ak sa zohľadnia princípy a návrhy zahrnuté v inštruktážnych kapitolách vo Zväzku 3 súčasnej publikácie – osobitne kapitoly o kurikule, pedagogike, hodnotení a celoškolskom prístupe. Užívateľom Rámca odporúčame preštudovať si tieto kapitoly pred použitím deskriptorov.

ZÁVER

Ako vyššie uvádzame, model kompetencií popísaný v tomto zväzku obsahuje podrobný popis kompetencií, ktoré je potrebné nadobudnúť učiacimi sa, ak sa majú stať efektívnymi angažovanými občanmi, ktorí žijú v mieri spolu s druhými ako rovnoprávni občania v kultúrne rôznorodých spoločnostiach. Okrem toho poskytujú deskriptory nástroj na sfunkčnenie kompetencií pre použitie pedagógmi za účelom plánovania, vyučovania a učenia sa, ako i hodnotenia.

Dúfame, že model kompetencií a deskriptorov sa ukáže ako užitočný pre pedagogické rozhodnutia a plánovanie a pomôže vzdelávacím systémom pripraviť učiacich sa na demokraticky a interkultúrne kompetentných občanov.

Zároveň dúfame, že Rámec umožní vzdelávacím systémom posilniť schopnosti učiacich sa ako samostatných sociálnych činiteľov, ktorí si dokážu zvoliť a naplňať svoje vlastné ciele v živote. Model obsahuje niekoľko kompetencií, ktoré sú obzvlášť relevantné vzhľadom na tento cieľ.

Napríklad, ak sa u učiacich rozvinie postoj otvorenosti voči iným kultúram, presvedčeniam, svetonázorom a praktikám, budú mať vôľu skúmať a prebádať iné pohľady na život a spôsoby života, ktoré idú nad rámec tradičných pohľadov, s ktorými vyrastali, čím si rozšíria škálu svojich skúseností a svoje horizonty. Ak si osvoja schopnosť samostatne sa učiť, dokážu sa samostatne naučiť vidieť tieto nové perspektívy a spôsoby života a nebudú závisieť iba od informácií od druhých vo svojom bezprostrednom okolí. A pokiaľ si osvoja schopnosti analyticky a kriticky myslieť, budú schopní dôkladne preskúmať alternatívne perspektívy a spôsoby života a nové informácie a myšlienky a budú schopní zhodnotiť, či sú alebo nie sú prijateľné. Navyiac, ak sa mladí ľudia naučia vážiť si ľudskú dôstojnosť a ľudské práva, kultúrnu rôznorodosť

a demokraciu, potom tieto hodnoty použijú ako základ pre ich voľby a skutky a budú vedome žiť svoje životy spôsobom rešpektujúcim dôstojnosť a ľudské práva druhých a princípy demokracie.

Stručne povedané, vybavenie učiacich sa kompetenciami uvedenými v Rámci je zásadný krok, ktorý je potrebný pre posilnenie ich schopností zvoliť si a naplňať vlastné ciele v kontexte rešpektovania ľudských práv a demokratických procesov. Vybavenie učiacich sa týmito kompetenciami prostredníctvom vzdelávacieho systému spolu s realizáciou krokov pre vyriešenie štrukturálnych nevýhod a nerovností je kľúčové pre zabezpečenie budúceho zdravia našich kultúrne rôznorodých spoločností a posilnenie a rozvoj schopností všetkých mladých ľudí, ktorí v nich žijú.

Glosár kľúčových termínov

Zoznam v abecednom poradí

Postoj
Občan
Občianstvo
Občianska uvedomelosť
Kompetencia
Kritické porozumenie
Kultúra
Demokracia
Demokratická kultúra
Deskriptor
Dispozícia
Vzdelávanie k demokratickému občianstvu
Empatia
Etnocentrizmus
Formálne vzdelávanie
Vzdelávanie k ľudským právam
Informálne vzdelávanie
Interkultúrna kompetencia
Interkultúrny dialóg
Poznanie
Výsledok vzdelávania
Multiperspektivita
Neformálne vzdelávanie
Plurilingvizmus
Rešpekt
Zodpovednosť
Sebaúčinnosť
Schopnosť
Tolerancia
Tolerancia mnohoznačnosti

Zoznam termínov podľa kategórie

Obsahové termíny	Špecifické termíny
Občan	Postoj
Občianstvo	Kompetencia
Občianska uvedomelosť	Kritické porozumenie
Kultúra	Deskriptor
Demokracia	Dispozícia
Demokratická kultúra	Formálne vzdelávanie
Vzdelávanie k demokratickému občianstvu (VDO)	Informálne vzdelávanie
Empatia	Poznanie
Etnocentrizmus	Výsledok učenia
Vzdelávanie k ľudským právam (VLP)	Neformálne vzdelávanie
Interkultúrna kompetencia	Schopnosť
Interkultúrny dialóg	Hodnota
Multiperspektívnosť	
Plurilingvizmus	
Rešpekt	
Zodpovednosť	
Sebaúčinnosť	
Tolerancia	
Tolerancia mnohoznačnosti	

Glosár

Postoj

Postoj je všeobecná duševná orientácia, ktorú človek prijíma voči niekomu alebo niečomu (napr. osobe, skupine, inštitúcii, téme, udalosti, symbolu). Postoje zvyčajne pozostávajú zo štyroch komponentov: presvedčenia alebo názoru na daný objekt postoja, emócie alebo pocitu voči objektu, hodnotenia (buď pozitívneho alebo negatívneho) objektu a tendencie správať sa istým spôsobom voči danému objektu.

Postoje sa líšia vo svojej sile, to značí v ich stabilite, trvácnosti a vplyve na správanie. Je možné rozlišovať medzi explicitnými a implicitnými postojmi. K explicitným postojom je možné vedome pristupovať, riadiť ich a vyjadrovať verbálne. K implicitným postojom nie je možný vedomý prístup ani ovládanie a miesto toho sú vyjadrované jemnejším a podvedomým správaním, ako je výraz tváre, reč tela a doba reakcie. Zmeny v explicitnom správaní nemusia byť odzrkadlené zodpovedajúcimi zmenami v implicitných postojoch. Je možné mať dva alebo tri rôzne postoje voči rovnakému objektu pri rôznych príležitostiach, mať dvojznačné postoje a prejavovať opačné pocity a hodnotenia pri explicitných a implicitných postojoch voči tomu istému objektu.

Občan

Termín „občan“ má dva rôzne významy:

- ▶ osoba, ktorá má objektívne právne postavenie občana štátu určené zákonmi a predpismi daného štátu; toto postavenie je zároveň potvrdené tým, že daná osoba je držiteľom pasu/identifikačnej karty danej krajiny;
- ▶ osoba, ktorá je ovplyvnená politickým alebo občianskym rozhodnutím orgánu alebo komunity a ktorá je schopná sa angažovať v politických a občianskych procesoch istými nástrojmi. Nie všetci tí, ktorí sú občanmi v tomto širšom význame, sú zákonní občania (legal citizens). Napr. prvá generácia migrantov nemusí mať právne občianstvo krajiny, v ktorej žije. Avšak i napriek tomu, že nemôžu voliť v národných voľbách, môžu participovať v politických a občianskych procesoch prostredníctvom ďalších iných nástrojov vrátane komunitných organizácií, členstva v odborových zväzoch, členstva v záujmových skupinách, mimovládnych organizáciách (napr. protirasistické, ľudskoprávne alebo environmentálne organizácie).

V kontexte Rámca sa termín „občan“ používa na označenie všetkých jednotlivcov, ktorých ovplyvňuje demokratické rozhodovanie a ktorí sa môžu zapájať do demokratických procesov a inštitúcií (a nie na označenie osôb, ktoré sú iba držiteľmi právneho občianstva danej krajiny).

Občianstvo

Termín „občianstvo“ má dva rôzne významy:

- ▶ právne postavenie osoby v súvislosti so štátom (čo je preukázané pasom/identifikačnou kartou);
- ▶ uplatňovanie práv a zodpovedností občana v (participatívnej) demokratickej spoločnosti.

Osoba môže byť občanom štátu bez angažovania sa vo verejných záležitostiach, zatiaľ čo osoba, ktorá nie je občanom (v právnom zmysle), môže prejavovať aktívne občianstvo angažovaním sa v rôznych občianskych iniciatívach.

V kontexte Rámca sa termín občianstvo týka aktívneho zapojenia občanov v demokratických procesoch a inštitúciách, uplatňovania svojich práv a zodpovedností.

Občianska uvedomelosť

Občianska uvedomelosť je postoj voči druhým ľuďom nad rámec rodiny a priateľov. Zahŕňa zmysel pre príslušnosť k skupine alebo komunite, vedomie druhých ľudí v skupine, vedomie vplyvov vlastných skutkov na týchto ľudí, solidaritu s ďalšími členmi skupiny a zmysel pre občiansku povinnosť voči skupine. Skupiny a komunity vo vzťahu, v ktorom sa občianska uvedomelosť dá vyjadriť, môžu zahŕňať ľudí žijúcich v rámci konkrétnej geografickej oblasti (ako mestská štvrť, obec, mesto, krajina, skupina krajín, kontinent ako Európa či Afrika alebo svet v prípade globálnej komunity), etnické skupiny, náboženské skupiny, voľnočasové skupiny alebo akékoľvek iné sociálne či kultúrne skupiny, ku ktorým pociťuje jednotlivec príslušnosť. Každý človek patrí do viacerých skupín, postoj občianskej uvedomelosti môže pociťovať k akémukoľvek množstvu z nich.

Demokratické spoločnosti potrebujú komunitne orientovaných ľudí, ktorí majú záujem o blaho komunity. Vzájomný záujem a dôvera spolu so spoločnými cieľmi a rôznymi zdrojmi vedú k záväzku a angažovanosti. Ak ľudia pocitujú, že ide o niečo dôležité, čo je nad rámec ich individuálneho záujmu, angažujú sa v sociálnom živote. Existuje rozdiel medzi občianskou uvedomelosťou v modernej demokratickej spoločnosti a „občianskymi povinnosťami“ vnucovanými totalitnými režimami (občiansky uvedomelí ľudia myslia a konajú na základe vlastného presvedčenia a rozhodnutia) alebo záujmu o spoločné dobro v kolektivistických spoločnostiach (občiansky uvedomelí ľudia sa nezrieknu vlastných záujmov pre záujem komunity, ale konajú spoločne s ďalšími jednotlivcami, aby riešili spoločné a všeobecné záujmy).

Kompetencia

Kompetencia je schopnosť mobilizovať a uplatňovať relevantné hodnoty, postoje, schopnosti, poznanie a/alebo porozumenie s cieľom primerane a efektívne reagovať na požiadavky, výzvy a príležitosti, ktoré so sebou prináša daný druh kontextu. To značí výber, aktivácia, koordinácia a organizácia relevantnej skupiny hodnôt, postojov, poznania, porozumenia a schopností a ich uplatnenie prostredníctvom správania, ktoré je primerané pre tieto situácie. Okrem tohto všeobecného a holistického používania termínu „kompetencia“ sa termín „kompetencie“ (v pluráli) používa v Rámci pre označenie špecifických zdrojov (konkrétne špecifických hodnôt, postojov, schopností, poznania a porozumenia), ktoré sa zmobilizujú a uplatnia pri prejavení kompetentného správania.

Kritické porozumenie

Kritické porozumenie zahŕňa porozumenie a uvedomenie si významov, prináša so sebou istý spôsob vzťahu k vedomostiam. Vyžaduje si reflexiu nad vedomosťami, kritickú analýzu ich obsahu, ich zdroja, porovnanie rôznych pohľadov na rovnakú tému, prepojenie novozískaných vedomostí s vedomosťami získanými v minulosti z rozličných zdrojov, zasadenie týchto vedomostí do špecifického sociokultúrneho kontextu, relativizáciu jeho významu a hodnotenie rôznych myšlienok a pozícií na základe rôznych argumentov. Kritické porozumenie tak zahŕňa aktívnu reflexiu a kritické hodnotenie porozumeného a interpretovaného obsahu (a nie automatickú, zvykovú a nerefektujúcu interpretáciu). Kritické porozumenie sa prejavuje schopnosťou nielen reprodukovat' vedomosti, ale uplatňovať ich aj v nových kontextoch a kreatívnym spôsobom.

Kultúra

Kultúra je súbor osobitných duševných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych charakteristík spoločnosti alebo sociálnej skupiny, ktorá obsahuje nielen umenie a literatúru, ale i životné štýly, spôsoby spoluzitia, hodnotové systémy, tradície a presvedčenia. Môžeme rozlišovať medzi materiálnymi (fyzickými výrobkami ako potraviny, oblečenie, obydlia, tovary, nástroje, umelecké výrobky atď.), sociálnymi

(jazyk, náboženstvo, zákony, pravidlá, rodinná štruktúra, spôsob práce, folklór, kultúrne ikony atď.) a subjektívnymi (zdieľané poznanie, presvedčenia, pamäti, identity, postoje, hodnoty, a praktiky) aspektmi kultúry. Táto skupina kultúrnych zdrojov je rozdelená naprieč celou sociálnou skupinou, pričom každý jednotlivý člen si privlastňuje a využíva iba podskupinu kultúrnych zdrojov, ktoré sú potenciálne k dispozícii. To vysvetľuje variabilitu v rámci každej kultúrnej skupiny a môže viesť ku spochybňovaniu alebo zahmlievaniu skupinových hraníc.

Z tohto pohľadu môže mať akákoľvek sociálna skupina kultúru a všetky kultúry sú dynamické a neustále sa časom menia v dôsledku interných a externých faktorov. Všetci ľudia patria do rôznych skupín a ich kultúr a participujú na rôznych konšteláciách kultúr. Kultúrne príslušnosti sú tiež premenlivé a dynamické so silným subjektívnym rozmerom.

Demokracia

Demokracia je vláda v záujme všetkých ľudí, pričom hlavná charakteristika vlády je napĺňať požiadavky väčšiny. V demokracii sú nositeľom najvyššej moci ľudia, ktorí ju priamo uplatňujú (priama demokracia), resp. prostredníctvom svojich volených zástupcov na základe systému slobodných volieb (reprezentatívna demokracia).

Piliere demokracie sú:

- ▶ suverenita ľudu;
- ▶ vláda založená na súhlase ľudí, ktorým vládne;
- ▶ vláda väčšiny;
- ▶ práva menšiny;
- ▶ garancia základných ľudských práv;
- ▶ slobodné a férové voľby;
- ▶ rovnosť pred zákonom;
- ▶ náležitý proces práva;
- ▶ ústavné obmedzenia vlády;
- ▶ sociálny, ekonomický a politický pluralizmus vrátane uznania nezávislých organizácií občianskej spoločnosti;
- ▶ hodnoty spolupráce, férovej súťaže a kompromisu.

Súčasný štandard demokracie idú nad rámec klasickej zastupiteľskej demokracie, v ktorej kľúčová rola občanov je svojím hlasom delegovať svojim zástupcom zodpovednosť za vypracovanie a implementáciu verejných politík. Miesto toho súčasné štandardy naberajú formu participatívnej demokracie, v ktorej verejné inštitúcie naplňajú princípy dobrej správy a občania majú legitímnosť angažovať sa vo všetkých fázach cyklu verejnej politiky.

Demokratická kultúra

Demokracia je viac ako súčet jej inštitúcií. Zdravá demokracia závisí do veľkej miery od rozvoja demokratickej občianskej kultúry.

Termín „demokratická kultúra“ zdôrazňuje skutočnosť, že zatiaľ čo demokracia nemôže fungovať bez demokratických inštitúcií a zákonov, takéto inštitúcie a zákony nemôžu fungovať v praxi, pokiaľ nie sú zakorenené v kultúre demokracie, t. j. v demokratických hodnotách, postojoch a praktikách zdieľaných občanmi a inštitúciami. Okrem iných, zahŕňajú záväzok voči právnemu štátu a ľudským právam, záväzok voči verejnej sfére, presvedčenie, že konflikty sa musia vyriešiť mierovou cestou, uznanie a rešpektovanie rôznorodosti, vôľu vyjadriť vlastný názor, vôľu načúvať názorom druhých, záväzok rešpektovať rozhodnutia prijaté väčšinou, záväzok chrániť menšiny a ich práva a vôľu zapojiť sa do dialógu naprieč rôznymi kultúrnymi hranicami. Zároveň zahŕňa záujem o udržateľné blaho druhých ľudských bytostí, ako i životné prostredie, v ktorom žijeme.

Deskriptor

Deskriptor je výrok popisujúci pozorovateľné a hodnotiteľné správanie učiaceho sa, ktoré preukazuje dosiahnutie istej úrovne spôsobilosti vo vzťahu k špecifickej kompetencii. Deskriptory sú formulované pozitívne a sú nezávislé od seba.

Dispozícia

Dispozícia je trvalá organizácia interných psychologických faktorov, ktorá je vyjadrená ako stabilná a konzistentná tendencia prejavovať isté vzorce myslenia, cítenia a správania v širokej škále okolností bez vonkajšieho nátlaku či vonkajšej odmeny. Je potrebné odlišovať dispozície od schopností. Napr. ľudia môžu byť schopní formulovať argumenty, ktoré sú v rozpore s ich vlastným postavením v danej veci, pokiaľ ich o to požiadajú (majú tú schopnosť), ale zvyčajne to nerobia (nemajú dispozíciu). Podobne môžu mať schopnosti, poznanie a porozumenie, ktoré sa vyžadujú pre prejavovanie istého správania, ale chýba im dispozícia ich používať. Dispozíciu by sme preto mohli popísať ako skupinu preferencií a zámerov, plus skupinu schopností, ktorá umožní, aby sa realizovali istým spôsobom. Dispozície sú vyňaté z Rámca, pretože sú implicitne zahrnuté v definícii kompetencie, ktorá je základom celého Rámca – t. j. kompetencia ako mobilizácia a uplatnenie kompetencií prostredníctvom správania. Ak sa kompetencie nezmobilizujú a neuplatnia (ak neexistuje dispozícia ich používať v správaní), potom daný jednotlivec nemôže byť považovaný za kompetentného. Inými slovami, mať dispozíciu používať kompetencie pri správaní je prirodzenou súčasťou samotného pojmu kompetencia – neexistuje kompetencia bez tejto dispozície.

Vzdelávanie k demokratickému občianstvu (VDO)

Vzdelávanie k demokratickému občianstvu je vzdelávanie, školenie, šírenie povedomia, informovanie, praktiky a činnosti, ktoré učiacim sa poskytnú vedomosti, schopnosti a porozumenie a rozvíjajú ich postoje a správanie tak, aby boli schopní uplatňovať a obhajovať svoje demokratické práva a povinnosti v spoločnosti, ctiť si rozmanitosť a zohrávať aktívnu úlohu v demokratickom živote s cieľom presadzovania a ochrany demokracie a právneho štátu.

Keďže demokratické občianstvo nie je limitované na právne postavenie občana a právo voliť, ktoré je s tým spojené, vzdelávanie k demokratickému občianstvu zahŕňa všetky aspekty života v demokratickej spoločnosti a vzťahuje sa preto na širokú škálu tém, ako je trvalo udržateľný rozvoj, participácia hendikepovaných ľudí v spoločnosti, uplatňovanie rodového hľadiska, prevencia terorizmu a mnohé ďalšie.

Empatia

Empatia je skupina schopností potrebná pre porozumenie a pochopenie myšlienok, presvedčení a pocitov druhých a schopnosť vidieť svet z pohľadu druhých. Empatia zahŕňa schopnosť vystúpiť z vlastného psychologického referenčného rámca (odpútať sa od vlastného pohľadu) a schopnosť s predstavivosťou vnímať a chápať psychologický referenčný rámec a pohľad druhej osoby. Táto schopnosť má zásadný význam z hľadiska predstavy kultúrnej príslušnosti, svetonázorov, presvedčení, záujmov, emócií, želaní a potrieb druhých ľudí.

V modeli KDK sa preto empatia vníma ako schopnosť, i keď v bežnom či vedeckom diskurze existujú i ďalšie významy (napr. „emocionálna ovplyvniteľnosť“, pri ktorej človek „pochytí“ a zdieľa emócie druhej osoby). Rozlišujeme tri rôzne formy empatie:

- ▶ Kognitívna perspektíva – schopnosť vnímať a chápať vnemy, myšlienky a presvedčenia druhých ľudí;
- ▶ Afektívna perspektíva – schopnosť vnímať a chápať emócie, pocity a potreby druhých ľudí;
- ▶ Pochopenie, nazývané niekedy ako „súcitná empatia“ alebo „empatický záujem“ – schopnosť zažiť pocity súcitu a obavy o druhých ľudí na základe záujmu o ich kognitívny a afektívny stav alebo podmienky, alebo ich materiálnu situáciu či okolnosti.

Etnocentrizmus

Etnocentrizmus je pohľad na svet, v ktorom vlastná kultúra človeka je centrom všetkého a všetko ostatné sa riadi a hodnotí na jej základe. Etnocentrizmus sa tiež chápe ako predsudok vyjadrený tým, že vlastná skupina sa vníma ako nadradená nad ostatnými. Môžeme rozlišovať tri formy etnocentrizmu:

- ▶ popieranie: neschopnosť alebo odmietanie kognitívne pochopiť kultúrny rozdiel, čo vedie k nevedomým alebo naivným pozorovaniam o druhých kultúrach.
- ▶ obrana: uznanie kultúrneho rozdielu v spojení s negatívnym hodnotením odlišností od vlastnej kultúry, pričom platí, že čím väčší rozdiel, tým negatívnejšie hodnotenie charakterizované dualistickým myslením „my verzum oni“.
- ▶ minimalizácia rozdielov: uznanie a akceptácia umelých kultúrnych rozdielov pri uznaní, že všetky ľudské bytosti sú v princípe rovnaké, kladenie dôrazu na podobnosť ľudí a spoločné základné hodnoty, ale definovanie základu tohto spoločného z etnocentrického pohľadu (každý je v podstate ako „my“).

Formálne vzdelávanie

Formálne vzdelávanie je štruktúrovaný systém vzdelávania a školení, ktorý prebieha od predškolskej výchovy cez základnú, strednú školu až po vysokú školu. Spravidla prebieha na všeobecno-vzdelávacích alebo odborných vzdelávacích inštitúciách a vedie k vydaniu osvedčenia o ukončenom vzdelaní.

Vzdelávanie k ľudským právam (VĽP)

Vzdelávanie k ľudským právam je vzdelávanie, školenie, šírenie povedomia, informovanie, praktiky a činnosti, ktoré učiacim sa poskytujú vedomosti, schopnosti a porozumenie a rozvíjajú ich postoje a správanie tak, aby boli schopní prispievať k budovaniu a obrane všeobecnej kultúry ľudských práv v spoločnosti s ohľadom na presadzovanie a ochranu ľudských práv a základných slobôd. Vzdelávanie k ľudským právam zahŕňa tri rozmery:

- ▶ vzdelávanie o ľudských právach, vedomosti o ľudských právach, aké sú, ako sa zabezpečujú alebo chránia;
- ▶ vzdelávanie cez ľudské práva, uvedomenie si toho, že kontext a spôsob, akým sa učí o ľudských právach, sa musí organizovať a realizovať v súlade s hodnotami ľudských práv (napr. participácia, sloboda myslenia a prejavu) a že vo vzdelávaní k ľudským právam je proces vzdelávania rovnako dôležitý ako obsah vzdelávania;
- ▶ vzdelávanie pre ľudské práva rozvojom schopností, postojov a hodnôt pre učiacich sa ako uplatňovať hodnoty ľudských práv vo svojich životoch a ako podnikáť kroky či už sami, alebo spolu s ďalšími na presadzovanie a obhajobu ľudských práv.

Informálne vzdelávanie

Informálne vzdelávanie je celoživotný proces, počas ktorého každý jednotlivec nadobúda postoje, hodnoty, schopnosti, poznanie zo vzdelávacích vplyvov a zdrojov vo svojom vlastnom prostredí a z každodennej skúsenosti (rodina, rovesníci, blízki, stretnutia s ľuďmi, knižnica, médiá, práca, hra atď.)

Interkultúrna kompetencia

Interkultúrna kompetencia je schopnosť mobilizovať a uplatňovať relevantné psychologické zdroje s cieľom reagovať primerane a efektívne na požiadavky, výzvy a príležitosti vyplývajúce z interkultúrnych situácií. Konkrétnejšie zahŕňa kombináciu hodnôt, postojov, schopností, poznania a kritického porozumenia uplatňovanú konaním, ktoré umožňuje jednotlivcovi:

- ▶ porozumieť a rešpektovať ľudí, ktorí sú vnímaní ako príslušníci inej kultúry;
- ▶ reagovať pri interakcii a komunikácii s takými ľuďmi primerane, efektívne a s rešpektom;
- ▶ nadviazať pozitívne a konštruktívne vzťahy s takými ľuďmi.

„Rešpekt“ značí pozitívne hľadieť na druhého, oceniť, vážiť si druhého; „primeraný“ značí, že všetci účastníci v situácii sú rovnako spokojní, že interakcia nastáva v rámci predpokladaných kultúrnych noriem; „efektívny“ značí, že všetci zaangażovaní sú schopní minimálne čiastočne dosiahnuť svoje ciele v interakcii.

Interkultúrny dialóg

Interkultúrny dialóg môžeme definovať ako otvorenú výmenu názorov na základe vlastného porozumenia a rešpektu medzi jednotlivcami alebo skupinami, ktoré sa vnímajú ako odlišné z hľadiska príslušnosti ku kultúre. Vyžaduje slobodu a schopnosť vyjadriť sa, ako i vôľu a schopnosť počúvať názory druhých. Interkultúrny dialóg posilňuje konštruktívne zapojenie ľudí naprieč rôznymi kultúrami, znižuje mieru netolerancie, predsudkov a stereotypov a prispieva k politickej, sociálnej, kultúrnej a ekonomickej integrácii a súdržnosti kultúrne rôznorodých spoločností. Posilňuje rovnosť, ľudskú dôstojnosť a zmysel pre spoločný cieľ. Jeho cieľom je vyvinúť hlbšie porozumenie rôznych pohľadov na svet a praktík, zvýšiť spoluprácu a participáciu (alebo slobodu rozhodovať), umožniť osobný rast a transformáciu a presadzovať vzájomný rešpekt.

Interkultúrny dialóg môže byť náročným procesom. Stáva sa to najmä v prípade, keď sa účastníci vnímajú ako zástupcovia kultúr, ktoré majú nepriateľský vzťah medzi sebou (napr. ako dôsledok minulého alebo súčasného ozbrojeného konfliktu) alebo ak účastník je presvedčený o tom, že jeho/jej vlastná kultúrna skupina bola silne poškodená (napr. očividná diskriminácia, závažné zneužívanie či genocída) zo strany druhej skupiny, ku ktorej zaraďujú svojho partnera v komunikácii. Za takýchto okolností môže byť interkultúrny dialóg mimoriadne náročný, vyžaduje si vysokú mieru interkultúrnej kompetencie a značnú emocionálnu a sociálnu citlivosť, záväzok, vytrvalosť a odvalu.

Poznanie

Poznanie je súborom štruktúrovaných a prepojených informácií, ktoré ovláda jednotlivec, a sú úzko spojené s pojmom porozumenia. Vo vzdelávaní sa poznanie považuje za podstatný element učebných osnov, často sa označujú za obsah učebných osnov a obsahujú zásadné elementy, ktoré ľudstvo nazhromaždilo v čase a ktoré má škola odovzdávať novým generáciám, aby nastal pokrok v porozumení sveta a ľudskej spoločnosti.

Výsledok učenia/vzdelávania

Výsledok vzdelávania je výrok o tom, čo učiaci sa má zvládnuť, porozumieť a/alebo byť schopný/á preukázať po završení procesu vzdelávania.

Multiperspektívnosť

Multiperspektívnosť je analýza a prezentácia situácií, udalostí, praktík, dokumentov, mediálnych vstupov, spoločností a kultúr pri zohľadnení rôznych pohľadov okrem svojho. Multiperspektívnosť vychádza z nasledujúcich predpokladov:

- ▶ uznania, že každý vrátane seba zastáva čiastočné a predpojaté pohľady, ktoré sú determinované kultúrou, vzdelaním a rodinným pôvodom, osobnou históriou, osobnosťou a kognitívnymi a afektívnymi procesmi;
- ▶ uznania, že pohľady druhých môžu byť rovnako platné ako naše vlastné, ak sa na ne pozrieme z našich kultúrnych a osobných pozícií;
- ▶ vôle a schopnosti prijať psychologicky pohľad druhého v snahe vidieť svet ako ho vidia oni (schopnosť „pozrieť sa na vec z inej perspektívy“, čo je aspekt empatie).

Neformálne vzdelanie

Neformálne vzdelanie je akýkoľvek plánovaný vzdelávací program určený na zlepšenie škály schopností a kompetencií mimo formálneho vzdelávacieho prostredia.

Plurilingvizmus

Plurilingvizmus je schopnosť jednotlivca používať viaceré jazyky pasívne i aktívne, odhliadnuc od úrovne kompetencie, ktorú v každom z nich dosahuje.

Rešpekt

Rešpekt je postoj voči niekomu alebo niečomu (napr. osobe, presvedčeniu, symbolu, princípu, praktike), pri ktorom je objekt tohto postoja považovaný za takého, ktorý má istú dôležitosť, význam, hodnotu, ktoré si zaslúžia pozitívny prejav a úctu. V závislosti od charakteru objektu, ktorý je rešpektovaný, môže rešpekt nadobudnúť veľmi rôzne formy (porovnaj rešpekt voči škole/inštitúcii verzus rešpekt voči múdroti starších verzus rešpekt voči prírode). Jeden druh rešpektu je osobitne dôležitý v kontexte kultúry demokracie, a to je rešpekt voči ľuďom, ktorí sú považovaní za príslušníkov iných kultúr či majú iné presvedčenia, názory, praktiky. Takýto rešpekt si nevyžaduje súhlas či premenu voči tomu, čo je rešpektované. Je to naopak postoj, ktorý zahŕňa pozitívne ocenenie dôstojnosti a právo druhej osoby mať túto príslušnosť, zastávať tieto presvedčenia, názory či praktiky, pričom je potrebné identifikovať

vať a uznať rozdiely, ktoré existujú medzi jednotlivcom a tým druhým. Postoj rešpektu je potrebný pre uľahčenie demokratickej interakcie a interkultúrneho dialógu s druhými. Je však potrebné uviesť, že rešpekt má svoje limity – napr. rešpekt nie je možné vyjadriť voči obsahu presvedčení a názorov či životnému štýlu a praktikám, ktoré potláčajú či porušujú dôstojnosť a ľudské práva druhých.

Rešpekt preto zahŕňa:

- ▶ Pozitívny pohľad a úctu voči druhému na základe úsudku, že má prirodzenú dôležitosť, význam alebo hodnotu;
- ▶ Pozitívny pohľad a úctu voči ľuďom ako rovnoprávnym ľudským bytostiam, odhliadnuc od ich kultúrnej príslušnosti, presvedčení, názorov, životných štýlov alebo praktík;
- ▶ Pozitívny pohľad a úctu voči presvedčeniam, názorom, životným štýlom a praktikám prijatých inými ľuďmi, pokiaľ neoslabujú alebo neporušujú dôstojnosť, ľudské práva alebo slobody druhých.

Zodpovednosť

Zodpovednosť je postoj voči vlastným skutkom. Zahŕňa uvažovanie nad vlastnými skutkami, formovanie zámerov o tom, ako konať morálne primeraným spôsobom, vedomým vykonávaním týchto skutkov a prevzatie zodpovednosti za výsledky týchto krokov.

Vzniká, keď má človek povinnosť konať istým spôsobom a zaslúži si chválu alebo vinu buď za vykonanie daného skutku, alebo za to, že tak nekonal. Zodpovednosť môže vyžadovať odvahu, pokiaľ zaujatie principiálneho stanoviska môže znamenať konať na vlastnú päsť, podnikáť kroky voči normám komunity alebo spochybňovať kolektívne rozhodnutie, ktoré človek považuje za chybné. Preto môže niekedy existovať napätie medzi občianskou uvedomelosťou (chápanou ako solidarita a lojalita voči druhým ľuďom) a morálnou zodpovednosťou. Postoj zodpovednosti za vlastné skutky preto zahŕňa rozhodovanie o krokoch, ktoré jednotlivec urobí (v niektorých prípadoch to môže znamenať nekonanie) vzhľadom na zodpovedajúce okolnosti.

Sebaúčinnosť

Sebaúčinnosť je postoj voči sebe. Zahŕňa pozitívnu vieru vo svoju vlastnú schopnosť podnikáť kroky, ktoré sú potrebné pre dosiahnutie istého cieľa a sebadôveru, že človek dokáže vyberať vhodné metódy pre splnenie úloh, dokáže úspešne zvládať prekážky a výzvy a ovplyvňovať, čo sa deje a urobiť zmenu vo svete.

A preto je sebaúčinnosť spojená s pocitmi sebavedomia vo svoje vlastné schopnosti. Nízka sebaúčinnosť môže odradiť od demokratického a interkultúrneho správania, dokonca i keď existuje vysoká miera schopnosti, zatiaľ čo nereálne vysoká sebaúčinnosť môže viesť k frustrácii a sklamaniu. Optimálny postoj je relatívne vysoká sebaúčinnosť spojená s realisticky odhadovanou vysokou úrovňou schopnosti, ktorá povzbudzuje jednotlivcov k tomu, aby sa chopili nových výziev a umožňuje im podniknúť kroky pri otázkach predmetu záujmu. Sebaúčinnosť zahŕňa pocit dôvery, pokiaľ ide o demokratické zapojenie a podniknutie krokov, považovaných za potrebné pre dosiahnutie demokratických cieľov (vrátane vyvodzovania zodpovednosti

voči tým, čo sú v pozícii moci a autority, pokiaľ sú ich rozhodnutia považované za neférové či nespravodlivé) a pocit dôvery pri zapájaní sa do interkultúrneho dialógu s druhými, ktorí patria na základe vlastného vnímania k inej kultúre.

Schopnosť

V kontexte Rámca schopnosť značí schopnosť vykonávať komplexný, dobre organizovaný vzorec myslenia alebo správania adaptívnym spôsobom s cieľom dosiahnuť istý účel alebo cieľ.

Tolerancia

Tolerancia sa dá chápať ako sociálny jav alebo ako postoj jednotlivcov. Ak sa zameriame na toleranciu ako postoj jednotlivca, existujú tri možné interpretácie tolerancie:

- ▶ ako opak netolerancie naznačujúci prijatie a otvorenosť bez vnucovania názorov alebo praktík druhým;
- ▶ ako povýšenecký postoj v spojení s latinskou etymológiou: tolerancia ako „zmieriť sa s“ niečím, čo sa nám nepáči či dokonca s tým, čo neznášame. Často je spojený so slovesom „tolerovať“, čo naznačuje nevyvážený vzťah medzi niekým, kto toleruje niekoho, kto je tolerovaný;
- ▶ ako užitočné pochopenie pri riešení kľúčovej otázky zosúladenia na individuálnej úrovni viery v rovnakú hodnotu a dôstojnosť všetkých ľudských bytostí v spojení so silným nesúhlasom o hodnotách, presvedčeniach a praxi. Z tohto pohľadu sa tolerancia definuje ako objektívny postoj voči názorom a praktickým, ktoré sa odlišujú od vlastných na základe záväzku rešpektovať ľudskú dôstojnosť.

Tento tretí pohľad naznačuje, že existujú tri podmienky spoločne nevyhnutné pre toleranciu:

- ▶ nevyhnutný predpoklad: situácia pri ktorej prichádza k rozdielnym pohľadom alebo konfliktu s druhou osobou;
- ▶ postup: záväzok predísť akémukoľvek násiliu, usilovať sa o nenásilné spôsoby, ako urovnať nezhody alebo vydržať/strpieť konflikt;
- ▶ motivácia: rozhodnutie hľadať nenásilné riešenie alebo sa zmieriť s nedohodou, ktorá sa opiera o rešpektovanie práv druhých a ľudskú dôstojnosť.

Človek by v istých situáciách nemal byť tolerantný – existujú limity. Napríklad, nemali by sme tolerovať rasizmus. Tretí vyššie uvedený prístup, založený na rešpekte dôstojnosti všetkých ľudských bytostí a základnej rovnosti ľudských práv je zahrnutý do definície ako súčasť rešpektu v tomto Rámci.

Tolerancia mnohoznačnosti

Tolerancia mnohoznačnosti je postoj voči situáciám, ktoré sú neisté a sú predmetom rôznych nesúladných interpretácií. Ľudia, ktorí majú vysokú mieru tolerancie mnohoznačnosti, hodnotia takéto objekty, udalosti a situácie pozitívne a zaobchádzajú s nimi konštruktívne, zatiaľ čo ľudia, ktorí majú nízku mieru tolerancie mnohoznačnosti, prijímajú rigidný, jednoduchý pohľad na nejasné situácie a nie sú flexibilní pri uvažovaní o svete.

Hodnota

Hodnota je presvedčenie o želanom ciele, ktoré motivuje k akcii a slúži ako usmerňujúci princíp v živote pri rozličných situáciách. Hodnoty majú normatívnu preskriptívnu kvalitu pokiaľ ide o to, čo by sa malo urobiť alebo ako by sa malo myslieť. Hodnoty ponúkajú štandardy, resp. kritériá pre: hodnotenie, zdôvodnenie názorov, postojov a konania, zamýšľané správanie a rozhodovanie medzi alternatívami, snahu ovplyvňovať druhých a prezentovanie seba druhým. Hodnoty sú spojené s emóciami tým, že keď príde k ich aktivácii, naplnia sa pocitom. Zároveň poskytujú štruktúry, okolo ktorých sa organizujú konkrétnejšie postoje. Ovplyvňujú postoje a odhadnutie hodnôt ľudí môže napomôcť pri predvídaní ich postojov a správania. Ľudia si stanovujú hierarchie hodnôt z hľadiska ich relatívnej dôležitosti a relatívna dôležitosť hodnôt sa často mení v priebehu života. Na psychologickú úroveň jednotlivca sú hodnoty zvnútornené sociálne reprezentácie alebo morálne presvedčenia, ku ktorým ľudia vzhliadajú ako ku konečnému princípu pre svoje skutky. Hodnoty však nie sú iba individuálne črty, ale sociálne dohody o tom, čo je správne, dobré, čo si treba vážiť. Sú to kódexy alebo všeobecné princípy usmerňujúce konanie, nie konanie samotné, ani špecifické kontrolné zoznamy o tom, čo robiť a kedy to robiť. Hodnoty sú základom pre sankcie pri istých druhoch konania a odmeny pri iných. Hodnotový systém prináša to, čo sa očakáva, v čo sa dúfa, čo sa požaduje a čo sa zakazuje.

Ďalšia literatúra

Audigier F. (2000), *Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship*, Council of Europe, Strasbourg, available at www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Curriculum/SEEPDFs/audigier.pdf, accessed 14 December 2017.

Ayton-Shenker D. (1995), *The challenge of human rights and cultural diversity*, United Nations Department of Public Information, DPI/1627/HR, New York.

Bandura A. (1994), "Self-efficacy", in Ramachaudran V. S. (ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4), Academic Press, New York.

Bandura A. (1997), *Self-efficacy: the exercise of control*, W. H. Freeman, New York.

Barrett M. (ed.) (2013), *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Barrett M. and Zani B. (eds) (2015), *Political and civic engagement: multidisciplinary perspectives*, Routledge, London.

Barrett M. et al. (2014), *Developing intercultural competence through education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/education/pestalozzi/Source/Documentation/Pestalozzi3.pdf, accessed 14 December 2017.

Beacco J.-C. et al. (2010), *Guide for the development and implementation of curricula for plurilingual and intercultural education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Source2010_ForumGeneva/GuideEPI2010_EN.pdf, accessed 14 December 2017.

Bertelsmann Foundation (2003), *Civic-mindedness: participation in modern society*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Boix Mansilla V. and Jackson A. (2011), *Educating for global competence: preparing our youth to engage the world*, Asia Society, New York, available at <http://asiasociety.org/files/book-globalcompetence.pdf>, accessed 14 December 2017.

Brady D., Verba S. and Schlozman K. L. (1995), "Beyond SES: a resource model of political participation", *American Political Science Review* Vol. 89, No. 2, pp. 271-94.

Brander P. et al. (2012), *Compass: manual for human rights education with young people*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/en/web/compass, accessed 14 December 2017.

Brander P. et al. (2016), *Education pack "All different – all equal": ideas, resources, methods and activities for non-formal intercultural education with young people and adults* (3rd edn), Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Brett P, Mompoin-Gaillard P. and Salema M. H. (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16802f726a>, accessed 14 December 2017.

Byram M. (1997), *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Multilingual Matters, Clevedon.

Byram M. et al. (2009), *Autobiography of intercultural encounters*, Council of Europe Publishing Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/autobiography/, accessed 14 December 2017.

Byram M. et al. (eds) (2017), *From principles to practice in education for intercultural citizenship*, Multilingual Matters, Clevedon.

Campaign for the Civic Mission of Schools (CCMS) (2011), *Guardian of democracy: the civic mission of schools*, CCMS, Silver Spring, MD, available at <http://civicmission.s3.amazonaws.com/118/f0/5/171/1/Guardian-of-Democracy-report.pdf>, accessed 14 December 2017.

Cantle T. (2012), *Interculturalism: the new era of cohesion and diversity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Chiu C.-Y. and Hong Y.-Y. (2006), *Social psychology of culture*, Psychology Press, New York.

Coste D. and Cavalli M. (2015), *Education, mobility, otherness: the mediation functions of schools*, Language Policy Unit, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Source/LE_texts_Source/LE%202015/Education-Mobility-Otherness_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (1950), *European Convention on Human Rights*, European Court of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, available at www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2001), *Common European framework of reference for languages: learning, teaching, assessment* (CEFR), Cambridge University Press, Cambridge, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2007), *Recommendation CM/Rec(2007)6 of the Committee of Ministers to member states on the public responsibility for higher education and research*, Strasbourg: Committee of Ministers, Council of Europe, available at https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5dae, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2008), *White Paper on intercultural dialogue "Living together as equals in dignity"*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2010), *Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education, Recommendation CM/Rec(2010)7 and explanatory memorandum*, Council of Europe, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16803034e3>, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2011), *Living together: combining diversity and freedom in 21st century Europe, Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/highereducation/2011/KYIV%20WEBSITE/Report%20on%20diversity.pdf accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2012), *Recommendation CM/Rec(2012)13 of the Committee of Ministers to member states on ensuring quality education*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CMRec2012-13_quality_EN.doc, accessed 14 December 2017.

Council of Europe (2014), *Recommendation CM/Rec(2014)5 of the Committee of Ministers to member states on the importance of competences in the language(s) of schooling for equity and quality in education and for educational success*, Committee of Ministers, Council of Europe, Strasbourg, available at www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/CM-Recom-LangScol-2014_EN.doc, accessed 14 December 2017.

Davis M. H. (1994), *Empathy: a social psychological approach*, Westview Press, Boulder, CO.

Deardorff D. K. (ed.) (2009), *The SAGE handbook of intercultural competence*, Sage, Thousand Oaks, CA.

Dillon R. S. (2014), "Respect", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/respect/>, accessed 14 December 2017.

Donnelly J. (2013), *Universal human rights in theory and practice* (3rd edn), Cornell University Press, Ithaca, NY.

Eisenberg N. (2003), "Prosocial behavior, empathy, and sympathy", in Bornstein M. et al. (eds) (2003), *Well-being: positive development across the life course*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.

Eshleman A. (2014), "Moral responsibility", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, available at <http://plato.stanford.edu/entries/moral-responsibility/>, accessed 14 December 2017.

Feldmann E., Henschel T. R. and Ulrich S. (2000), *Tolerance: basis for democratic interaction*, Bertelsmann Foundation Publishers, Gütersloh.

Flowers N. et al. (2009), *Compassito: manual on human rights education for children* (2nd edn), Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.eycb.coe.int/compassito/pdf/Compassito%20EN.pdf, accessed 14 December 2017.

Furnham A. and Marks J. (2013), "Tolerance of ambiguity: a review of the recent literature", *Psychology* Vol. 4, No. 9, pp. 717-28.

Hogg M. A. and Vaughan G. M. (2014), *Social psychology* (7th edn), Pearson, Harlow.

Hua C. W. and Wan K. E. (2011), *Civic mindedness: components, correlates and implications for the public service*, Civil Service College, Singapore.

Jackson R. (2014), *Signposts: policy and practice for teaching about religions and non-religious world views in intercultural education*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at <https://rm.coe.int/16806cd2f5>, accessed 14 December 2017.

- Katz L. G. (1993), *Dispositions: definitions and implications for early childhood practice*, ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education, University of Illinois, Champaign, IL.
- Kennedy D., Hyland A. and Ryan N. (2007), "Writing and using learning outcomes: a practical guide", in Froment E. et al. (eds), *EUA Bologna handbook – Making Bologna work*, Article C 3.4-1, Raabe Verlag, Berlin.
- Klein M. (1995), "Responsibility", in Honderich T. (ed.), *The Oxford companion to philosophy*, Oxford University Press, Oxford.
- Knauth T. (2010), *Tolerance – A key concept for dealing with cultural and religious diversity in education*, The European Wergeland Centre Statement Series, Oslo.
- Moore T. (2013), "Critical thinking: seven definitions in search of a concept", *Studies in Higher Education* Vol. 38, No. 4, pp. 506-22.
- National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement (NTF) (2012), *A crucible moment: college learning and democracy's future*, Association of American Colleges and Universities, Washington, DC, available at www.aacu.org/sites/default/files/files/Crucible_508F.pdf, accessed 14 December 2017.
- North B. (2000), *The development of a common framework scale of language proficiency*, Peter Lang, New York.
- North B. and Schneider G. (1998), "Scaling descriptors for language proficiency scales", *Language Testing* Vol. 15, No. 2, pp. 217-63.
- North-South Centre of the Council of Europe (2010), *Global education guidelines: a handbook for educators to understand and implement global education*, North-South Centre of the Council of Europe, Lisbon, available at www.coe.int/t/dg4/nscentre/ge/GE-Guidelines/GEguidelines-web.pdf, accessed 14 December 2017.
- Oakes P. J., Haslam S. A. and Turner J. C. (1994), *Stereotyping and social reality*, Blackwell, Oxford.
- OSCE/ODIHR (2012), *Guidelines on human rights education for secondary school systems*, OSCE, Warsaw, available at www.osce.org/odihr/93969, accessed 14 December 2017.
- Osler A. and Starkey H. (2010), *Teachers and human rights education*, Institute of Education Press, London.
- Pettigrew T. F. and Tropp L. R. (2006), "A meta-analytic test of intergroup contact theory", *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 90, No. 5, pp. 751-83.
- Reber A. S. (1985), *The Penguin dictionary of psychology*, Penguin, Harmondsworth.
- Risager K. (2007), *Language and culture pedagogy: from a national to a transnational paradigm*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Rychen D. S. and Salganik L. H. (eds) (2003), *Key competences for a successful life and a well-functioning society*, Hogrefe and Huber, Gottingen.
- Schwartz S. H. (1992), "Universals in the content and structure of values: theory and empirical tests in 20 countries", in Zanna M. (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* Vol. 25, pp. 1-65), Academic Press, New York.

Schwartz S. H. (2006), "Les valeurs de base de la personne: théorie, mesures et applications" [Basic human values: theory, measurement and applications], *Revue française de sociologie* Vol. 42, 249-88.

Sherrod L. R., Torney-Purta J. and Flanagan C. A. (eds) (2010), *Handbook of research on civic engagement in youth*, John Wiley and Sons, Hoboken, N.J.

Stradling R. (2003), *Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Tibbitts F. (2015), *Curriculum development and review for democratic citizenship and humanrights education*, UNESCO, Council of Europe, OSCE/ODIHR and Organization of American States, Paris, Strasbourg, Warsaw and Washington, DC, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002343/234386e.pdf>, accessed 14 December 2017.

UNESCO (2013), *Intercultural competences: conceptual and operational framework*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002197/219768e.pdf>, accessed 14 December 2017.

UNESCO (2014), *Global citizenship education: preparing learners for the challenges of the 21st century*, UNESCO, Paris, available at <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002277/227729E.pdf>, accessed 14 December 2017.

United Nations (1948), *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly, New York, available at www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/, accessed 14 December 2017.

United Nations (2015), *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*, available at www.un.org/pga/wp-content/uploads/sites/3/2015/08/120815_outcome-document-of-Summit-for-adoption-of-the-post-2015-development-agenda.pdf, accessed 14 December 2017.

Verba S., Schlozman K. L. and Brady H. E. (1995), *Voice and equality: civic volunteerism in American politics*, Harvard University Press, Cambridge, MA.

Predajcovia publikácií Rady Európy

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 0435
Fax: + 32 (0)2 735 0860
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@diservi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIEHERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640818
Fax: + 387 33 640818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN -OTTAWA, ONT K1J9J1
Tel.: + 1 613 7452665
Fax: + 1 613 7457660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +4202 42459204
Fax: + 420 2 848 21646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 6000
Fax: +4577 666001
E-mail: reception@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 1214430
Fax: + 358 (0)9 1214242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

Please contact directly/
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: +33(0)388413910
E-mail: publishing@coe.int
http://book.coe.int

Librairie Kléber

1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33(0)388157880
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINA
Tel.: +302103255321
Tel.: + 30 210 32 30320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: + 36 1 3292170
Fax: + 36 1 3492053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: + 39 0556 483215
Fax: + 39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 2188100
Fax: + 47 2 2188103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 8600
Fax: + 48 (0)22 509 8610
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Marka Lda
Ruados Correios 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 213224040
Fax: 351 213224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 7390971
Fax: + 7 495 7390971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 3665177
Fax: + 41 22 366 5178
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 6005522
Fax: + 44 (0)870 6005533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tso.co.uk

UNITED STATES AND CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

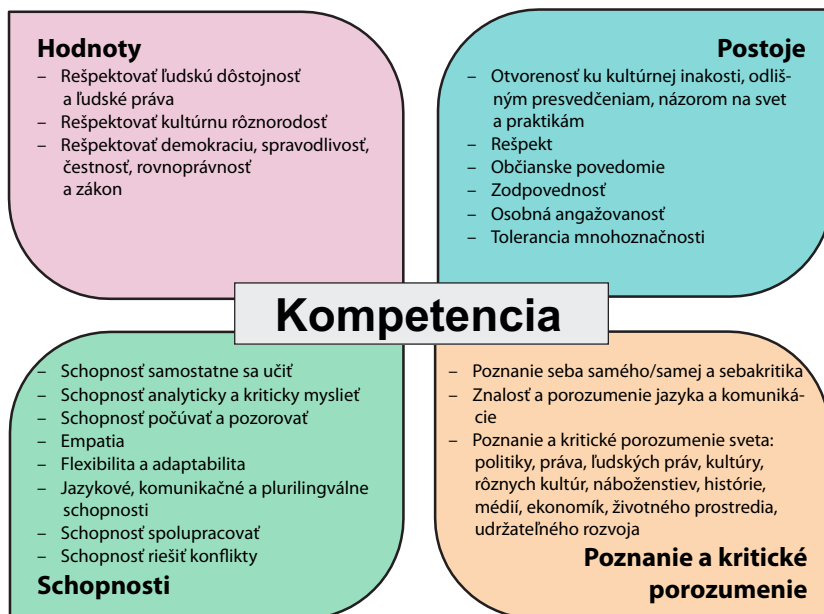
Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 4724650
Fax: + 1 914 4724316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe

F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: http://book.coe.int

Model kompetencií pre demokratickú kultúru

Cieľom Rady Európy je ochrana ľudských práv, demokracie a právneho štátu. Tieto princípy tvoria základné stavebné kamene európskych spoločností a politických systémov už celé desaťročia, avšak naďalej ich treba podporovať a posilňovať najmä v časoch ekonomickej a politickej krízy.

Väčšina ľudí by sa zhodla na tom, že demokracia znamená formu vlády v záujme ľudí a že nedokáže fungovať bez inštitúcií, ktoré zabezpečia pravidelné, slobodné a spravodlivé voľby, vládu väčšiny a zodpovednosť predstaviteľov vlády. Tieto inštitúcie však nedokážu fungovať, pokiaľ nebudú sami občania aktívni pri presadzovaní demokratických hodnôt a postojov. Vzdelanie zohráva centrálnu úlohu v tejto oblasti a tento Referenčný rámec podporuje vzdelávacie systémy pri výučbe, učení a hodnotení kompetencií pre demokratickú kultúru a poskytuje systematickú orientáciu na širokú škálu uplatnených postupov.

Prvý zväzok obsahuje model kompetencií pre demokratickú kultúru, ktorý jednoducho schválili európski ministri školstva na Stálej konferencii v Bruseli v apríli 2016. Obsahuje zároveň informácie o vzniku Rámca, ponúka dôležité usmernenia k používaniu, vysvetľuje úlohu deskriptorov, ktoré sú obsiahnuté v druhom zväzku. Ďalšie usmernenie k využitiu Referenčného rámca ponúka tretí zväzok.

www.coe.int

Rada Európy je najvýznamnejšou organizáciou na ochranu ľudských práv na európskom kontinente. Rada Európy má 47 členských štátov, vrátane všetkých členských štátov Európskej únie. Všetky členské štáty Rady Európy podpísali Európsky dohovor o ľudských právach zameraný na ochranu ľudských práv a na podporu demokracie a právneho štátu. Európsky súd pre ľudské práva dohliada na dodržiavanie dohovoru v členských štátoch.

**Zväzok 1 z trojzväzkového diela
Nepredávať samostatne**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE